

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Kansen door kennis: ontsluiting van kastelen en borgterreinen in een hedendaags cultuurlandschap

Cruysheer, A.T.E.; Ennen, E.; Ronnes, H.; van de Werk, L.; Wielinga, J.M.M.; Kocken, M.H.J.M.

Publication date

2006

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Cruysheer, A. T. E., Ennen, E., Ronnes, H., van de Werk, L., Wielinga, J. M. M., & Kocken, M. H. J. M. (2006). *Kansen door kennis: ontsluiting van kastelen en borgterreinen in een hedendaags cultuurlandschap*. ADC Heritage [etc.].
http://www.belvedere.nu/download/projects/1187000754__Kansen%20door%20Kennis%2020021006_pdfversie.pdf

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Kansen door kennis:
Ontsluiting van kastelen en borgterreinen in een
hedendaags cultuurlandschap

September 2006

Projectteam

drs. A.T.E. Cruysheer, ADC Heritage

dr. E. Ennen, ADC Heritage

dr. H. Ronnes, NKS

L. van de Werk, BA, MA, NKS

drs. J.M.M. Wielinga, NKS (directeur)

drs. M.H.J.M Kocken, ADC Heritage (directeur)

Eindredactie:

dr. H. Ronnes, NKS

Inhoudsopgave

DEEL I – INTRODUCTIE

1. Opzet en doel <i>Kansen door Kennis</i>	5
2. De huidige situatie van kasteelruïnes en kasteelterreinen	8
3. De omgang met kasteelruïnes en kasteelterreinen in het verleden	12
4. Voorbeelden van ingerichte kasteelterreinen in Nederland	17

DEEL II – PROJECT UITVOERING

5. Interviewresultaten	26
6. Het inspiratieatelier: introductie van de drie cases en discussie	33
7. De ontwerpen	39
- Groenpartners	40
- Sjoerd Cusveler	50
- Harma Hurlings	60
- Machiel Spaan	72
- José Simonse	81
- Yuri Werner	92
8. Nabeschuiving	101

BIJLAGEN

- Bibliografie	107
- Curricula Vitae ontwerpers	109
- Interviews	112
- (Co-)Financiering bij inrichten van kasteelterreinen en kasteelruïnes	118
- Uitnodiging symposium <i>Kastelen en Buitenplaatsen in ontwikkeling</i>	120
- Uitnodiging inspiratieatelier	124

DEEL I – INTRODUCTIE

1. Opzet en doel Kansen door Kennis

Hanneke Ronnes

Het project *Kansen door Kennis: Ontsluiting van kastelen en borgterreinen in een hedendaags cultuurlandschap* richt zich op een vernieuwende aanpak voor de ontsluiting van kastelen en kasteelterreinen. Van oudsher wordt een kasteel objectgericht ontsloten: er wordt bijvoorbeeld gekeken naar de ontstaansgeschiedenis van het gebouw, en naar de bewoners en hun leefwijze. Dat een kasteel zelden een op zichzelf staand object is geweest, maar, integendeel, doorgaans een centrale plaats heeft ingenomen in de regionale politiek, economie en samenleving, wordt bij de objectgerichte benadering onvoldoende duidelijk. Zo is er in deze benadering nauwelijks oog voor de bepalende rol die een kasteel gespeeld heeft in de inrichting van het landschap, waarbij gedacht moet worden aan de aanleg en het onderhoud van lanen, houtwallen en wegen, en aan allerhande verkavelingen. Het is van belang om bij toekomstige ontsluitingen van kastelen de plaats van het kasteel in relatie tot het cultuurlandschap zichtbaar te maken. Archeologen en historisch-geografen kunnen, in samenwerking met planologen, landschapsarchitecten en historici de oude landschapsinrichting (gedeeltelijk) herontdekken en in samenwerking met ontwerpers deze (op velerlei manieren) verbeelden voor toeschouwers van nu, of het nu om de huidige of nieuwe bewoners van een regio of om toeristen gaat.

Met dit project is gestreefd naar een nieuwe aanpak van de vele kasteel- en borgterreinen die Nederland rijk is. Het gaat om een aanpak die de terreinen weer een plaats geeft in het landschap en een functie voor de regionale gemeenschap. Ontwerpers en deskundigen, alsook terreineigenaren, overheden en belangenverenigingen hebben met elkaar van gedachten gewisseld over de mogelijkheden om de oorspronkelijke inrichting van landgoederen in het hedendaagse cultuurlandschap zichtbaar te maken. Tevens is er uitgebreid gediscussieerd over authenticiteitsvraagstukken en de hiermee samenhangende vraag of het misschien wenselijker is in sommige gevallen een nieuwe laag aan het cultuurlandschap toe te voegen in plaats van enkel het verleden te reconstrueren. Er zal voor het gemak gesproken worden van 'ontwerpers' en 'deskundigen', waarbij de disciplines (elkaar in meerdere of mindere mate overlappend), die achter deze generalistische termen schuilgaan, in de meeste gevallen achterwegen gelaten zullen worden. Onder de 'deskundigen' bevonden zich archeologen, kunsthistorici, historici, planologen, en bouwhistorici. Voor de 'ontwerpers' geldt dat architecten, landschapsarchitecten, tuinarchitecten en een stedenbouwkundige aan het project hebben deelgenomen. De ontwerpers of ontwerpteams werden gevormd door Kees Beelaerts van Blokland, Annemieke Bakker, Melle Wierper (Groenpartners), Sjoerd Cusveller (Cusvellerstedenbouwkundige), Harma Horlings (H+N+S Landschapsarchitecten), José Simonse (Buro Ruimte en Groen), Machiel Spaan (M3H) en Yuri Werner (Yuri Werner, Architect BNA)¹

Het project *Kansen door Kennis* werd officieus gestart met het symposium *Kastelen en historische buitenplaatsen in ontwikkeling*, georganiseerd door De

¹ Zie de bijlagen voor de CV's van de zes ontwerpers/ontwerpteams.

Nederlandse kastelenstichting in samenwerking met het Ministerie van Landbouw en Visserij, Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten, de Stichting tot behoud van particuliere historische buitenplaatsen, de Rijksdienst voor Monumentenzorg, Nationaal Contact Monumenten en Staatsbosbeheer. Tijdens dit symposium werd gepleit voor een verdieping van kennis van, en een meer integrale visie op, de exploitatie en ontsluiting van kastelen en kasteelterreinen. Het symposium ging bovendien in op de vraag hoe kasteelruines en kasteelterreinen in nieuwbouw- of herinrichtingsplannen van gemeenten ingepast kunnen en/of moeten worden. Er bestond grote overeenstemming tijdens dit symposium over de noodzaak voor het ontwikkelen van een strategie die meer aandacht besteedt aan de landschappelijke context van kastelen. Illustratief voor veel beschermde monumenten is kasteel Brederode, waar alleen de kasteelruïne als een beschermd rijksmonument geldt. Kasteelterreinen worden noodgedwongen ingepast in nieuwe ontwikkelingsplannen zoals woningbouwlocaties of bedrijventerreinen, zonder dat daarbij wordt gekeken naar de potentiële kwaliteiten die het kasteel en het bijbehorende oude cultuurlandschap zouden kunnen hebben voor de nieuwe ontwikkelingen. Een verslag van de uitkomsten van het symposium is weergegeven in hoofdstuk 2.

Voor het project *Kansen door Kennis* zijn drie praktijkvoorbeelden, cases, geselecteerd, te weten Pronkenburg in de gemeente Kapelle, de ruïne van Teylingen in de gemeente Teylingen en Kuinre in de gemeente . Voordat in deel II wordt weergegeven hoe de zes ontwerpers die zijn ingezet in het project *Kansen door Kennis* gepoogd hebben de hedendaagse visie op de inrichting van kasteelterreinen toe te passen op de drie praktijkvoorbeelden, zal in de hoofdstukken 3 en 4 worden ingegaan op de omgang met kasteelruines en kasteelterreinen in het verleden. Hoofdstuk 3 behandelt onder meer de romantische, pittoreske, en nationalistische beleving van kastelen en de renovatie of complete herbouw ervan; hoofdstuk 4 bespreekt een recentere, 20^e-eeuwse omgang met kasteelterreinen en geeft een aantal praktijkvoorbeelden van de wijze waarop archeologische kastelensites tot op heden zijn ingericht.

Deel II, 'Project Uitvoering', gaat in hoofdstuk 5 allereerst in op de interviews die gehouden zijn met de zogeheten 'Raad van Wijzen'; erfgoedexperts in de breedste zin van het woord, waaronder archeologen, bouwhistorici, historici, kunsthistorici, etc. Deze 'wijzen' of 'deskundigen' werd gevraagd, door middel van open vragen en een zogenaamde 'attitudelijst', naar wat zij als zinvolle elementen bij de (her)inrichting van kasteelterreinen beoordelen, en naar wat als onwenselijke. Ook de ontwerpers werden geïnterviewd, alsmede verschillende ambtenaren betrokken bij de drie kasteelterreinen waar het project betrekking op heeft.

Hoofdstuk 6 gaat vervolgens in op het inspiratieatelier dat volgde op de interviews en voorafging aan de ontwerpfase. Tijdens het inspiratieatelier vond een ontmoeting plaats tussen de 'Raad van Wijzen', ontwerpers en ambtenaren; dezelfde personen die eerder aan het interview onderworpen waren geweest. Betrokkenen bij de kasteelterreinen Pronkenburg, de ruïne van Teylingen, en Kuinre introduceerden de kastelen en hun historie in de ochtend. Het middagprogramma bestond uit een lezing van prof. dr. Gregory Ashworth welke de aanzet gaf tot een uitgebreide, afsluitende, discussie over het belang van de inrichting van kasteelterreinen en de voornaamste aandachtspunten bij de

ontsluiting van deze terreinen vanuit onder meer een archeologisch, historisch, esthetisch, gebruikers- en toeristisch perspectief.

In hoofdstuk 7 worden de uiteindelijke ontwerpen gepresenteerd zoals die, speciaal voor het project *Kansen door Kennis*, en in het verlengde van de interviews en het inspiratieatelier gemaakt zijn door de zes ontwerpers/ontwerpteams. In de nabeschouwing waarmee dit verslag afsluit, worden de verschillende ontwerpen naast elkaar gelegd en geëvalueerd.

2. De huidige situatie van kasteelruïnes en kasteelterreinen

Leonoor van de Werk

De invloed van hedendaagse planologische ontwikkelingen op kasteel- en buitenplaatsterreinen was het onderwerp van het symposium *Kastelen en Buitenplaatsen in ontwikkeling*, dat plaatsvond op 28 september 2005 in het kader van het Jaar van het Kasteel. Initiatiefnemer was de Nederlandse Kastelenstichting (NKS), samenwerkingspartners waren de Stichting tot behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen (PHB), Staatsbosbeheer, Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ), Nationaal Contact Monumenten (NCM), Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en ADC Heritage. Het doel van de bijeenkomst was een inhoudelijke ontmoeting te faciliteren tussen kasteel- en buitenplaatseigenaren, de overheden, en de diverse landelijke en provinciale kastelenstichtingen alsook andere monumentenorganisaties, waarbij de rol van kastelen, historische buitenplaatsen en hun directe omgeving binnen actuele veranderingen in de ruimtelijke ordening centraal stond. Omdat dit symposium als inleiding tot het project *Kansen door Kennis* wordt gezien, zijn in dit hoofdstuk de voornaamste bevindingen van het symposium beschreven.

Bij historische buitenplaatsen en kastelen denken mensen al gauw aan welstand en rijkdom vanwege de omvang en het imposante karakter van deze gebouwen. Wat minder bekendheid geniet, is het feit dat het bezit van een landhuis ook met veel zorgen gepaard gaat, zoals het altijd noodzakelijke onderhoud, de grote financiële offers die gebracht moeten worden en de bedreigingen van buitenaf in de vorm van oprukkende bebouwing en infrastructuur. Het waren deze laatste bedreigingen die bij het hier besproken symposium in eerste instantie de aanleiding vormden voor een bijeenkomst. Op de meeste plaatsen in Nederland versnipperd en verandert het landschap in een hoog tempo door verstedelijking, intensivering van de landbouw en infrastructurele ontwikkelingen. Naar alle waarschijnlijkheid zullen binnen niet onafzienbare tijd de meeste gebieden van Nederland een stedelijk karakter hebben en zal het onderscheid tussen stad en platteland grotendeels opgeheven zijn. Bij deze ruimtelijke processen spelen cultuurhistorische argumenten vaak een ondergeschikte rol en sluiten de veranderingen in de meeste gevallen niet aan bij het historische karakter van een gebied. Ruimtelijke ontwikkelingen hebben des te meer de kans kastelen en buitenplaatsen te bedreigen omdat de monumentenzorg en de planologie over het algemeen weinig aandacht hebben voor de landschappelijke context van een buitenplaats of landgoed. De monumentenzorg richt zich voornamelijk op het gebouwde monument en op de bovengrondse archeologische vondsten. Gebleken is dat de ruimtelijke context van de buitenplaats in de vorm van tuinen, parken en de daaromheen gelegen gronden, bedreigd wordt door planologische ingrepen.

Verschillende instanties zijn betrokken bij het beheer van buitenplaatsen en kastelen. Een vaak gemaakt onderscheid hierbij is dat tussen 'rode instanties', gericht op het gebouwde erfgoed, en 'groene instanties', met aandacht voor de natuurlijke omgeving van het monument. Het symposium had mede tot doel de

zogenaamde rode en groene instanties met elkaar in contact te brengen. Twee andere groepen die normaliter onafhankelijk van elkaar en op zeer verschillende wijzen de monumenten benaderen - de overheden aan de ene, beheerders en eigenaren aan de andere kant - konden eveneens op het symposium met elkaar in discussie treden. De verschillende partijen die te maken hebben met kastelen en buitenplaatsen spreken vaak elkaars taal niet en hebben, waarschijnlijk nog belangrijker, verschillende belangen waardoor onbegrip en irritatie ontstaat tussen de partijen onderling. Door met elkaar in contact te treden en van gedachten te wisselen, bestaat de mogelijkheid deze communicatiestoring te verhelpen en gezamenlijk te werken aan een nieuwe erfgoedfilosofie. Het symposium kan dan ook als een eerste aanzet van een platform worden gezien waar de doelgroepen ervaringen en kennis konden uitwisselen.

Het is belangrijk te realiseren dat de grote ruimtelijke veranderingen, die hierboven al genoemd zijn, effect zullen hebben op de biotoop van onze ruïnes, kastelen en kasteelterreinen. Ondanks het feit dat ruimtelijke veranderingen onvermijdelijk zijn, moet er zeer zorgvuldig om worden gegaan met dat wat er nog resteert van het verleden als we willen dat het historisch gegroeide ensemble van 'rood' en 'groen' - het samenspel dat het landschap bepaalt en waar een belangrijk deel van ons verleden in is vervat en ons referentiekader vormt - zoveel mogelijk behouden blijft. Tijdens het symposium werd benadrukt dat zorgvuldig onderzoek naar het monument en de directe omgeving van groot belang is, waarbij sprekers onder andere wezen op de Cultuurhistorische Verkenning (CV) en het Kennisinstructuur Cultuurhistorie (KICH), instrumenten voor het verkrijgen van inzicht in de samenhang, de historie, de culturele continuïteit en de belevingswaarde van kastelen en buitenplaatsen. Deze instrumenten zijn hard nodig aangezien een benadering van kasteel(terreinen) waarbij aandacht is voor ontwerptradities, transformaties en interventies, over het algemeen nog ontbreekt in Nederland.

In het ochtendprogramma van het symposium *Kastelen en Buitenplaatsen in ontwikkeling* werd de plaats en de rol van een drietal objecten in het licht van de huidige ruimtelijke ordening beschreven. Het ging hierbij om drie zeer verschillende en interessante casussen - Groeneveld in Baarn (Utrecht), Oranjewoud in Heerenveen (Friesland) en Vredenoord in Den Haag (Zuid-Holland) – welke duidelijk maakten dat er een gevarieerd aantal mogelijkheden bestaat hoe met erfgoed om te gaan. Het middagprogramma bestond uit vijf workshops ieder met ongeveer twintig deelnemers die tezamen een afspiegeling vormden van betrokkenen bij kastelen en buitenplaatsen, zoals monumentenorganisaties, eigenaren en overheden. Tijdens de workshops traden zij met elkaar in gesprek aan de hand van een aantal stellingen over erfgoedkwesties zoals bijvoorbeeld: 'Moet er gekozen worden voor behoud, herstel, reconstructie of vernieuwing van het monument?'; 'Hoe kan worden gewaarborgd dat ondanks alle ruimtelijke ontwikkelingen die horen bij een 21^e-eeuws landschap, historische buitenplaatsen en kastelen een belangrijke - (kunst-)historische, recreatieve, economische en educatieve - plek blijven innemen in de omgeving?'

In de workshop *Creatief beheer van kastelen en historische buitenplaatsen* stelden ADC Heritage en Staatsbosbeheer (in samenhang met het project *Kansen door Kennis*) de vraag hoe bij vernieuwing van het monument het verhaal dat aan een object verbonden is, richtinggevend kan zijn voor een nieuwe functie.

PHB vervolgens ging in de workshop *Oprukkende bebouwing* in op ruimtelijke bedreigingen en op de betekenis van de bolletjeslijn² in een bestemmingsplan. Van Lanschot Bankiers was uitgenodigd om in de workshop *Financiële mogelijkheden*, financiële handvatten aan te reiken voor het behoud en ontwikkelen van historische buitenplaatsen en kastelen. Tevens werd in deze workshop aandacht besteed aan de valkuilen bij financieringsvraagstukken betreffende buitenplaatsen en kastelen. In de workshop *Wet- en regelgeving*, voorbereid door NCM en het ministerie van LNV werd onder andere gesproken over de Natuurschoonwet en het Bestemmingsplan. Tenslotte discussieerden de deelnemers aan de workshop *Cultuur versus Natuur*, georganiseerd door de RDMZ in samenwerking met Natuurmonumenten, over de vaak ongelukkige scheiding tussen het culturele en het natuurlijke aspect van de buitenplaats dat door onder meer wetgevers regelmatig wordt gemaakt.

Gezien de uniciteit van historische buitenplaatsen en de voortdurende staat van ontwikkeling van deze objecten, is het niet mogelijk om tot een standaard oplossing te komen wat betreft de wijze waarop deze monumenten beschermd en gepresenteerd moeten worden. Het is van het allergrootste belang dat er in de toekomst door alle betrokken partijen - de kasteel- en buitenplaats(terrein) eigenaren, overheden, monumentenorganisaties - op een zorgvuldige manier wordt omgegaan met deze monumenten. Dit houdt in dat deze gebouwen en terreinen geplaatst moeten worden in onderling verband, in een landschappelijk kader, en met besef van hun historie.

In de nieuwe *Nota Ruimte* wordt de verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van de ruimtelijke omgeving verlegd van een landelijk, naar een provinciaal en gemeentelijk niveau. Door deze decentralisatie is het gevaar ontstaan dat monumenten in de toekomst aan een willekeurige benadering zullen worden blootgesteld. Nu deze gebouwen en ensembles afhankelijk zijn geworden van de kennis van een klein aantal beleidsmakers in gemeente of provincie, wordt gevreesd dat de historische en dus gelaagde context van buitenplaatsen niet meegewogen wordt in de plannen of, nog erger, dat voor de cultuurhistorische waarde het monument en bodemarchief fatale beslissingen gemaakt zullen worden. Tijdens het symposium werd steeds benadrukt dat kennis, onderzoek en educatie inzake de ontstaans- en ontwikkelingsgeschiedenis van buitenplaatsen van zeer groot belang is voor het toekomstig behoud, beheer en de mogelijke reconstructie en restauratie van het monument. Bij eigenaren ontbreekt ook nog wel eens een benadering vanuit een cultuurhistorisch perspectief. Idealiter zouden eigenaren hun ontwikkelingsvisie baseren op de cultuurhistorische waarden van hun buitenplaats die vervolgens gecommuniceerd wordt met gemeente en provincie die een zelfde benadering voorstaan.

Tijdens het symposium werd door meerdere personen opgemerkt dat er in de *Nota Ruimte* vrijwel niets staat over buitenplaatsen. Een rijksvisie op de toekomst van kastelen en ruïnes ontbreekt; het rijk concentreert zich voornamelijk op grote landschappen, de zogenaamde Nationale Landschappen. Daarnaast zijn ook historische dorps- en stadsgezichten al lange tijd, als geheel, wettelijk beschermd. De bescheidener kasteel- en buitenplaatsterreinen verdienen een zelfde context-gerichte wettelijke bescherming. Belangrijk hierbij

² Op de kadastrale kaart van een beschermde historische buitenplaats geeft de bolletjeslijn de omgrenzing van het beschermde gebied aan.

is dus dat niet alleen het gebouwde erfgoed een beschermde status in de planologie krijgt, maar ook het nu nog vaak verwaarloosde groen rondom de buitenplaats.

Een andere veelgehoorde mening op het symposium was dat overheden bij planologische veranderingen eigenlijk standaard de *Cultuur Historische Effect Rapportage* (CHER) als leidraad zouden moeten gebruiken. De CHER zou net als de *Milieu Effect Rapportage* (MER) een verplicht beleidsinstrument moeten zijn en vanzelfsprekend toegepast moeten worden. Met behulp van een CHER kan gekeken worden naar de waarden van het monument voor de omgeving en kunnen de gevolgen van de voorgestelde ingreep op het culturele erfgoed worden geïnventariseerd en getoetst. De CHER onderzoekt de cultuurhistorische structuren en elementen die het behouden waard zijn en in de toekomst een rol kunnen blijven spelen. De bevindingen worden in woord en beeld vastgelegd en kunnen vervolgens bij de planvorming betrokken worden, waardoor bovendien wordt voorkomen dat er na een geschil eindeloze juridische procedures gevolgd dienen te worden.

Het doel van het symposium was een platform in het leven te roepen waar verschillende doelgroepen ervaringen kunnen uitwisselen en kennis kunnen overdragen. De enthousiaste reacties op het symposium van kasteel- en buitenplaatseigenaren, overheden, landelijke en provinciale kastelenstichtingen, en andere monumentenorganisaties, zowel vooraf als achteraf, zetten dan ook aan tot een volgend treffen. De Nederlandse Kastelenstichting is in 2006 gestart met een serie kleine, regionale symposia. Het platform zou bijvoorbeeld kunnen dienen voor introductie van nieuwe mogelijkheden op het gebied van beheer, herstel, en exploitatie van kastelen en buitenplaatsen. Deze kunnen tijdens een serie symposia behandeld worden. Het inspiratieatelier van 13 april 2006 kan als een eerste symposium in deze reeks beschouwd worden. De regionale bijeenkomsten zijn voorts van belang met het oog op de nieuwe *Nota Ruimte*, waarin de belangenafweging met betrekking tot de monumenten op gemeentelijk niveau zal plaatsvinden. Tenslotte zijn er tijdens het voorbije symposium al enkele onderwerpen aangedragen die in de toekomst meer aandacht zullen moeten krijgen, zoals de fiscale ontwikkelingen met betrekking tot de buitenplaats en de *Nota Ruimte voor Rivieren*.

3. De omgang met kasteelruïnes en kasteelterreinen in het verleden

Leonoor van de Werk

Inleiding

Het project *Kansen door Kennis* gaat over de vraag hoe we invulling kunnen geven in het heden aan historische kasteelruïnes en kasteelterreinen. In dit hoofdstuk staat de vraag centraal hoe men in het verleden met dit erfgoed omging.

De keuze voor het al dan niet behouden van een historisch monument, voor de vorm waarin het behouden wordt - de wijze waarop de geschiedenis wordt verteld - alsook, voor de manier waarop het ingepast wordt in nieuwe ruimtelijke structuren, is steeds aan verandering onderhevig en afhankelijk van de betekenisgeving en waardering die aan het monument wordt gegeven. In elke periode wordt er een eigen interpretatie aan, in dit geval gebouwd, erfgoed gegeven en daardoor wordt er steeds een nieuw hoofdstuk aan de geschiedenis van het monument toegevoegd.

De mate waarin er rekening wordt gehouden met de ruimtelijke context van het monument is, net als de omgang met het monument zelf, aan verandering onderhevig. De samenhang van het monument met de omgeving is bepalend voor de functie van de buitenplaats, kasteelruïne of het kasteelterrein in het huidige landschap. Afgezien van ingrepen door conserveren, restaureren en presenteren, veroorzaken grote ruimtelijke ontwikkelingen vaak een teloorgang van het 'authentieke' gebouw in haar ruimtelijke omgeving. Door oprukkende bebouwing en aanleg van wegen in de onmiddellijke omgeving van het monument kan bovendien de belevingswaarde sterk verminderen.

Er bestaan verschillende manieren om een historisch monument te behouden, in te richten en de geschiedenis te vertellen. Het monument kan bijvoorbeeld teruggebracht worden tot de - hypothetisch - oorspronkelijke staat. Het object kan ook zoveel mogelijk onaangeroerd blijven, waarbij eventueel verval niet wordt tegengegaan. Het vroegere monument kan tevens als inspiratiebron gebruikt worden voor nieuwe ontwikkelingen op het terrein zelf of in de omgeving, of kan juist geconserveerd worden door middel van onopvallende ingrepen en gedoseerd onderhoud om (verder) verval te beperken.

De methode 'vertraagd verval' houdt in dat een beperkte mate van verval van een monument wordt geaccepteerd. De ingrepen die gedaan kunnen worden bestaan uit constructieve en architectonische maatregelen. Bij de constructieve ingrepen worden maatregelen genomen, zoals het aanbrengen van trekstaven, die voorkomen dat wanden of muurdammen instorten of omvallen; architectonische maatregelen houden verband met het conserveren van diverse elementen en details van het monument, zoals het herstellen van ramen of bogen (Masterplan Kasteellandschap Asten 2004, 76).

Ook binnen de monumentenzorg zijn de opvattingen over hoe restauraties zouden moeten worden uitgevoerd aan verandering onderhevig. In de 19^e eeuw werd bij een restauratie van een gebouw vaak gestreefd naar herstel van de 'oorspronkelijke situatie'. Hoewel men tegenwoordig binnen de monumentenzorg probeert vast te houden aan de richtlijn 'behouden gaat voor vernieuwen', wordt dit niet altijd nagevolgd. Kasteelruïnes worden bijvoorbeeld maar al te vaak

'hersteld' of opnieuw opgebouwd. Een ander voorbeeld zijn de grachtenpanden in de Amsterdamse binnenstad, die bijna allemaal teruggerestoreerde gevels hebben. Tegelijkertijd is er de afgelopen decennia bij reconstructies steeds vaker voorkeur gegeven aan moderne materialen en eigentijdse nieuwbouw.

De erfgoedsector richt zich tegenwoordig steeds meer op de economische exploitatie van het historische monument, waarbij de combinatie van beleving en educatie ('edutainment') een succes blijkt te zijn. Echter, de nadruk ligt hierbij vaak meer op de beleving dan op educatie. Veel evenementen - van huwelijksfeesten en symposia tot tentoonstellingen en *living history* evenementen - lijken zich te lenen voor een 'kasteel of ruïne beleving'. Doordat het verleden op deze manier zichtbaar en tastbaar gemaakt wordt, ontstaat het idee van directe toegankelijkheid van het verleden. Opmerkelijk is dat de waarde van de ruïnes bij deze projecten nog steeds naar de maatstaf van het pittoreske wordt gemeten; het aanbod van attracties wordt vaak aangepast aan de behoefte aan het sublieme (Van der Laarse 2005, 8). Waar de authenticiteit van het object plaatsmaakt voor die van de beleving ervan kan echter de paradox ontstaan dat het zijn eigen artificialiteit creëert, een opgevoerde authenticiteit. De Amerikaanse toerisme antropoloog MacCannell noemt dit een *staged authenticity* (MacCannell 1999, 91-108). Hij stelt dat erfgoed vaak draait om een suggestie van authenticiteit, waarbij voor toeristen een werkelijkheid wordt 'opgevoerd'.

De omgang met het verleden, in het verleden

In de late middeleeuwen stonden er honderden versterkte huizen en kastelen in Nederland. Zij hadden een politieke, economische, culturele en residentiële functie en vormden het centrum van de directe omgeving. Door oorlog, brand, sloop of verwaarlozing zijn veel van deze bouwwerken aangetast of verdwenen. Echter, in de vorm van ruïnes en kasteelterreinen bepalen zij op talrijke plaatsen nog steeds het landschap. Tegenwoordig telt Nederland ongeveer tachtig kasteelruïnes en honderden kasteelterreinen. Veel elementen in het landschap staan nog steeds in verband met de kasteelruïne of het kasteelterrein en zijn door de aanwezigheid van deze historische monumenten te verklaren. Terwijl onze leefomgeving in hoog tempo verandert, blijven deze sporen uit het verleden (verscholen of verborgen in het landschap of juist uitgelicht als tuinornament of toeristische attractie), een rol spelen in het Nederlandse cultuurlandschap.

De meeste buitenplaatsen in Nederland stammen uit de 17^e, 18^e en 19^e eeuw en weerspiegelen de rijkdom en de cultuur van Nederland uit die tijd. Veel historische buitenplaatsen danken hun ontstaan aan ontginning van woeste gronden, heidevelden, venen en moerassen. Net als de middeleeuwse kastelen vormen de latere buitenplaatsen en landgoederen een vanzelfsprekend onderdeel van Nederland en zijn zij van invloed op de inrichting en herkenbaarheid van het Nederlandse landschap. De vormgeving van de tuin van de buitenplaats geeft de opvatting over de natuur weer in de tijd van aanleg, maar is in de loop van de tijd ook mee veranderd. De 17^e-eeuwse buitenplaats had een formele stijl en in de loop van de 18^e eeuw vond de overgang plaats naar de landschapsstijl. Vanaf de tweede helft van de 19^e eeuw werden er minder buitens aangelegd. De reeds bestaande buitens werden vanaf de 20^e eeuw steeds meer bedreigd door toenemende druk van bebouwing en infrastructuur en door toename van de financiële lasten zoals belastingdruk en verminderde pachtinkomsten.

'Ruin-sensibility'

Ruïnes hebben vanaf de oudheid steeds tot de verbeelding van de beschouwer gesproken. Zij zijn door de eeuwen heen een inspiratiebron geweest voor schilders, tekenaars en dichters. Veelal werd de ruïne hierbij verbeeld of bezongen als metafoor voor vergankelijkheid en een voorbije glorie. Tegelijk stond het als relict ook voor tijdloosheid. Macaulay schreef in 1953 over de ruïnebetekenis door de tijd heen en haar persoonlijke liefde voor ruïnes. Volgens Macaulay is de 'ruïne cultus' iets typisch menselijks en deze werd vooral in de periode tussen de 17^e en de 19^e eeuw intens beleefd in Europa. Deze periode vormde het hoogtepunt van de *ruin-sensibility* (Macaulay 1953, 9), welke als een historische sensatie gezien kan worden in de zin van Huizinga's idee van een direct, zintuiglijk contact met het verleden, veroorzaakt door materiële resten uit het verleden (Huizinga 1995, 110). Huizinga noemt de termen 'extase', 'onwezenlijk' en 'mythisch' om deze historische sensatie te beschrijven; dit zijn termen die vaak (onder andere ook door Macaulay) toegepast worden om ervaringen met ruïnes te beschrijven (Rennes 2004, 60).

De toenemende interesse voor historische bouwwerken en bezienswaardigheden in de 17^e tot en met de 19^e eeuw is onder meer terug te zien in de toenmalige Nederlandse schilderkunst. Kunstenaars als Jacob van Ruisdael (1628-1682), Cornelis Pronk (1691-1759), Frederik Marinus Kruseman (1816-1882) en Abraham Rademaker (1675-1735) bezochten de ruïnes van Brederode, Te Merwede, Egmond en Ter Kleef en verbeeldden deze monumenten op een romantische, nostalgische manier. Niet elk schilderij geeft dan ook een betrouwbaar beeld van wat er destijds te zien was.

Hoewel grote aantallen kastelen in verval waren geraakt tijdens de Tachtigjarige oorlog werden ze veelal in welstand afgebeeld. Het ging hierbij vooral om stamhuizen van grote adellijke geslachten en gebouwen die met het grootse verleden van Holland in verband werden gebracht, zoals kasteel Teylingen te Voorhout en Egmond in Egmond op den Hoef.

Vanaf de 17^e eeuw ondernamen welgestelde jonge Noord-Europese aristocraten, als onderdeel van hun opvoeding, een *Grand Tour*. Dit was een educatieve reis die, vanuit Engeland of de Hollandse republiek, via Frankrijk of Duitsland, naar Rome liep. Tijdens de reis werd kennis opgedaan over staatskunde, economie en kunst. In Rome richtten zij zich onder meer op het bekijken van Renaissance architectuur en op de overblijfselen uit de Klassieke beschaving. In de 18^e eeuw verschoof het reistraject van de Noord-Europese reizigers van Rome naar 'romantische landschappen' in Engeland, Duitsland en Zwitserland. In Italië werd in plaats van Rome, het 'oriëntaalse' Napels bezocht. De *Grand Tour* veranderde hiermee in een 'belevingsreis', gericht op de persoonlijke ervaring en de beleving van schoonheid. Zij streefden met deze *Picturesque Tour* naar een esthetische beleving van kunst, cultuur en natuur.

In deze tijd werden kasteelruïnes als 'vanitas' symbool beschouwd en de door de natuur overwoekerde ruïne vormde de 'esthetiek van de catastrofe' (Tollebeek 1996, 178). Ruïnes, menselijke bouwwerken die weer door de natuur zijn overgenomen, stonden bovendien voor de macht van de natuur over de mens. Het behoud van ruïnes werd in Engeland in de 19^e eeuw vooral verdedigd door John Ruskin en William Morris. Met name Ruskin verzette zich tegen de 19^e-eeuwse restauratiedrift in Engeland en Morris stichtte de *Society for the protection of ancient buildings*. Ruskin's waardering voor de zichtbare ouderdom van monumenten komt in het volgende citaat goed tot uiting: 'the greatest glory of a building is not in its stones, nor in its gold...its glory is in its Age...it is in that

golden stain of time, that we are to look for the real light, and colour, and preciousness' (Ruskin 1849, 172).

De reisimpressies van de Picturesque Tour zorgden ervoor dat er een zogenaamde Picturesque Cult tot stand kwam in Nederland, die vanuit Engeland en Duitsland vanaf 1780 door andere Europese landen werd overgenomen. Hoewel er in de 18^e eeuw nog veel kasteelruïnes werden gesloopt, ontstond er onder invloed van de Picturesque Cult steeds meer belangstelling voor ruïnes uit de eigen omgeving en werden buitenplaatsen verlandschappelijkt. In parken en tuinen werden bestaande ruïnes geïntegreerd, waar men bij kon mijmeren over tijd en vergankelijkheid. Als er geen ruïne aanwezig was, werd er een gefingeerde ruïne, een zogenaamde 'follie', gebouwd (Kuipers Verbuijs 1997, 62).

Het behoud van een restant van het 13e-eeuwse kasteel Strijen te Oosterhout in de vroege 18e eeuw is één van de eerste daden van monumentenzorg in Nederland. In 1714 streed de bevolking van Strijen voor het behoud van de ruïne. Het volgende citaat toont aan dat het kasteel Strijen belangrijk was voor de lokale bevolking, als symbool van de streek: het kasteel 'de welke sig ten opsigte vande outhijt seer plaisant, en vanden dortsen Waent, en andere omleggende steeden en dorpen als een Baake in see wert gezien, ende door de vreemdelinge en reijsigers voor een fraaij, en raer overblijffsel, ten opsigten vanden suffisanten en ouden Bouwe, die nog duijsent jaer, tot een memorie der voorouders vande princen van Orangien kan staen (...).' (Kuipers Verbuijs 1997, 31).

Een voorbeeld van een landschapspark waarin ruïnes werden geïntegreerd is het park bij de kasteelruïne van Valkhof te Nijmegen. De burcht werd in de 18^e eeuw gesloopt, echter de Karolingische Nicolaaskapel en de 12^e-eeuwse Maartenskapel ('Barbarossa ruïne') werden gespaard. Deze restanten werden door J.D. Zocher sr. in 1796 tot centrale elementen van de parkaanleg gemaakt. Het park met de ruïnes werd een toeristisch en recreatief attractiepunt (Bergmans 1999, 185). Een ander voorbeeld van een park dat door een ruïne werd gedomineerd, is het park in Wijk bij Duurstede. Aan het eind van de 18^e eeuw ontstond de eerste parkaanleg in Wijk bij Duurstede en in 1852 werd naar ontwerp van J.D. Zocher jr., een parkbos met wandelpaden aangelegd. De 'wandelingen' en singels die Zocher ontwierp langs de vervallen verdedigingswerken van vele Nederlandse steden zijn uitingen van eenzelfde romantische beleving van de geschiedenis.

De Grand Tour en Picturesque Tour zouden gezien kunnen worden als een vroege vorm van erfgoedtoerisme. De toeristische bezetenheid met het verleden en de 'kasteel- of ruïne beleving' van tegenwoordig lijkt op die van vroegere perioden, toen historisch erfgoed ook 'beleefd' werd. De socioloog Urry spreekt over de *tourist gaze*, de betekenisgeving door de toerist, de beschouwer, aan een 'monument', dat op deze manier betekenisdrager wordt. De toerist wordt hierbij geleid door markers, historische objecten, die door contextverandering of decontextualisering (meestal door functieverlies) een bezienswaardigheid zijn geworden. De *tourist gaze* lijkt kenmerkend voor de postmoderne beleving van monumenten, maar gaat dus in wezen terug tot de 17^e eeuw (Urry 1990, 4).

Nationalisme

Tijdens de Romantiek ontstond in de meeste (nieuwe) natiestaten de idee van een nationaal erfgoed. De ontluikende belangstelling voor het gebouwde erfgoed in Europa viel samen met het ontstaan van de Europese natiestaten, die de

archeologische en historische monumenten goed konden gebruiken als symbolisch kapitaal, dat wil zeggen als symbolen van nationale geschiedenis en identiteit (Kolen 1999, 288). Ook de Nederlandse overheid begon in te zien dat monumentale bouwkunst, waaronder kasteelruïnes, als belangrijke 'documenten' van de Nederlandse geschiedenis en 'volksaard' konden fungeren. In deze periode van culturele natievorming groeide het besef van de eigen middeleeuwse voorgeschiedenis. Deze monumentalisering van het verleden draaide niet meer om klassieke tempels, maar om gotische kathedralen en kasteelruïnes, die gezien werden als representatief voor de 'ontwaking' in de beleving van de Nederlandse natie (Van der Laarse 2005, 2). In plaats van kunstmatige klassieke tempelruïnes verschenen in tuinen van parken en buitenplaatsen, de ruïnes van middeleeuwse kastelen en gotische bouwwerken. Bestaande kastelen en ruïnes werden in deze tijd als nationale monumenten teruggerestaureerd naar hun 'oorspronkelijke' vorm, waarbij de geschiedenis werd gebruikt om een typisch Nederlandse identiteit te creëren en/of te bevestigen.

Een object dat sterk appeleerde aan het nationale gevoel in Nederland was de ruïne van het reeds genoemde 13^e-eeuwse kasteel Brederode te Velsen, het voormalige bezit van de roemrijke Van Brederode's die zo'n belangrijke rol in de nationale geschiedenis toegedicht hebben gekregen. Vanaf 1862 werd de ruïne op initiatief van de Nederlandse Staat ontdaan van begroeiing waarna delen werden gereconstrueerd volgens het ideaalbeeld van een middeleeuws kasteel. De herbouw in historiserende vorm was echter niet onomstreden en de restauratie deed veel stof opwaaien. Tegenwoordig bestaat Brederode uit een combinatie van het middeleeuwse gebouw, een gedeeltelijk verantwoorde 19^e-eeuwse herbouw en gedeeltelijk fantasievolle, eveneens 19^e-eeuwse, reconstructie.

Beleving van de geschiedenis

Vanaf de 18e en 19e eeuw werden er dus al initiatieven ontplooid om kastelen en buitenplaatsen te consolideren, reconstrueren en al dan niet te ontsluiten voor publiek. Anders dan bij kasteelruïnes of historische buitenplaatsen wordt door overheden en ontwerpers pas vanaf de tweede helft van de 20e eeuw nagdacht over de manier waarop kasteelterreinen gepresenteerd zouden kunnen worden - en misschien zou zelfs gesteld kunnen worden dat pas de laatste jaren de discussie over beschermingsmaatregelen, maatschappelijke relevantie en overdracht van dit (archeologische) erfgoed aan volgende generaties enigszins op gang is gekomen (Kolen 1999, 374). In een recente publicatie over de inrichting van kasteelterreinen in Nederland wordt gesteld dat kasteelterreinen, die interessant zijn ingericht, een positieve bijdrage kunnen leveren aan de kwaliteit van de openbare ruimte. Zij zouden ertoe bijdragen dat bewoners en gebruikers zich met hun omgeving kunnen identificeren en zich thuis voelen (Van Kempen en Hom 2005, 29). In het volgende hoofdstuk staat de inrichting van kasteelterreinen zoals die tot nu toe vorm heeft gekregen - waarbij zowel de meer succesvolle presentaties, als de wat ongelukkige pogingen aan bod zullen komen - centraal.

4. Voorbeelden van ingerichte kasteelterreinen in Nederland

Anton Cruysheer

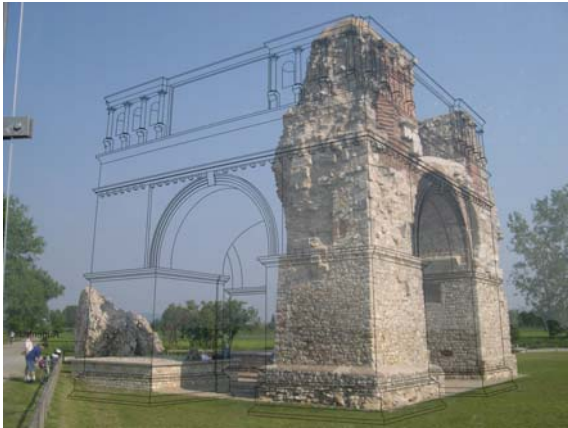
Voor het project *Kansen door Kennis* is een inventarisatie gemaakt van circa driehonderd middeleeuwse kasteelterreinen en –ruïnes op het gebied van de wijze van inrichting van deze terreinen in de 19^e tot en met de 21^e eeuw. Door de tijd heen zijn bepaalde tendensen op te merken in de manier waarop kasteelterreinen en kasteelruïnes worden ingericht en gepresenteerd. Over de vraag omtrent het inrichten van kasteelterreinen bestaat echter weinig literatuur. *Omgang met Ruïnes* van Archeoplan in samenwerking met Bureau Hermans & Kamphuis, vormt een uitzondering (Archeoplan et al, 1992). Naar aanleiding van een inventarisatie van 31 terreinen werden door Archeoplan/Hermans & Kamphuis 4 'principiële keuzes' onderscheiden:

1. Zand er over: na een opgraving wordt muurwerk weer met grond afgedekt. Hoogstens een aanduiding in de bestrating herinnert nog aan de ruïne.
2. Consolidatie muurresten: funderingen en opgaand muurwerk worden geconsolideerd en waterdicht afgewerkt. Meestal worden de resten in een parkaanleg aan het publiek getoond.
3. Reconstructie bouwvolumes op origineel muurwerk: gedeeltelijke of totale reconstructie van de bouwvolumes met oude, of oud aandoende, materialen of moderne, sterk afwijkende, materialen.
4. Innovatieve omgang met ruïnes: veelal sterk contrasterende, vaak spraakmakende, moderne architectuur over, of binnen het 'authentieke' gebouw. De ruïne of archeologische resten worden beschermd door moderne overkappingen en draagconstructies. In vele gevallen geschiedt dit alleen ter bescherming, soms wordt ook een totale nieuwe functie aan de oude bouwvolumes gegeven.

Uit het onderzoek van Archeoplan, naar aanleiding waarvan ook enkele voorbeelden worden gegeven, blijkt dat ruïnes en kasteelterreinen veelal worden geconsolideerd of gedeeltelijk gereconstrueerd (opties 2 en 3). Ook uit onze eigen inventarisatie bleek dat opties 2 en 3 erg veel zijn toegepast. De reconstructies van kasteelterreinen variëren van het tonen van fundamente tot het in reliëf aangeven van de plaats van de gracht, het kasteel en de voorburch. Eén van de eerste voorbeelden waarbij contouren van kasteelgebouw en grachten werden aangegeven door de funderingen tot ongeveer een halve meter boven het maaiveld op te metselen, is het slot Egmond in Egmond aan de Hof (1935). Andere voorbeelden waarvan de fundamente zijn opgemetseld, betreffen het kasteel Woude te Ridderkerk, kasteel Baarsdorp te Baarsdorp, kasteel Keenenburg te Schipluiden en kasteel Hedel in de gelijknamige plaats. Van het voormalige kasteel Culemborg is de plattegrond door middel van beplanting en bestrating herkenbaar gemaakt. In enkele gevallen is op de resten van een kasteel een moderne ruïne opgetrokken, zoals eind jaren '80 is gebeurd bij de burch van Heusden. De archeoloog Renaud had hier in 1948 archeologisch onderzoek verricht, waarna het terrein weer werd geëgaliseerd en de fundamente bedekt. In 1987 zijn op deze bakstenen fundamente de muren weer opgemetseld en delen van het poortgebouw en de grachten 'hersteld'. De reconstructie van Heusden heeft veel discussie teweeg gebracht; onder andere

Renaud had zo zijn bedenkingen over deze ‘kunstmatige’ ruïne. De poging om het kasteel van Heusden aan het publiek te tonen is volgens hem te ver doorgesloten (Renaud 1988, 4). Er bestaan vergelijkbare reconstructies, maar opmerkelijk is dat de archeologen en historici, die in het kader van het project *Kansen door Kennis* geïnterviewd zijn, bijna allemaal het kasteelterrein Heusden noemden, als voorbeeld van een slecht ingericht archeologisch monument.

Vanaf de jaren ‘90 valt ook aan de wijze waarop wordt omgegaan met archeologische overblijfselen van kastelen de toenemende tendens om binnen het Nederlandse cultuurhistorische ruimtelijke beleid steeds meer aandacht te besteden aan de ‘historische beleving’, af te lezen. In Oss zijn bijvoorbeeld de fundamenten van een kasteel te zien door een ‘bodemvitrine’. Een andere manier waarop tegenwoordig een historische beleving opgeroepen wordt bij een kasteelterrein is door interactief een tijdvenster of ‘tijd frame’ op het kasteelterrein te plaatsen, waardoor de bezoeker een virtueel bezoek kan brengen aan het (verdwenen) kasteel. Zo wordt een virtuele reconstructie van kasteel Buren gemaakt, die op het terrein zal worden geplaatst.

Afbeeldingen: tijdvenster Heidendor Carnuntum (Wenen)

Hieronder volgen enkele voorbeelden van de geïnventariseerde en ingerichte kasteelterreinen en –ruïnes.

1. Bears Uniastate in gemeente Littenseradiel (Friesland).

Een kunstwerk van staal (door Bep Mulder) geeft één op één de contouren van het huis weer. Het originele poortgebouw is gerestaureerd. Bijzonder is dat de toren beklommen kan worden waardoor men een fraai uitzicht heeft op de aanpalende middeleeuwse kerk en de wijde omgeving.

Rechts: Uniastate in Bears

2. Hedel in gemeente Maasdriel (Gelderland).

14e-eeuws kasteel dat in 1802 is gesloopt. Na opgravingen in 1979-1982 is de fundering opgemetseld en 'het kasteel' via een trap toegankelijk gemaakt. De bouwgeschiedenis is hier als leidraad gekozen waarbij de verschillende bouwfasen zijn aangegeven door middel van de hoogte van het muurwerk (de muren die de oudste bouwphase representeren, zijn het hoogst opgemetseld).

3. Oostvoorne/De Jacobaburcht in gemeente Westvoorne (Zuid-Holland).

12^e-eeuwse motteburcht die in 1552 is gesloopt. De motte is in 1932 opgegraven en in 1958 geconsolideerd door afdekking van een laag kloostermoppen. Jaarlijks vinden hier enkele (historische) evenementen en optredens plaats. Bij de ruïne, welke tevens als fraai uitkijkpunt fungeert, zijn informatieborden geplaatst.

Boven, links en rechts: De Jacobaburcht in Oostvoorne

4. Hellenburg in gemeente Borsele (Zeeland).

14^e/15^e-eeuws kasteel dat in 1958 is opgegraven en waarvan de resten zijn geconsolideerd. In 1995 zijn de contouren van de kasteelmuren weer tot op gelijke hoogte opgemetseld. Deze muren dienen behalve als indicator van het voormalige kasteel, als wandelpad.

5. Nuwendoorn bij Krabbendam (Noord-Holland).

13^e-eeuwse burcht die in 1960 is opgegraven en waarvan de fundamenteën zijn geconsolideerd. 'De binnen- en buitenzijde werden uitgevoerd als muurschilden met daartussen een puinvulling; de bovenzijde afgedekt met moppen. Naderhand is de afdekking vervangen door beton. De uitbraaksleuven zijn aangeduid met heggen' (Archeoplan, 1992). De contouren van het kasteel zijn dus zichtbaar gemaakt. Ook hier kan er gelopen worden over de muren.

6. Haamstede/Filippenburg in gemeente Schouwen-Duiveland (Zeeland).

15^e eeuw kasteel dat in 1525 is uitgebrand en tijdens een restauratie van 1963-1973 van het huidige kasteel is ontdekt. Na een opgraving is alleen het noordelijk deel geconsolideerd en de muren zijn afgedekt door een betonplaat.

7. Huis Ter Horst in gemeente Horst aan de Maas (Limburg).

Kasteelruïne uit 1326 waarvan in 2004 de muurresten zijn geconsolideerd. Op de plaats van het oude kasteel is tevens een stalen toren gebouwd, welke onder meer door de lokale Rabobank gesponsord is. De toren kan beklimmen worden.

Rechts: Huis ter Horst in Horst

8. Het Valkhof in gemeente Nijmegen (Gelderland).

De kasteeltoren uit 1155 is in 2005-2006 (voorlopig tijdelijk) één op één gereconstrueerd door middel van een stalen constructie en een doekbespanning. De toren kan beklimmen worden.

Boven: Het Valkhof in Nijmegen

Boven rechts: Ravenstein in Oss

9. Ravenstein in gemeente Oss (Noord-Brabant).

In 1995 is hier een kasteeltuin ingericht welke als wandelgebied dienst doet.

10. Heimenberg in gemeente Rhenen (Utrecht).

In 1999 is er door de ROB en Stichting Utrechts Landschap een inrichtingsplan gemaakt voor deze middeleeuwse ringwalburcht die in een geliefd wandel- en fietsgebied ligt. Tevens zijn er herstelwerkzaamheden uitgevoerd om erosie tegen te gaan.

11. Wouw in gemeente Roosendaal (Noord-Brabant).

Het 13^e-eeuwse kasteelterrein is in 1996 door de ROB en de gemeente toegankelijk gemaakt voor publiek. Door middel van beplanting en informatieborden wordt zij wegwijz gemaakt. Om het terrein te beschermen is er een extra laag grond aangebracht.

Boven: Wouw in gemeente Roosendaal

Hedendaagse 'kasteel-architectuur'

De laatste eeuwen zijn er in Nederland sporadisch nog wel eens 'kastelen' gebouwd. Sypesteyn in Loosdrecht bijvoorbeeld dateert uit het begin van de 20^e eeuw. Op de veronderstelde resten van het oude kasteel werd toen, met gebruikmaking van oude stenen, een nieuw kasteel opgericht. Een ander voorbeeld is het beroemde kasteel De Haar te Haarzuilens, eveneens gebouwd – in romantische stijl – op de resten van een middeleeuwse voorganger.

Wonen in een 'kasteel' roept bij veel mensen een 'oergevoel' op van bestendig wonen. Kastelen hebben veelal een krachtige, romantische, nostalgische en/of stoere uitstraling. De afgelopen circa vijftien jaar lijkt er in Nederland onder architecten een soort revival van bouwen met kasteelvormen te zijn ontstaan. Anders dan bij de bovengenoemde elf voorbeelden zijn deze nieuwe architectonische kastelen niet terug te voeren op historische precedents.

Hieronder volgt een (niet uitputtend en in een willekeurige volgorde opgesomd) overzicht van enkele van deze opmerkelijke (en vanwege het gesloten karakter niet onomstreden) architectonische voorbeelden.

1. Haverleij te Den Bosch

Het eerste voorbeeld betreft Haverleij te 's-Hertogenbosch. Hierbij zijn ongeveer 1000 woningen en appartementen gegroepeerd in negen kastelen en het slot Haverleij. Alle kastelen staan vrij in het landschap. Eén van de kastelen, Leliënhuyze (2006), is van de hand van de architect Sjoerd Soeters. Een ander kasteel, gelegen in het bos, is Velderwoude (2001) van de architect Jo Crépain.

*Links: Leliënhuyze, Haverleij
Boven: Velderwoude, Haverleij*

2. De Wolfeschans te Leek

Het tweede voorbeeld (1993-2000) is De Wolfeschans te Leek nabij Groningen. Deze wijk, gebouwd door stedenbouwkundige Ad Habets in samenwerking met Copijn, is geïnspireerd op de oude Groningse adellijke huizen, de zogeheten 'borgen'.

3. Don Jon te Leiderdorp

Het derde voorbeeld (2005), een kasteelachtige 'donjon' met 34 luxe, cirkelvormige appartementen en een panoramadakterras, staat in Leiderdorp. De kasteeltoren is vervaardigd in een groter woningbouwproject van ontwikkelaar Proper Stok, genaamd 'Driegatenbrug'.

Boven links: Donjon
 Boven rechts: Kasteel Almere

4. Kasteel Almere

Het vierde voorbeeld (een plan uit 2003) betreft het (nog onvoltooide) kasteel Almere. Het is de bedoeling dat dit kasteel een vier-sterren hotel gaat huisvesten met meer dan 200 kamers en 2000 m² aan vergaderruimte. Het betonnen casco wordt bekleed met ca. 700.000 17^e-eeuwse stenen afkomstig van twee kasteelruïnes in Hongarije; het geheel zal worden omgeven met tuinen. Het kasteel wordt gebouwd naar het voorbeeld van Jemeppe in de Belgische Ardennen.

5. Schonauwen II te Houten

De wijk Schonauwen II (ca. 2004) is gebouwd op de plek van de oude ridderhofstad Schonauwen. Het kasteeltje stamt uit de 14e eeuw en hiervan rest nog een toren met aanbouw en een koetshuis. In het midden van de wijk ligt een privé-park met het kasteel; aan weerszijden van het kasteel zijn ongeveer 500 huizen gebouwd met verschillende

kasteelkenmerken zoals smalle ramen en een torenvorm in het geval van de hoekwoningen. Ook de toegang van de wijk heeft een kasteelachtig uiterlijk. De woningen van de hele wijk Schonauwen zijn gebouwd in de stijl van de 18^e-eeuwse Maastrand-architectuur. Hierbij hebben de architecten zich laten inspireren door huizen in het Limburgse dorpje Thorn, wat de witte gevels, zwarte plinten en leien daken van de huizen verklaart.

6. La Grande Suisse te Meerssen te Maastricht

La Grande Suisse op het 18^e-eeuwse landgoed De Kanjel tussen Meerssen en Maastricht, bestaat uit 4 maisonnettes, 3 appartementen, 5 grote kasteelwoningen, 2 torenwoningen en 2 hoefewoningen. Het oorspronkelijke kasteel wordt gerestaureerd en de woningen en appartementen worden op luxe wijze verbouwd. Bijna alle woningen worden ontsloten via de binnenplaats van het kasteel.

De kasteelwoningen worden gekenmerkt door kasteelachtige stijlkenmerken

zoals een toren of uitzicht op een aangelegde kasteeltuin. De landschapstuin wordt hersteld en rond het kasteel komt een stijltuin met binnenplaats. Grenzend aan de parktuin worden dertien nieuwe woningen gebouwd in de stijl van het kasteel.

7. Voetbal stadion Sparta te Rotterdam

Het stadion van de voetbalvereniging Sparta genaamd 'Het Kasteel' ligt in de wijk Spangen te Rotterdam. Het is een van de oudste voetbalstadions van Nederland; de eerste versie stamt uit 1916, de laatste renovatie uit 1998-1999. Het ontwerp voor het stadion met twee torentjes, voert terug op het kasteel dat in de dertiende eeuw in de Spangense polder stond. In 1574 werd dit kasteel afgebroken. Het stadion werd gebouwd als beloning nadat Sparta tussen 1909 en 1915 vijf keer landskampioen was geworden; de woonwijk Spangen werd hier later omheen gebouwd.

8. Buitenhof in Crabbehof te Dordrecht

Te Dordrecht wordt een modern kasteel, 'Buitenhof – Crabbehof', gebouwd bestaande uit 102 eengezinswoningen met binnenplein en rustige straatjes. De toegang tot het 'kasteel' lijkt op een soort kasteelpoort; op de buitenhoeken van het kasteel komen 8 torenwoningen met een dakterras en 4 studio's.

DEEL II – PROJECT UITVOERING

5. Interviewresultaten

Elke Ennen

Kwaliteitsdragers kasteelterreinen

Veel eigenaren van kastelen en kasteelterreinen worstelen met de vraag hoe het betreffende object het beste is te ontsluiten voor het publiek. Stond daarbij voorheen een objectgerichte aanpak centraal waarbij het kasteelterrein zelf het middelpunt vormden, tegenwoordig is de tendens in de ontsluiting van het kasteelterrein nadrukkelijk om de plaats van het kasteelterrein in relatie tot haar omgeving centraal te stellen. Om beter gebruik te kunnen maken van de potentiële kwaliteiten van kasteelterreinen bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen, waarbij meer aandacht bestaat voor de omgeving van het kasteel, zijn de mogelijkheden en probleempunten voor de inrichting van kasteelterreinen geanalyseerd. Daarbij hebben drie cases in belangrijke mate de input verzorgd, te weten Pronkenburg in Kapelle, de kasteelruïne Teylingen in gemeente Teylingen en Kuinre in Flevoland.

Getracht is een aantal *kwaliteitsdragers* te formuleren die een belangrijke rol lijken te spelen in de ontwikkeling van kasteelterreinen. Deze kwaliteitsdragers vormden als het ware een analysemodel voor de gevoerde gesprekken met de verschillende ontwerpers, deskundigen en betrokkenen van de genoemde cases. Dit betekent dat de geformuleerde kwaliteitsdragers niet als zodanig werden voorgelegd aan de ondervraagden met de vraag of zij genoemde kwaliteitsdragers van belang achten bij de ontsluiting van het kasteelterrein voor het publiek. De gesprekken werden pas naderhand geanalyseerd en getoetst aan de kwaliteitsdragers. Zijn kwaliteitsdragers spontaan genoemd in het gesprek? Konden zij uit het gesprek worden gedestilleerd of werden zij helemaal niet genoemd? Op deze manier kan de tabel 1 worden ingevuld. Daarbij zijn de individuele scores geaggregeerd tot de scores van ontwerpers, deskundigen en betrokkenen bij de cases. Daarmee geven de uitkomsten een beeld van wat door de verschillende partijen als belangrijk wordt ervaren. Het is niet meer en niet minder dan een verkenning van mogelijke kwaliteitsdragers die de discussie over een omgevingsgerichte aanpak van kasteelterreinen richting kunnen geven.

In Tabel 1 zijn dertien kwaliteitsdragers weergegeven. Daarbij is aangegeven wat deze kwaliteitsdragers zeggen over de verschillende betekenissen van erfgoed waartoe kasteelterreinen behoren. Erfgoed in de breedste zin, als interpretatie van het verleden, kent immers verschillende betekenissen voor verschillende betrokkenen. Deze betekenissen geven bijvoorbeeld inzicht in de meerwaarden van cultuurhistorie. Ennen (1999) onderscheidt drie aan elkaar gerelateerde hoofdbetekenissen te weten de *economische*, de *sociaal-psychologische* en de *politieke* betekenis.

De *economische* betekenis van cultuurhistorie is niet eenvoudig te duiden. Dit wordt in belangrijke mate veroorzaakt door de karakteristieken van erfgoed als zijnde een collectief goed. In micro-economisch jargon is een collectief goed, ook wel publiek goed genoemd, een goed dat niet louter voor economische doeleinden is geproduceerd. Het is een goed dat meestal vrij toegankelijk is en waarvoor niet voor de productie er van betaald hoeft te worden.

Tabel 1 De belangrijkste kwaliteitsdragers voor kasteelterreinen en – ruïnes

Kwaliteitsdrager	Betekenis	Ontwerpers	Deskundigen	Betrokkenen
Relatie gebruikers en bezoekers met object ³	Sociaal-psychologisch			
Relatie gebruikers en bezoekers met context ⁴	Sociaal-psychologisch			
Het geïnterpreteerde verleden ⁵	Politiek			
De verwachte identiteit van het object in context ⁶	Politiek Sociaal-psychologisch			
De beleefde identiteit van het object in context ⁷	Sociaal-psychologisch			
Educatie: de combinatie van beleving en educatie	Sociaal-psychologisch			
De historische functies object	Politiek			
De toekomstige functies object	Economisch			
Beschermingsmaatregelen	Politiek			
Maatschappelijke relevantie	Sociaal-psychologisch Politiek Economisch			
Overdracht kennis	Politiek			
Esthetiek ⁸	Sociaal-psychologisch			
Authenticiteit ⁹	Politiek			

Wanneer kasteelterreinen bij een ruimtelijke ontwikkelingsopgave meer dan tot op heden het geval is geweest, in hun context (omgeving) worden geplaatst dan dragen de volgende kwaliteitsdragers daar aan bij.

Is een collectief goed eenmaal geproduceerd dan kan daar door heel veel mensen gebruik van worden gemaakt zonder dat daar extra kosten mee zijn gemoeid. Denk daarbij bijvoorbeeld aan een natuurgebied of een plaatselijk standbeeld. Consumenten kunnen echter niet worden verplicht gebruik te maken van een collectief goed zodat het vrijwel onmogelijk is hen een prijs te laten betalen. Wel is het zo dat wanneer erfgoed wordt behandeld als een economisch product waar geld aan verdiend kan worden (bijvoorbeeld in de vorm van een museum of een middeleeuws festival), goed moet worden onderzocht welke consumenten de doelgroep vormen. Met andere woorden, niet langer kunnen de ogen worden gesloten voor hetgeen de consument (erfgoedgebruiker) vraagt, hoe groot de afstand tot het erfgoed ook lijkt.

De effecten van erfgoed - in de breedst mogelijke zin en zowel positief als negatief - variëren naar gelang de intensiteit van het economisch gebruik. Zo

³ In welke mate zijn gebruikers (omwonenden) en bezoekers geïnteresseerd in het object: zijn zij op de hoogte van de plannen, de geschiedenis van het object? Bezoeken zij het object wel eens? Etc.

⁴ In welke mate zijn gebruikers (omwonenden) en bezoekers geïnteresseerd in de context van het object: kennen zij de geschiedenis, de relaties van het object met omgeving?

⁵ Voor welk verleden is gekozen? Welke beweegredenen spelen daarvoor?

⁶ Welke identiteit wordt door het object in context uitgedragen? (bv de bezoeker identificeert zich met romantiek, heldhaftigheid, grootsheid, nationaal erfgoed, lokaal erfgoed, etc) .

⁷ Welke identiteit wordt door het object in context door gebruikers en bezoekers ervaren? (bv de bezoeker identificeert zich met romantiek, heldhaftigheid, grootsheid, nationaal erfgoed, lokaal erfgoed, etc)

⁸ In hoeverre is de schoonheid, gaafheid van het object van belang?

⁹ In hoeverre is de (gesuggereerde) echtheid van het object van belang?

kunnen historische aspecten als stadswallen, archeologische opgravingen en waardevolle objecten allerlei verschillende toeristische activiteiten genereren.

Er bestaan allerlei technieken om voor erfgoed een kosten-baten analyse uit te voeren. Toch worden zij allen sterk beïnvloed door de specifieke locatie van een cultuurhistorische plek en de houding van mensen ten opzichte van erfgoedactiviteiten. In het algemeen kan echter worden gesteld dat de economische waarde van erfgoed voor gebruikers is samengesteld uit de *gebruikswaarde*, de *optiewaarde* en de *intrinsieke waarde*.

De gebruikswaarde kan zowel *direct* als *indirect* zijn. De directe gebruikswaarde betreft de kosten en baten van bijvoorbeeld historische, waardevolle of beschermde panden. Dit zijn bijvoorbeeld onderhoudskosten, renovatiekosten, of de economische waarde van het pand. De *indirecte* waarde betreft de waarde van bijvoorbeeld een historisch pand als gevolg van de ligging, het ontwerp of de statusgevoeligheid van het pand. Zo blijkt uit het rapport '*Economische waardering cultuurhistorie. Casestudie Tiel en Culemborgerwaard*' (2005), geïnitieerd door het Projectbureau Belvédère en de provincie Gelderland, dat panden in Tiel met historische kenmerken vaak een flinke meerwaarde hebben ten opzichte van panden welke dergelijke kenmerken niet hebben. Zo blijken kopers bereid te zijn om 14,8% meer te betalen.

De *optiewaarde* van erfgoed betreft de bereidheid te betalen voor het bewaren van plekken, plaatsen en objecten met het doel hen ook in de toekomst te kunnen gebruiken. Deze waarde is sterk afhankelijk van persoonlijke preferenties en leefstijlen van de gebruikers van erfgoed. Zo is bijvoorbeeld uit promotieonderzoek van Ennen (1999) gebleken dat gebruikers van erfgoed zijn te typeren als *connaisseurs*, *afwijzers* of *take-it-or-leavers*, navenant hun houding ten opzichte van het erfgoed. Hoe positiever hun houding ten opzichte van het erfgoed (*connaisseurs*) hoe groter de bereidheid bestaat te betalen voor erfgoed.

De *intrinsieke waarde* van erfgoed, tot slot, betreft de waarde die erfgoed heeft ondanks het feit dat mensen niet de intentie hebben het erfgoed ook daadwerkelijk te gebruiken.

In het bovengenoemde rapport van het Projectbureau Belvédère zijn de intrinsieke en optionele waarde van erfgoed vastgesteld voor de Tiel en Culemborgerwaard. Daartoe is gebruik gemaakt van de *Conditionele Waarderingsmethode* (CWM). In deze methode worden respondenten gevraagd hoeveel zij bereid zijn te betalen voor het gebruik of de bescherming van een natuur-, cultuur-, of milieugoed onder hypothetisch gecreëerde marktomstandigheden (De Boer, et al, 1997). De methode gaat er vanuit dat hetgeen mensen verklaren te willen betalen, afhankelijk is van de alternatieven die in de survey gepresenteerd worden (Hoevenagel 1994).

De *sociaal-psychologische* betekenis van erfgoed betreft de sociale en psychologische waarden van erfgoed. Het welzijn van mensen is sterk afhankelijk van het in staat zijn zich te identificeren met bijvoorbeeld (historische) plekken en plaatsen of objecten. Daarbij spelen drie aspecten een belangrijke rol te weten de *esthetische beleving* van cultuurhistorie, de *genius loci* en de (*culturele*) *identiteit* van erfgoed. De *esthetische beleving* van cultuurhistorie betreft de manier waarop erfgoedgebruikers erfgoed gebruiken en waarderen. Het beleven van erfgoed is sterk gerelateerd aan smaak, interesse en kennis van erfgoed. Bovendien speelt een groot aantal persoonlijke preferenties een rol. De *genius loci* is het unieke, het karakteristieke waarmee bijvoorbeeld een stad als

Zutphen of Amsterdam zich onderscheidt van andere steden. Tot slot vormt cultuurhistorie een belangrijke bijdrage aan de (culturele) identiteit van gebruikers. Zeker in de hedendaagse samenleving viert de term identiteit hoogtij. Juist in een tijd waar cultuur steeds meer standaardiseert in zowel gemeenten, musea als bijvoorbeeld openbare ruimten, neemt ook de drang toe zich als gebruiker te willen onderscheiden.

Tot slot kent erfgoed een *politieke* betekenis. Immers, inherent aan bewaren, conserveren of zelfs het creëren van erfgoed is het selecteren van erfgoed. Wat wordt wel bewaard en wat niet? Beleidsmakers beslissen daar vaak over. Zo geeft het officieel beschermen of aanwijzen van een Belvederegebied niet alleen een financiële basis voor onderhoud en restauratie, het geeft een object of gebied ook een politieke identiteit. Met bewust gemaakte politieke beslissingen wordt een boodschap uitgedragen.

Welke onderscheiden kwaliteitsdragers verdienen volgens de ondervraagden vooral aandacht voor en tijdens de ontwikkelopgave?

Terug naar de kwaliteitsdragers welke de ondervraagde ontwerpers, deskundigen en betrokkenen van de genoemde cases hebben aangegeven als zijnde van groot belang bij de ontsluiting van het kasteelterrein voor het publiek.¹⁰

Wanneer een kwaliteitsdrager is genoemd door minimaal twee van de drie ondervraagde ontwerpers en deskundigen en door vier van de zeven betrokkenen is genoemd, is de drager als zijnde van belang beoordeeld.

Ontwerpers en deskundigen zijn het in grote lijnen met elkaar eens: het is de sociaal-psychologische betekenis van erfgoed die overwegend wordt genoemd. De deskundigen noemen wel volledig andere kwaliteitsdragers dan de ontwerpers en de betrokkenen. Deskundigen noemen vaker kwaliteitsdragers waarbinnen de politieke betekenis van erfgoed nadrukkelijker een rol speelt.

Kwaliteitsdragers welke niet of nauwelijks zijn genoemd door alle ondervraagden betreffen 'het geïnterpreteerde verleden', 'de historische functies van het object' en 'overdracht kennis'. 'Authenticiteit' wordt door vijf van de dertien ondervraagden genoemd, echter deze drager is sterk verdeeld over de verschillende groepen.

¹⁰ Een weergave van de open vragen staat beschreven in de bijlage. Hierin worden de meer opvallende uitspraken gegroepeerd weergegeven; per groep ontwerpers, deskundigen en betrokkenen.

Tabel 2 De belangrijkste kwaliteitsdragers voor kasteelterreinen volgens ontwerpers, deskundigen en betrokkenen

Wanneer kasteelterreinen bij een ruimtelijke ontwikkelopgave meer in hun context (omgeving) worden geplaatst dan dragen de volgende kwaliteitsdragers daar aan bij.

Kwaliteitsdrager	Betekenis	Ontwerpers	Deskundigen	Betrokkenen
Relatie gebruikers en bezoekers met object ¹¹	Sociaal-psychologisch	x		
Relatie gebruikers en bezoekers met context ¹²	Sociaal-psychologisch		x	
Het geïnterpreteerde verleden ¹³	Politiek			
De verwachte identiteit van het object in context ¹⁴	Politiek Sociaal-psychologisch		x	
De beleefde identiteit van het object in context ¹⁵	Sociaal-psychologisch	x		
Edutainment: de combinatie van beleving en educatie	Sociaal-psychologisch	x		x
De historische functies object	Politiek			
De toekomstige functies object	Economisch	x		x
Beschermingsmaatregelen	Politiek		x	
Maatschappelijke relevantie	Sociaal-psychologisch Politiek Economisch	x		
Overdracht kennis	Politiek			
Esthetiek ¹⁶	Sociaal-psychologisch	x	x	x
Authenticiteit ¹⁷	Politiek		x	

Uw mening over een aantal uitspraken

Naast het toetsen van de kwaliteitsdragers is aan de ondervraagden een lijst met uitspraken voorgelegd. Hen werd gevraagd op een schaal van 1 (helemaal mee eens) tot 5 (helemaal niet mee eens) aan te geven in welke mate zij het eens waren met de gestelde uitspraak¹⁸.

¹¹ In welke mate zijn gebruikers (omwonenden) en bezoekers geïnteresseerd in het object: zijn zij op de hoogte van de plannen, de geschiedenis van het object? Bezoeken zij het object wel eens? Etc.

¹² In welke mate zijn gebruikers (omwonenden) en bezoekers geïnteresseerd in de context van het object: kennen zij de geschiedenis, de relaties van het object met omgeving?

¹³ Voor welk verleden is gekozen? Welke beweegredenen spelen daarvoor?

¹⁴ Welke identiteit wordt door het object in context uitgedragen? (bv de bezoeker identificeert zich met romantiek, heldhaftigheid, grootsheid, nationaal erfgoed, lokaal erfgoed, etc) .

¹⁵ Welke identiteit wordt door het object in context door gebruikers en bezoekers ervaren? (bv de bezoeker identificeert zich met romantiek, heldhaftigheid, grootsheid, nationaal erfgoed, lokaal erfgoed, etc)

¹⁶ In hoeverre is de schoonheid, gaafheid van het object van belang?

¹⁷ In hoeverre is de (gesuggereerde) echtheid van het object van belang?

¹⁸ Door de uitspraken extreem te stellen worden ondervraagden uitgelokt aan te geven in welke mate zij het met de uitspraak eens zijn. Dat is belangrijk om een beeld te krijgen van de waarde van de gestelde uitspraak. Alle uitspraken zijn gerecodeerd naar positief gestelde uitspraken. Vervolgens is een item-analyse gebruikt om

De uitspraken zijn weergegeven in tabel 3. Met behulp van de scores op deze uitspraken kan worden gezien in hoeverre de ontwerpers, deskundigen en betrokkenen bij de cases verschillen als het gaat om de houding ten opzichte van erfgoed. Verschillen kunnen niet alleen inzicht geven in de waarde van de kwaliteitsdragers, ook kunnen zij een goede start vormen voor discussie en inspiratie.

Tabel 3 De aan de ondervraagden voorgelegde uitspraken

1. Het behoud van kastelen is heel belangrijk	1 2 3 4 5
2. Toeristen hebben een negatieve invloed op kastelen en kasteelterreinen	1 2 3 4 5
3. Het is belangrijk om veel aandacht te besteden aan de historische functies van kastelen	1 2 3 4 5
4. Kastelen zijn heel sfeervol	1 2 3 4 5
5. Authenticiteit bestaat niet	1 2 3 4 5
6. Het is belangrijk dat bezoekers tijdens hun bezoek informatie over kastelen kunnen vergaren	1 2 3 4 5
7. Kastelen verhogen de identiteit van de omgeving	1 2 3 4 5
8. Het wel of niet bewaren van kastelen is een zaak van de overheid	1 2 3 4 5
9 Toerisme zorgt voor levendigheid en gezelligheid rond kastelen	1 2 3 4 5
10. Het is belangrijk dat directe omwonenden van kastelen worden betrokken bij de ontwikkeling van het gebied	1 2 3 4 5
11. Het is belangrijk dat directe omwonenden van kastelen worden betrokken bij de ontwikkeling van het kasteel zelf	1 2 3 4 5
12. Kastelen zijn mooi	1 2 3 4 5
13 Het behoud van monumenten remt de ontwikkeling van kasteelterreinen	1 2 3 4 5
14. Het is belangrijk om veel aandacht te besteden aan toekomstige functies van kastelen	1 2 3 4 5
15. De ontwikkeling van kastelen is economisch zeer aantrekkelijk	1 2 3 4 5
16. Het is belangrijk dat bezoekers zich prettig voelen op kasteelterreinen	1 2 3 4 5
17. Bezoekers van kastelen zijn de consumenten waarvoor het product (het kasteel) moet worden ontwikkeld	1 2 3 4 5
18. Kastelen dragen bij aan de identiteit van de bezoekers	1 2 3 4 5
19. Voor de ontwikkeling van kastelen moet nadrukkelijk een bepaald verleden worden gekozen	1 2 3 4 5
20. Door bezoekers van kastelen het verleden te laten beleven wordt hun kennis over kastelen verhoogd	1 2 3 4 5
21. Het is belangrijk dat het verleden in de ontwikkeling van kastelen en kasteelterrein waarheidsgetrouw wordt benaderd	1 2 3 4 5
22. De geschiedenis van de vroegere bewoners is belangrijker dan het kasteel of kasteel terrein	1 2 3 4 5

uitspraken die er niet toe doen of onduidelijk zijn gesteld er uit te halen. Zo kan het zijn dat een uitspraak voor iedereen een zelfde meting geeft, een dergelijke uitspraak speelt dan helemaal niet onder de ondervraagden en hoeft dan ook niet verder te worden onderzocht. Ook kan het zijn dat een uitspraak zo onduidelijk was dat de meeste ondervraagden neutraal antwoorden. Dit was het geval bij de uitspraken 8 en 15.

Bij de uitspraken worden de antwoorden 1 en 2 gesteld als zijnde eens, antwoord 3 als zijnde neutraal en de antwoorden 4 en 5 als zijnde oneens. Uitspraken 8 en 15 werden door meer dan de helft van de ondervraagden met neutraal beantwoord en kan buiten beschouwing worden gelaten. Een aantal uitspraken wordt door de drie groepen dusdanig gelijkgestemd (eens of oneens) beoordeeld dat in feite geen sprake is van discussie. Dit is het geval bij:

Uitspraak 1 (12 eens, 2 neutraal, 1 oneens)
Uitspraak 3 (9 eens, 3 neutraal, 2 oneens)
Uitspraak 4 (12 eens, 3 neutraal)
Uitspraak 6 (11 eens, 2 neutraal, 2 oneens)
Uitspraak 7 (11 eens, 2 neutraal, 1 oneens)
Uitspraak 10 (12 eens, 1 neutraal, 2 oneens)
Uitspraak 11 (9 eens, 4 neutraal, 1 oneens)
Uitspraak 14 (12 eens, 2 neutraal, 1 oneens)
Uitspraak 16 (9 eens, 4 neutraal, 2 oneens)
Uitspraak 20 (11 eens, 3 neutraal, 1 oneens)

Interessant is te bekijken welke uitspraken (grote) verdeeldheid laten zien. Dit zijn:

Uitspraak 2 (7 eens, 6 neutraal, 2 oneens)
Uitspraak 5 (7 eens, 3 neutraal, 4 oneens)
Uitspraak 9 (8 eens, 5 neutraal, 1 oneens)
Uitspraak 12 (7 eens, 6 neutraal, 2 oneens)
Uitspraak 13 (6 eens, 4 neutraal, 4 oneens)
Uitspraak 17 (6 eens, 5 neutraal, 4 oneens)
Uitspraak 18 (5 eens, 6 neutraal, 4 oneens)
Uitspraak 19 (3 eens, 5 neutraal, 6 oneens)
Uitspraak 21 (9 eens, 1 neutraal, 5 oneens)
Uitspraak 22 (6 neutraal, 9 oneens)

Uitspraak 5 en 21 hebben hierbij de grootste oppositie. Beide hebben betrekking op de authenticiteitsdiscussie wat in de praktijk neerkomt op de steeds terugkerende vraag: waarvoor kiezen we (qua tijdperk, om te behouden, om te laten zien, om te vertellen) en wat sluiten we hiermee uit. In het vervolg van dit rapport zal hier nog op terug worden gekomen.

6. Het inspiratieatelier: introductie van de drie cases en discussie

Hanneke Ronnes

Inleiding

Het inspiratieatelier had tot doel ontwerpers en 'deskundigen' met elkaar in gesprek te brengen over de mogelijke inrichting van de drie kasteelterreinen Kuinre, Teylingen en Pronkenburg.¹⁹ Deze kasteelterreinen, waarvoor ontwikkelingsplannen leven, werden geïntroduceerd door Peter de Boer (Kuinre), Elizabeth den Hartog (Teylingen) en Peter Vogel (Pronkenburg). In hun presentaties lichtten zij de historie van het kasteel toe alsook de reeds bestaande ideeën (en de ideeën die in het verleden bestaan hebben), ten aanzien van de ontwikkeling van deze terreinen. Vertegenwoordigers van Kuinre, Teylingen en Pronkenburg (behalve de drie reeds genoemde personen waren tevens een aantal betrokken ambtenaren aanwezig), waren daarnaast ook beschikbaar tijdens het inspiratieatelier voor vragen van de zes ontwerpers/ontwerpteam, voor wie er na het atelier de opdracht wachtte ieder drie ontwerpschetsen te maken - één voor Kuinre, één voor Teylingen en één voor Pronkenburg - plus, erg belangrijk, hierop een toelichting te leveren. Prof. dr. Gregory Ashworth, planoloog aan de Rijksuniversiteit Groningen, sloot zich aan in de middag en gaf een lezing waarin de authenticiteitskwesities die zo'n prominente rol spelen in herinrichtingsprojecten en in de monumentenzorg in het algemeen, centraal stonden. Deze lezing vormde de preambule op de middagdiscussie die de dag afslot.

De drie cases

Hieronder volgt een korte weergave van de presentaties van Kuinre, Teylingen en Pronkenburg, zoals gegeven door respectievelijk Peter de Boer, Elizabeth den Hartog en Peter Vogel.

Casus Kuinre - Peter de Boer, archeoloog ADC ArcheoProjecten

Kuinre had in de Late Middeleeuwen door een strategische ligging een belangrijke regionale en interregionale positie verworven. De burchtheren stonden bekend als roofridders of piraten en waren verscheidene keren betrokken bij de strijd tussen Holland, Gelderland en Friesland. Een eerste burcht Kuinre, gelegen aan de voormalige Zuiderzee en waarschijnlijk een motte, werd rond 1165 gebouwd. De burcht, die we hier 'burcht 1' zullen noemen, echter, werd pas twee eeuwen later, een eindje landinwaarts, opgericht. Dit kasteel wordt veelal omschreven als een motte; Peter de Boer, daarentegen, geeft er naar aanleiding van het archeologische onderzoek van Kuinre dat hij in 1999 namens *Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* en het *Sociaal Historisch Centrum Flevoland* verrichtte, de voorkeur aan te spreken van een 'ronde burcht'. Het kasteel had met een diameter van ongeveer 30 meter, een relatief kleine omvang. Modderman onderzocht burcht 1 in 1942/1943; in 1948 werd de gracht uitgegraven.

¹⁹ Het dagprogramma en de deelnemerslijst zijn te vinden in de bijlagen.

'Burcht 2' dateert waarschijnlijk uit het laatste kwart van de 14^e eeuw en ontstond toen burcht 1 verlaten werd. Ook met betrekking tot deze tweede burcht wordt in de meeste gevallen gesproken van een motte, en ook in dit geval heeft De Boer het liever over een ronde burcht. Wellicht het meest opvallend aan de burchten van Kuinre - identiek van vorm naar het schijnt - zijn de vele grachten die de bouwwerken domineerden. Beide burchten hadden niet minder dan vijf grachten en De Boer neemt aan dat deze tegelijkertijd in gebruik zijn geweest. In 1531 werd begonnen met de afbraak van burcht 2. Eind 16^e eeuw werd tenslotte nog een schans aangelegd om de kerk van Kuinre zodat deze als fort zou kunnen fungeren. Burchten 1 en 2 zijn verzwoegen door de zee; de schans werd in 1721 opgeheven.

De twee burchten kunnen samen met het voormalige eiland Schokland tot de meest markante relictten uit het verleden van de Noordoostpolder worden gerekend en genieten sinds 1978 de status van archeologisch monument. Burcht 1 is in 1948 gedeeltelijk ingericht en in 1988 is deze reconstructie nog een keer aangepast (onder andere met een spaarboog als toegang tot het terrein). En nu bestaan er dus bij de grondeigenaar *Staatsbosbeheer, Provincie Flevoland* en de *ROB* wederom plannen voor een herinrichting van dit kasteelterrein. Peter de Boer denkt dat het bij een nieuwe inrichting belangrijk is de volle omvang van het terrein weer beleefbaar te maken. Uit een proefonderzoek (1999) uitgevoerd door de *ROB*, bleek het kasteelterrein namelijk veel groter te zijn dan oorspronkelijk werd gedacht. Ook is het misschien een idee het terrein te ontbossen, aangezien de huidige bezoeker (er wordt veel gewandeld en gefietst in dit gebied) op dit moment geen enkele indruk krijgt van het historische veen- en weidelandschap. Idealiter, aldus De Boer, wordt bovendien in de nieuwe inrichtingsplannen een link gelegd tussen burcht 1, burcht 2 en de schans.

Casus Teylingen - Elizabeth en Hartog, directeur Kastelenstichting Holland en Zeeland

Teylingen bestaat uit een ringburcht met een woontoren²⁰. Vroeger omvatte Teylingen bovendien een bebouwde voorburcht. Het gehele complex werd omringd door een slotgracht. De heren van Teylingen, verwant aan het grafelijk huis van Holland, worden voor het eerst genoemd in een acte uit 1143. In de 14^e eeuw kreeg het kasteel de functie van jachtslot van de Hollandse graaf. Hierna werd het telkens aan anderen in leen gegeven, waarbij de leenman de titel van houtvester en de feitelijke verantwoordelijkheid voor het beheer kreeg. De houtvester had onder andere te maken met de hout- en turfproductie en de wild- en visstand. De bekendste Teylinger houtvester, woonachtig op de voorburcht in plaats van de huidige ruïne op de hoofdburcht, is zonder twijfel Jacoba van Beieren. Zij was uit de hoogste adellijke kringen afkomstig, maar had door een ongewenst huwelijk met Frank van Borsele haar rechten op de grafelijkheid verspeeld. Jacoba is vooral bekend van de Jacobakannetjes, waarover in de loop der tijd verschillende theorieën zijn ontstaan. Zo zou Jacoba bijvoorbeeld alcoholist zijn geweest. In de 19^e eeuw werd deze versie gekuist en werd geopperd dat Jacoba een pottenbakster was die de misbaksels in de gracht gooide. Jacoba van Beieren overleed aan TBC in 1436 en is, met inbegrip van de beroemde haarlok, in Den Haag begraven.

In 1572 viel Teylingen tijdens de belegering van Haarlem en Leiden ten prooi aan de Spanjaarden; in 1598 stond het huis er nog steeds 'geheel verwoest

²⁰ Zie ook <http://www.kastelenhollandzeeland.nl/>

en genouchsaem geruïneerd' bij. De grachten en boomgaarden werden in dat jaar weer hersteld, de wederopbouw van het kasteel ving aan in 1605. Een groot nieuw woonhuis met fraaie trapgevel werd toen aan de reeds bestaande bebouwing op de voorburcht toegevoegd. De woontoren op de hoofdburcht werd in die tijd alleen nog gebruikt als gevangenis voor illegale jagers die opgepakt waren door de houtvester. Een fikse brand trof de hoofdburcht in 1676; alleen de ruïne zoals we die nu nog kennen, overleefde deze brand.

Na de opheffing van de houtvesterij in 1795 wilde het rijk ook Teylingen van de hand doen. Het perceel werd in delen verkocht met als voorwaarde dat in geval van verkoop van Teylingen de hoofdburcht niet afgebroken mocht worden. Aldus werd Teylingen één van de eerste Nederlandse monumenten. In 1899 werd de inmiddels zwaar verwaarloosde burcht aan het rijk overgedragen, waarna pas vanaf 1933 gepoogd werd verder verval door constructieve maatregelen tegen te gaan. De burcht bestaat tegenwoordig uit de nog altijd indrukwekkende ronde burcht (met een doorsnede van 37 m), omgeven door een brede gracht. Aan de binnenzijde van de muur zijn grote spaarbogen te zien, waarop een weergang is aangebracht. Tegen de muur is ook het massieve woongebouw opgetrokken. Het is nu een lege romp, maar vroeger had het vier bouwlagen, waarvan de eerste was overwelfd. In het interieur zijn de balkgaten van de bovenste vloeren nog te zien. Ook de aangebrachte vensters en schouwen op verschillende niveaus in het muurwerk vallen op. De toegang tot het kasteel werd geflankeerd door twee vierkante torens, waarvan de sporen nog goed zichtbaar zijn. De voorburcht die voor het kasteel lag is, zoals gezegd, geheel verdwenen.

Volgens Den Hartog is de huidige burcht, in het bezit van de *Rijksgebouwendienst* en in beheer van *De Kastelenstichting Holland en Zeeland*, voor de meeste bezoekers een beetje saai. Het voornaamste probleem vormt de verrommelde omgeving. Oorspronkelijk was de ligging van Teylingen, in het groen en tussen de strandwallen in het veengebied, een stuk aantrekkelijker, aldus Den Hartog. De huidige entree, echter, is van stelconplaten en nodigt niet echt uit. De gracht is gedempt en een perceel grenzend aan de burcht blijkt verontreinigd. In de Duin- en Bollenstreek bestaan veel wandel- en fietsroutes, maar slechts één van deze routes gaat langs Teylingen.

Een ander perceel grenzend aan de burcht is door *Panorama Tulipland* gekocht wat een stroom van bezoekers, die mogelijk ook de burcht aan zullen doen, teweeg zal brengen. Hoe kan Teylingen interessanter gemaakt worden voor deze bezoekers zonder het monument zelf aan te tasten? *De Kastelenstichting Holland en Zeeland* is namelijk niet voor herbouw en zou liever een virtuele reconstructie zien. Teylingen heeft een goed verhaal en is één van de bekendste kastelen die Nederland rijk is. De collectie van Teylingen zou net een oudheidkamer kunnen vullen, of een bezoekerscentrum of museum dat de rijke en boeiende geschiedenis van zowel Teylingen als de Duin- en Bollenstreek verteld, kunnen aanvullen. Teylingen zelf zou mogelijk ook ruimte kunnen bieden aan tentoonstellingen, en aan een terrasje of 'rusttuin'. H+N+S hebben reeds (voor aanvang van het project *Kansen door Kennis*) een ontwerpschets gemaakt waar veel van deze elementen in zijn opgenomen. De kastelenstichting zelf is bezig samenwerkingsverbanden op te zetten met onder meer kasteel Dever en de Keukenhof.

Casus Pronkenburg - Peter Vogel, Gemeente Kapelle

De gemeente Kapelle kende in de middeleeuwen opmerkelijk veel kastelen en buitenplaatsen: Maelstede, Gistelles, Poucques, Bruëlis, Eliwerve, Smallegange en Pronkenburg. Het idee dat nu leeft binnen de gemeente is om in de nabije toekomst deze voormalige kastelen - samen met de oude haven in Biezelinghe en de vliedberg in Eliwerve – op te nemen in een monumentenroute. Op dit moment is de gemeente bovendien bezig twee kasteelterreinen nader in te richten: Maelstede (2006) en Pronkenburg (ca. 2009). Volgens wethouder J. Herselman is het de bedoeling dat dit laatste terrein, aan de rand van de uitbreidingswijk Overtieringe, een speel- en educatieve functie krijgt. Kapelle, bekend als 'de bloesem van Zeeland', moet het wat betreft toerisme vooral hebben van de fietsers en wandelaars, die onder meer het nabijgelegen fruitteeltmuseum aandoen.

Pronkenburg is bij toeval ontdekt tijdens een herverkaveling in 1981 en staat op de *Archeologische Monumentenkaart* (AMK). Er is bijzonder weinig bekend over het kasteel. Op een oude kaart staat de tekst: 'het terrein bezuiden Pronkenburg', waaraan de naam is ontleend. Bij de ruilverkaveling werd een sloot gegraven dwars over het terrein. In deze sloot werden grote muurdelen van het kasteel aangetroffen. De helft van het terrein wordt nu opgenomen binnen het nieuwbouwproject 'Overtieringe'; de andere helft ligt op agrarische grond, welke functie het voorlopig ook houdt.

Vogel vertelt dat Pronkenburg sporen uit circa 100 na Chr. herbergt, maar dat er in de eeuwen volgend op de Romeinse tijd door overstromingen lange tijd geen bewoning mogelijk is geweest. Pas rond het jaar 1000 valt het gebied weer droog en vanaf de 12^e of 13^e eeuw moet er begonnen zijn met de bouw van Maelstede, Kapelle ('Capelle ter Maelstede') en andere kastelen. Het is, zoals gezegd, niet bekend wanneer Pronkenburg precies ontstaan is. Wat weten we wel over dit kasteel? Op basis van de muurresten die in 1981 zijn ontdekt wordt vermoed dat de plattegrond 25x25 meter groot is geweest (het is echter niet onmogelijk dat de plattegrond een rechthoekige vorm had); de afmetingen inclusief de omliggende gracht waren mogelijk 50x50 of 50x75 meter. We mogen bovendien aannemen dat Pronkenburg voor 1570 gesloopt is aangezien het kasteel op geen enkele kaart van later datum staat afgebeeld.

Discussie

Na de introductie van de drie kasteelterreinen, volgde in de middag een uitwisseling van kennis en standpunten met betrekking tot de inrichting van kasteelterreinen in het algemeen en de terreinen Kuinre, Teylingen en Pronkenburg meer specifiek. Belangrijk hierbij waren vragen zoals: Welk aspect van het kasteel wordt belicht – zoals vaak het veronderstelde militaire karakter van het kasteel of wellicht een ander aspect? En voor wie, voor welk publiek, wordt dit kasteel opnieuw ingericht? Ook over één van de uitgangspunten van het project *Kansen door Kennis*, dat er bij de ontwerpen aandacht zal worden besteed aan de ruimtelijke context en de architectonische en historische uniciteit van de kastelen, werd gediscussieerd.

'Verleden tijd bestaat niet!'; 'Erfgoed gaat over scheppen *en* over vernietiging'; 'Je kunt geen valse geschiedenis hebben want ware geschiedenis bestaat niet'. Dit waren enkele van de stellingen die prof. dr. Gregory Ashworth, planoloog aan de Rijksuniversiteit Groningen, tijdens zijn lezing die de discussie inleidde, op

overtuigende wijze overbracht. Erfgoed, zo zei hij, wordt niet ontdekt maar vervaardigd, en is onuitputtelijk. Ashworth's voornaamste idee is dat authenticiteit niet bestaat en dat alle authenticiteitsbeleving een mentale constructie is. Aangezien authenticiteit dus niet verbonden is aan een voorwerp, is het in principe mogelijk altijd en overal een 'authentieke' ervaring te beleven. Deze beleving wordt constant gecreëerd en opnieuw uitgevonden, of het nu gaat om Hollywood, de Venetiaanse grachten van Las Vegas of de Bataviastad te Lelystad. Bij ontwerpgegevens van bijvoorbeeld een kasteelterrein, is het daarom zinvol stil te staan bij dit duidelijke discussiepunt, dat veel emotie kan losmaken.

Uit de (attitude-)interviews met de ontwerpers en 'deskundigen' voorafgaand aan het inspiratieatelier, bleek dat de grootste oppositie, of het voornaamste verschil in benadering, betrekking had op de uitspraken: 'Authenticiteit bestaat niet' (5) en 'Het is belangrijk dat het verleden in de ontwikkeling van kastelen en kastelenterrein waarheidsgetrouw wordt benaderd' (21). Beide uitspraken hebben betrekking op de authenticiteitsdiscussie en de aanverwante vragen: Waar kiezen we voor (welk tijdperk en welk object laten we zien? Wat vertellen we?) en wat sluiten we hiermee uit? De groepsdiscussie die ontstond na Ashworth's presentatie had eveneens betrekking op dit onderwerp.

Het is mogelijk te stellen dat voor bijna alle 'kasteelexperts' de authenticiteit van het kasteel van groot belang bleek te zijn, en *disneyficatie* veelal wordt gevreesd. Bijna alle ontwerpers, daarentegen, hechtten juist waarde aan een hedendaagse toevoeging of invulling van een kasteelterrein waarbij men disneyficatie of geen probleem vindt of dat men van mening is dat deze juist voorkomen kan worden door een eigentijdse laag aan het kasteelverhaal toe te voegen.

De recente renovatie en herinrichting van het Muiderslot met 'ridderroute', geeft de spanning tussen disneyficatie en authenticiteit mooi weer: 'Het is de Efteling en het Land van Ooit in één, maar dan echt', aldus Yvonne Molenaar, hoofd collectie van het Muiderslot. Cruciaal in de discussie over authenticiteit is de erkenning dat dit begrip op verschillende manieren geïnterpreteerd en gebruikt wordt. Zo kan er onder andere gesproken worden van materiële, visuele, contextuele of functionele authenticiteit. Materiële authenticiteit heeft betrekking op het oorspronkelijke materiaal in de oorspronkelijke samenstelling. In het geval dat het object er oorspronkelijk uitziet, is er sprake van visuele authenticiteit. Functionele authenticiteit refereert aan de oorspronkelijke functie van het monument; contextuele authenticiteit tenslotte verwijst naar de originele historische ruimtelijke context (Van de Werk 2006, 7).

Het hierboven genoemde verschil in benadering tussen 'kasteelexperts' en ontwerpers wat betreft het authenticiteitsvraagstuk kan, in ieder geval ten dele, door gebruikmaking van deze definities verexpliciteert worden. Zo is het bijvoorbeeld niet juist te stellen dat authenticiteit voor ontwerpers niet, en voor kasteelexperts wel belangrijk is, echter in gevallen dat authenticiteit een rol speelt in het werk van de eersten, hechtten zij over het algemeen meer waarde aan de visuele, contextuele en functionele authenticiteit dan 'kasteelexperts'. Deze experts staan juist met name de materiële authenticiteit voor die zo'n voorname rol speelt in de monumentenzorg. Materiële en visuele authenticiteit worden echter vaak als onverenigbaar gezien (De Jong 2001, 25), dat wil zeggen, om een object eruit te laten zien zoals het er in het verleden uitzag (visuele authenticiteit), moeten ingrepen gedaan worden zoals restauratie of conservering, die ten koste gaan van de materiële authenticiteit.

Het authenticiteitsvraagstuk spitste zich in de discussie met name toe op Pronkenburg, het kasteelterrein waarover vrijwel niets bekend is, en werd er

bijvoorbeeld lange tijd gesproken over het wel of niet 'reversibel' maken van de ontwerpen om zodoende de materiële authenticiteit van kasteelterreinen niet in gevaar te brengen. De 'deskundigen' pleitten ervoor dat een nieuwe inrichting van de kasteelterreinen archeologische resten niet zou aantasten waarbij verwezen werd naar de herinrichting van Kasteel Schuilenburg waar dit wel gebeurd is. De SKLN (*Stichting Kastelen Lexicon Nederland*) heeft recentelijk aan de bel getrokken over dit Schuilenburg, waar in 2005 een brug naar het voormalige kasteelterrein gereconstrueerd werd op basis van een 18^e-eeuwse tekening. Er was een bouwvergunning afgegeven, echter, tijdens de reconstructie van deze brug stuitte men op de eigenlijke 16^e-eeuwse brug, welke toen weggehaald, of beter gezegd, gesloopt is. Een dergelijke destructie van het bodemarchief bij een Belvedereproject als *Kansen door Kennis* zou Belvederes credo *Behoud door ontwikkeling* tot een anomalie maken. Om vernietiging van historisch erfgoed te voorkomen wordt er door veel van de deskundigen gepleit voor het *niet* ontwikkelen van een kasteelterrein in sommige gevallen of, voor een ontwikkeling die omkeerbaar (reversibel) is, of met andere woorden, welke in de toekomst weer terug te draaien is en dus geen schade aan het historische materiaal toebrengt.

Tot slot – en ter introductie van het volgende hoofdstuk waarin de ontwerpen worden gepresenteerd - wil ik over de discussie nog opmerken dat wat betreft Teylingen vooral gesproken werd over de komst op het aangrenzende perceel van *Panorama Tulipland* en over de vraag of de bezoekersstroom die dit teweeg zal brengen als een kans dan wel gevaar voor Teylingen moet worden gezien. De discussie over Kuinre ging onder meer in op de vraag of het kappen van bos, waardoor de historische (contextueel-authentieke) situatie van de burchten van Kuinre benaderd zal worden, wel zo'n zegen is voor omwonenden die misschien enerzijds wel wat zien in een attractie en *identity marker* in de vorm van de burchten, maar anderzijds niet willen dat hun wandel- en fietsomgeving aangetast wordt.

7. De ontwerpen

Groenpartners

Ontwerpen en tekst blijven het eigendom van de ontwerper

Casus Teylingen

“De burcht als stralend middelpunt”

De kracht van de ruïne van Teylingen is dat er daadwerkelijk ook een ruïne staat, tegelijkertijd is dat ook een probleem, want hoe ga je er mee om. Op een ruïne alleen is men snel uitgekeken en de verblijfsduur is maar kort. Het wordt pas leuker als je meer van de ruïne en de daarmee samenhangende ontwikkeling van de omgeving te weten kunt komen. We willen naast deze ontwikkeling ook het huidige gebruik van de bollenstreek zichtbaar maken.

Vanaf de parkeerplaats, die wordt gedeeld met Panorama Tuliphouse, kun je door de bollenvelden op de burcht af lopen. Dit was ooit ook de voornaamste toegangsroute. Een burcht was vroeger het middelpunt van het leven op allerlei gebied. Vanuit dit principe leggen wij de burcht met voorburcht en slotgracht als het middelpunt van een ganzenvoet in water. Dit assenstelsel leggen wij over de bestaande bollenvelden.

Door mensen door het bollenveld (en loods) te leiden kunnen zij alle facetten van het bollenbedrijf meemaken.

Langs de assen kunnen ook transparante panelen geplaatst worden met tekeningen van de burcht zoals deze ooit geweest is. Zo kijkt men door het verleden naar het heden.

Sferbeeld Alle zicht-assen komen samen bij de burcht

De bevolking van Sassenheim voelt zich erg verbonden met de geschiedenis van de burcht en de streek. Wij vinden het dan ook heel belangrijk dat de burcht als cultureel centrum voor de stad en zijn omgeving gaat dienen. De binnenplaats kan door middel van een semi-permanente tent bij voorbeeld geschikt gemaakt worden als theater. Door de koppeling met het Panorama Tuliphouse en de geschiedenis van het bollenbedrijf is de burcht ook aantrekkelijk voor toeristen.

Sfeerbeeld Tenten als baldakijnen

Mei 2006

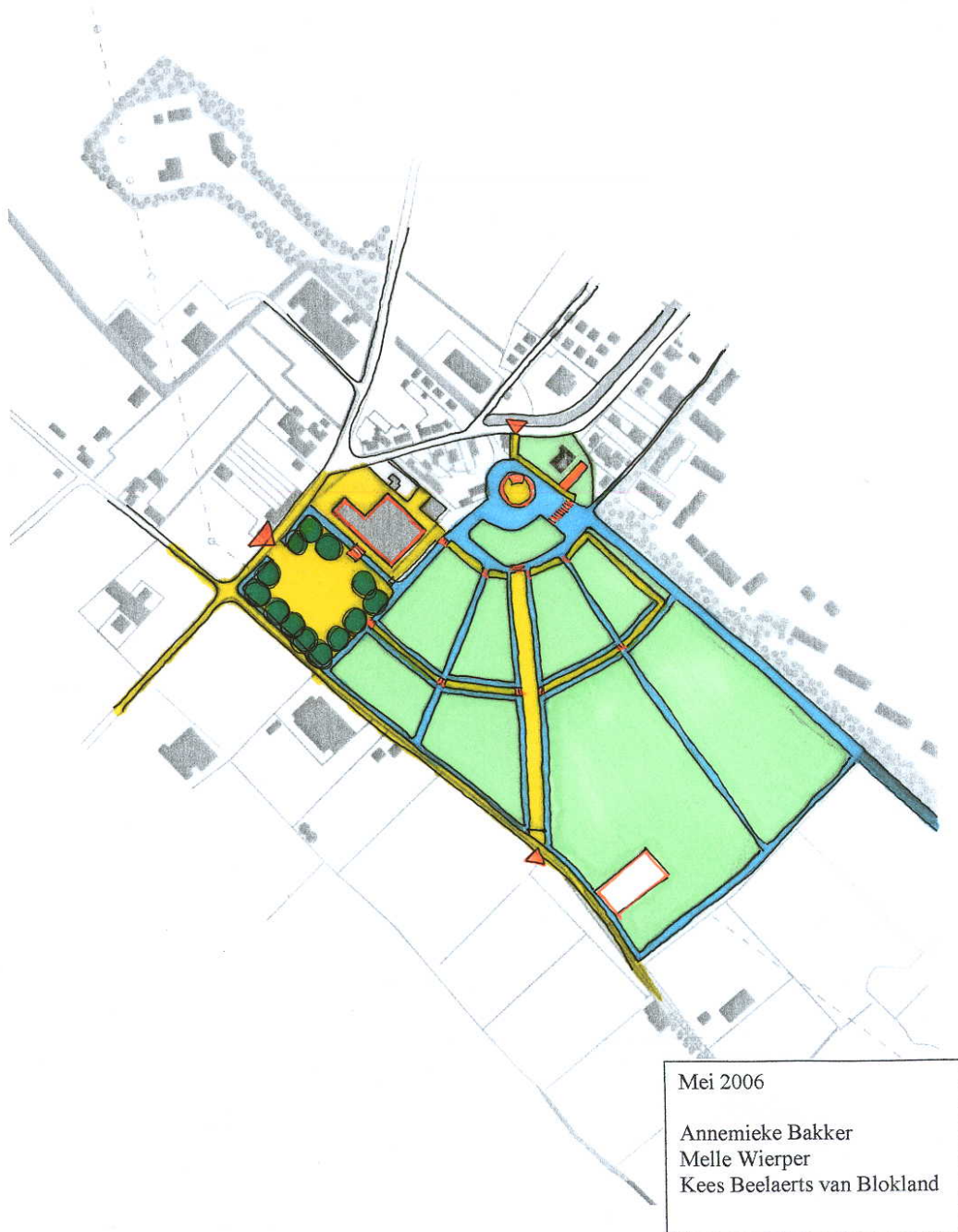
Annemieke Bakker

Melle Wierper

Kees Beelaerts van Blokland

Casus Teylingen

“De burcht als stralend middelpunt”

Casus Pronkenburg

“De verborgen burcht”

De Pronkenburg kenmerkt zich door een vrijwel totaal gebrek aan informatie.

Dit prikkelt de fantasie en je kunt er je eigen kasteel bij bedenken.

Dat hebben wij dan ook gedaan.

Gelet op de bestemming openbaar groen is het geheel opgezet als een avontuurlijke kinderspeelplaats. Het complex heeft waarschijnlijk een afmeting van 25 x 25 meter gehad, inclusief de gracht 50 x 50 meter. In ons plan is het vierkant 50 x 50 meter het stramien.

De ruine van de Pronkenburg ligt onder het maaiveld. In ons plan wordt de vermoedelijke plaats van de ruine met 1.00 meter grond opgehoogd om verstoring te voorkomen. Hier bovenop komt een doolhof van lage hagen omdat het geheim van Pronkenburg moeilijk op te lossen is.

Sferbeeld doolhof op ruine

Sferbeeld kinderboerderij

Sferbeeld speelkasteel

Het tweede vierkant (50 x 50 m) aan de kant van het landschap is een omtuining van een kinderboerderij die als sfeer herinnert aan de functie van de voorburcht.

Het derde vierkant (50 x 50m), gelegen tussen de ruine en de woonwijk, gemaakt van houten palen bevat een echt speelkasteel.

De ruine, evenals het gehele terrein is omgeven met water dat aansluit op het omringende water.

Rondom het speelkasteel een boomgaard en rond de omtuining van de kinderboerderij een dierenweide.

Mei 2006

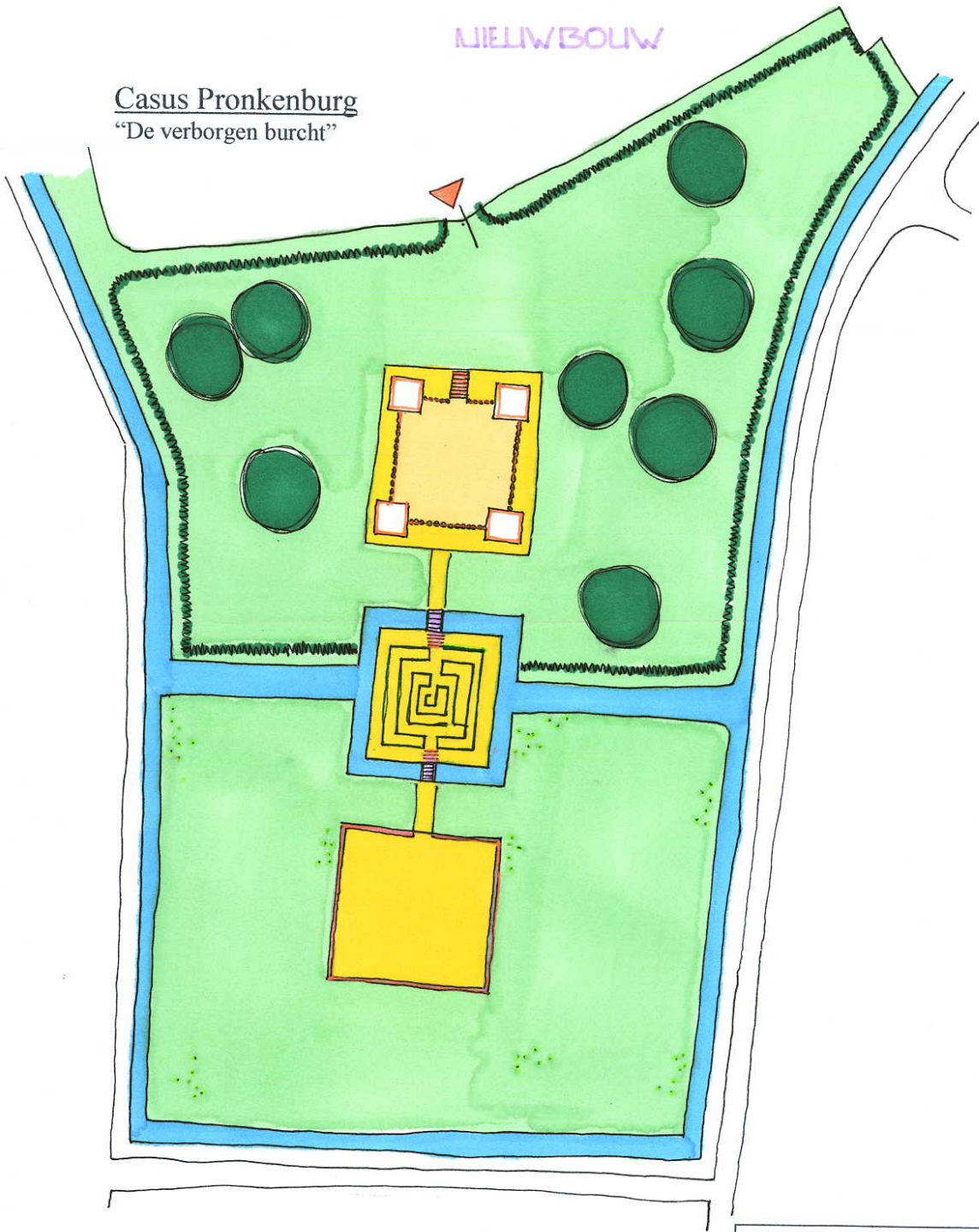
Annemieke Bakker

Melle Wierper

Kees Beelaerts van Blokland

NIELLW/BOLIW

Casus Pronkenburg
"De verborgen burcht"

Mei 2006
Annemieke Bakker
Melle Wierper
Kees Beelaerts van Blokland

Casus Kuinre

“Burchten aan het water”

De beide burchten van Kuinre lagen ieder op hun eigen tijd aan de kust van de Zuiderzee en aan het riviertje de Kuinre. De geschiedenis van de kust is in het huidige landschap niet meer zichtbaar. Wij leggen de beide burchten opnieuw in en aan het water waardoor de vroegere sfeer weer voelbaar word en het gebied er een waardevol recreatiemeer bij krijgt. Ook de tussenliggende camping kan in ons ontwerp een extra functie krijgen doordat het terrein gedeeltelijk aan het water grenst. Burcht I is als eerste door de golven verzwolgen en ligt daarom in het nieuwe ontwerp in het water. Burcht II is later verdwenen in het water. Deze burcht is op dit moment ook niet zichtbaar. De tweede Kuinreburcht kan zichtbaar gemaakt worden door het inzaaien van diverse gewassen die als graancirkels de plaats van de burcht markeren.

Sferbeeld graancirkels op burcht II

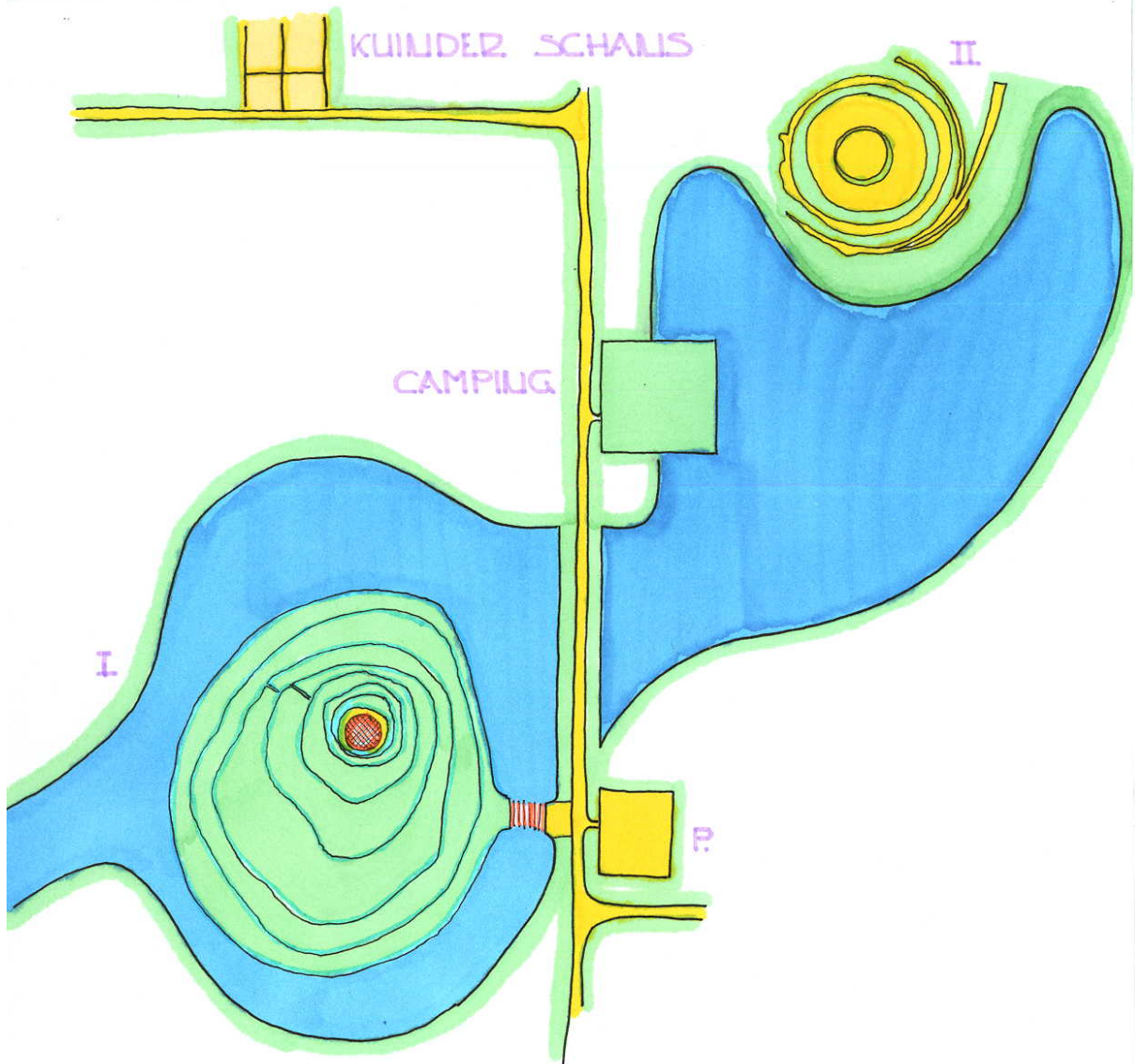
Sferbeeld uitkijktoren als baken op de burcht I

De grachten van de eerste burcht worden opengegraven. In de binnenste cirkel zetten wij een uitkijktoren met een hoogte van ca. 100 m. Plaatsen langs de oude Zuiderzeekust hadden veelal een baken ter orientatie voor de scheepvaart. De nieuwe toren dient als baken in het landschap en in de toren zijn van beneden naar boven de ontwikkelingen van het landschap te zien.

Mei 2006

Annemieke Bakker
Kees Beelaerts van Blokland
Melle Wierper

Casus Kuinre
"Burchten aan het water"

Mei 2006
Annemieke Bakker
Melle Wierper
Kees Beelaerts van Blokland

Sjoerd Cusveller

Ontwerpen en tekst blijven het eigendom van de ontwerper

Achteraf

Archeologie zoals ik het begrijp, houdt zich bezig met de fysieke restanten van verdwenen culturen. Wat vandaag de dag van die culturen nog zichtbaar en tastbaar is, bestaat eigenlijk uit niet veel meer dan willekeurige overblijfselen van de geschiedenis. Willekeurig, omdat ze toevallig gevonden worden door een ploegende boer of een gravende aannemer. Willekeurig ook, omdat de restanten slechts zelden op een samenhangende manier overgeleverd zijn. De ruïnes en monumenten, de collecties van historische musea, de vulling van uitstallkasten en vitrines zijn de sporen van het verleden, objecten die hun nut en noodzaak allang overleefd hebben, het bewaard gebleven afval van vroeger. De willekeur waarmee de geschiedenis zich aan ons presenteert, komt bij de archeologie in zijn meest extreme vorm naar boven. De archeoloog kan zich immers niet beroepen op geschreven bronnen en concentreert zich als geen ander op de fysieke restanten van een verdwenen manier van leven. Als een ware *crime scene investigator* interpreteert de archeoloog de achtergebleven sporen en formuleert op basis daarvan een samenhangend verhaal over die verdwenen manier van leven. Het verhaal is het belangrijkste product van de archeoloog, want daarmee krijgen de site en de vondsten een betekenis.

De ruimtelijk ontwerper krijgt steeds meer te maken met een archeologische site. Die site is voor de ontwerper vooral interessant als de geschiedenis een ruimtelijke uitdrukking vindt en dat is bij een archeologische site lang niet altijd het geval. De fysieke overblijfselen van vroegere culturen zijn vaak onder andere lagen van de geschiedenis uitgegraven. Wat de ontwerper dan resteert is het door de archeologen geproduceerde verhaal. En dat is een van de vele verhalen uit de rijke geschiedenis van de plek. De ontwerper interpreteert de geschiedenis en tekent een ontwerp voor een transformatie van de site. In het ontwerp wordt duidelijk hoe de ontwerper de geschiedenis interpreteert en hoe hij de geschiedenis van de plek gebruikt als motor voor de transformatie. Het is niet vanzelfsprekend dat het archeologische verhaal daarbij de boventoon voert. De ontwerper is per definitie geneigd te kijken naar de ruimtelijke uitdrukking van de geschiedenis.

Het verhaal als belangrijkste product van de archeoloog en de vanzelfsprekende fixatie van de ontwerper op ruimtelijke aanknopingspunten lijken een zinvolle verwerking van archeologische ontdekkingen in de weg te zitten. In het ontwerp, in de tekening komt de betekenis van de archeologische vondsten tot uitdrukking. Dit laat onverlet de intrinsieke, vakmatige archeologische waarde die de vondsten hebben. Slechts in hoge uitzondering zal die intrinsieke waarde zodanig zijn dat het ontwerp daardoor bepaald wordt in de vorm van behoud of zelfs reconstructie. In het ontwerp wordt duidelijk of de archeologische betekenis een plek krijgt en hoe die een plek krijgt, of dat andere lagen uit de cultuurhistorie of andere belangen (geld, natuur, volkshuisvesting, waterberging, politiek, ...) overwegend zijn. Met andere woorden de archeologische betekenis zelf is cultureel bepaald, want afhankelijk van plaats, tijd en beschouwer.

Het inzicht dat de archeologische betekenis van een site, of de waarde die wij op dit moment, op deze plaatst hechten aan de archeologische vondsten, in het ontwerp tot uitdrukking komt, bevrijdt ons van een eenduidig verhaal op basis van de archeologische vondsten, het bevrijdt ons van een even eenduidige interpretatie van de fysieke restanten van de geschiedenis. Het biedt ruimte voor meerduidigheid, veelzijdigheid en veranderlijkheid. Het ruimtelijk ontwerp is dan gericht op het scheppen van deze ruimte.

Deze benaderingswijze betekent dat een archeoloog niet kan volstaan met het inleveren van een verhaal bij de ontwerper om vervolgens naar andere oorden te vertrekken. De archeoloog zal gedurende het ontwerpproces met de ontwerper moeten optrekken, juist omdat in het ontwerpproces de waarde van de archeologische vondsten wordt afgewogen ten opzichte van andere episoden in de geschiedenis en ten opzichte van andere waarden. Voor de ruimtelijk ontwerper betekent het dat hij niet langer kan volstaan met een fixatie op fysieke restanten. Hij kan zich niet langer beroepen op de nog aanwezige patronen, structuren en elementen uit de geschiedenis. De keuze van handhaving of actualisatie is in hoge mate arbitrair en doet naar believen een beroep op een specifieke periode uit de geschiedenis. Het loslaten van de fysieke restanten van de geschiedenis als eenduidige bron voor het ontwerp biedt een grote mate van ontwerprijheid. De nieuwe uitleggebieden hoeven niet meer de richting van het slotenpatroon te volgen als een plichtmatige verwijzing naar een geschiedenis. De geschiedenis en in engere zin de archeologie spelen echter veel meer een rol in de vorm van oude en nieuwe verhalen. Het ruimtelijk ontwerp zal juist voor die verhalen aanknopingspunten en ruimte moeten bieden. Het verhaal van de archeoloog is daarbij een van de verhalen. Andere perioden uit de geschiedenis bieden andere verhalen en ook de bewoners hebben hun verhalen. Het op waarde schatten van al die verhalen en ze een letterlijke ruimte geven in het ontwerp, kan niet aan de ontwerper alleen overgelaten worden. Gelijktijdigheid is daarbij het toverwoord. De archeoloog levert niet langer zijn verhaal aan de ontwerper ter inspiratie, maar schat samen met de ontwerper de waarde van zijn verhaal en de fysieke basis daarvan. Het ontwerp is hiermee veel meer een verhalend ontwerp. Het biedt aanknopingspunten voor vele geschiedenissen zonder de geschiedenis te canoniseren en biedt ruimte voor nieuwe verhalen en nieuwe geschiedenissen. Hier ligt hernieuwde ruimte voor een andere verhouding tussen archeologie en ontwerp, een verhouding waarin de archeologie aanknopingspunten biedt voor het ruimtelijk ontwerp en het ontwerp aanknopingspunten biedt voor de archeologie.

Over kasteelruïnes

Achteraf zien we dat het 'InspiratieAtelier' over drie kasteelruïnes gaat nog steeds uit van een opeenvolging van deskundigheden: eerst het archeologisch onderzoek, vervolgens de ontwerper. De betrokkenen / belanghebbenden bij de archeologische sites hebben een probleem, namelijk hoe de restanten uit het verleden ervaarbaar, c.q. beleefbaar te maken. De aanwezigheid van de ruïnes alleen is niet voldoende, want of onder de grond (Pronkenburg), of verstopt in een bos (Kuinre), of verscholen achter bebouwing (Teylingen). Op de ontwerpers wordt vervolgens een beroep gedaan om een list te verzinnen. Dat is een vleiende overwaardering van het vakmanschap van de ruimtelijk ontwerpers. Ontwerpers zijn op hun best als er een ruimtelijk opgave ligt en die ontbreekt vooralsnog bij alle drie de locaties. (Voor de goede orde, de opgave is niet hetzelfde als een programma van eisen.) Wellicht met een uitzondering voor Teylingen. Het is zelfs de vraag of er sprake is van een exclusieve ruimtelijke opgave. Het vergroten van de archeologische betekenis van een site is niet automatisch hetzelfde als het benadrukken van de aanwezigheid of het vergroten van de zichtbaarheid. Een jaarlijkse re-enactment van de geschiedenis is wellicht van groter invloed op de betekenis van de plek dan een doorwrocht ruimtelijk ontwerp. Zonder een heldere ontwerpogave, wordt het ruimtelijk ontwerp gereduceerd tot een producent van meer of minder gelikte afbeeldingen, tot een illustratieve kunst.

Voor het beantwoorden van de vraag naar ontwerpschetsen voor de drie kasteelruïnes ontbreken de twee belangrijkste voorwaarden: gelijktijdigheid en ontwerpogave. De bijdragen over de drie afzonderlijke ruïnes gaat dan ook veel meer over het formuleren van de opgave dan over het schetsen van oplossingen.

Ivanhoe ! Of het geheim van Pronkenburg

Kasteel Pronkenburg is omgeven met een waas van geheimzinnigheid. De grens tussen overlevering en werkelijkheid is uiterst grillig. Twee aanwijzingen duiden als 'circumstantial evidence' op het ooit bestaan van het kasteel: een naamduiding op een kaart en de vondst van bouwresten. Geen enkele kaart toont echter de locatie van het kasteel en ook de archieven zwijgen over het kasteel en zijn bewoners.

Heeft Kasteel Pronkenburg ooit op deze plek gestaan ?

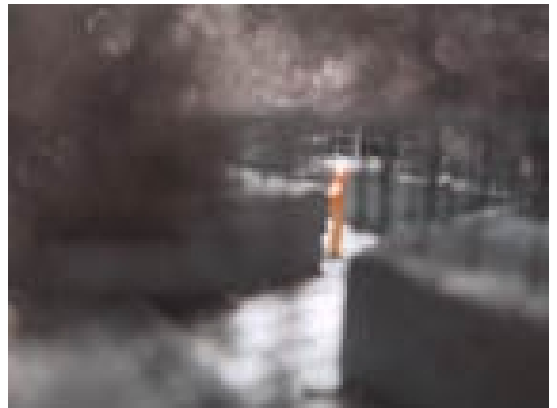
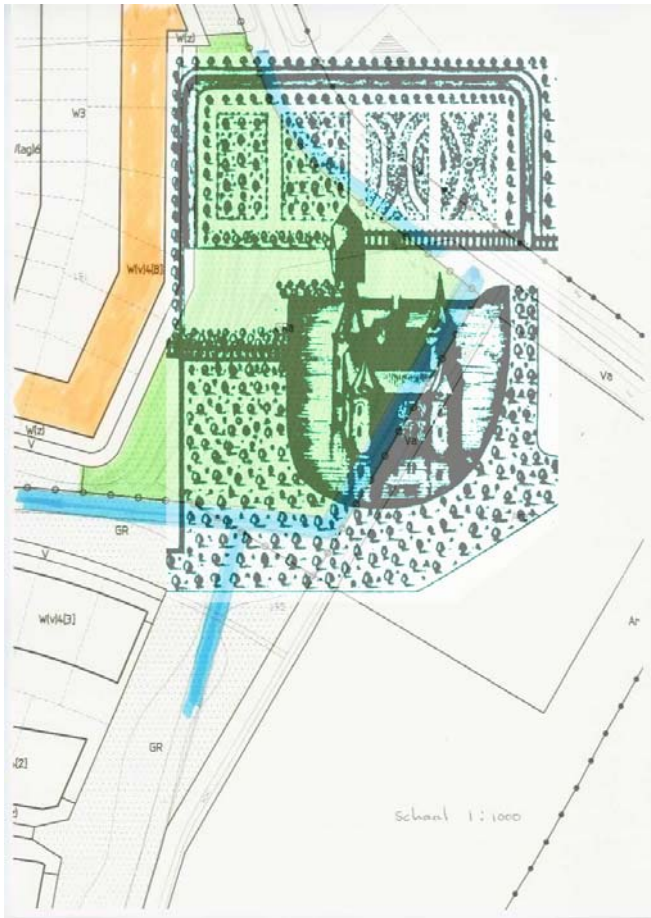
Ooit zullen deskundigen uitsluitsel geven en in afwachting hiervan moeten we de site onberoerd laten. De site is bestemd tot groengebied met speelgelegenheid. Bij het graven van de grenssloot zijn de bouwresten gevonden. De archeologische site strekt zich dan ook uit tot buiten de bestemmingsplangrenzen. Dit deel van de site is echter niet bestemd als archeologisch waardevol, wat bijdraagt aan het idee van onwerkelijkheid. Aan de ene kant van de sloot is het er wel misschien, aan de andere kant van de sloot is het er niet misschien.

Voorlopig is Pronkenburg een mythe.

Er was eens een doornenbos van precies 50 bij 50 meter, zomaar ergens aan de rand van een nette woonbuurt in Kapelle. Meidoorns, wilde peren, bramen, rozen, duindoorn, zuurbes, sleedoorn en acacia vormen een bijna ondoordringbare wildernis. Ze zeggen dat er vele geheimen verborgen liggen. Sommigen zeggen dat er een heus kasteel heeft gestaan. Kijk, daar liggen nog de stenen of nee, dat lijkt toch gewoon moderner bouwafval. Alleen stoere jongens en meiden durven hier te komen om pijlpunten of gouden munten te zoeken, riddertje te spelen, hutten te bouwen, stiekem te drinken of te zoenen. Ze zeggen dat sommigen nooit zijn teruggekomen

Het doornenbos ligt op de vermoedelijke plek van Kasteel Pronkenburg en is van zijn omgeving gescheiden door een droge gracht. Het groengebied buiten de gracht is ingericht als een soort besloten middeleeuwse nutstuin met fruit en kruiden, in collectief beheer van de omwonenden. Een echopot en bankjes.

Pronkenburg zit vol geheimen, mythen en legenden. Elk jaar verhaalt een verteller van één van die legenden.

Het ruisen van de Zuiderzee Of de setting van Kasteel Kuinre

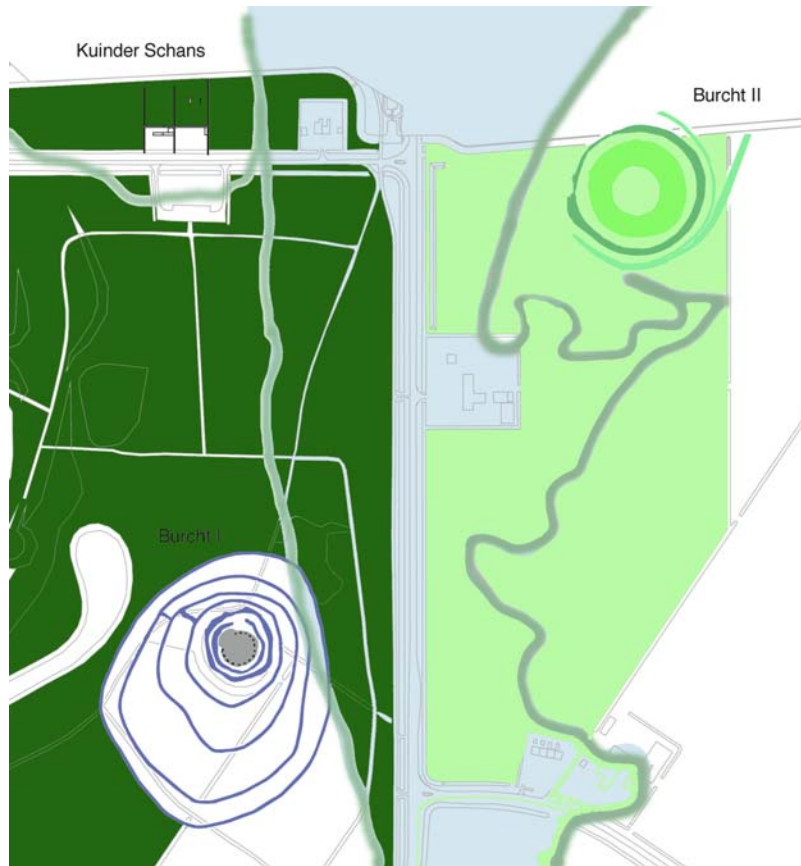
Kasteel Kuinre is niet een kasteel maar twee, eigenlijk drie, of vier als je de schans ook meetelt. De nukken van de Zuiderzee met zijn veranderlijke kustlijn, dwong de heren van Kuinre hun kasteel te verplaatsen. De ruïnes liggen op het ogenblik als *objets trouvés* in het landschap, meer of minder of helemaal niet zichtbaar. Het met elkaar in verband brengen van de verschillende vindplaatsen met elkaar en met andere restanten uit de geschiedenis van Kuinre biedt een hernieuwde setting voor het Kasteel van Kuinre. Zo ontstaat ruimte voor een levende geschiedenis. Het vernieuwen van de setting gebeurt op een aantal niveaus.

De opeenvolgende kustlijnen worden beplant met ratelpopulieren, met bomen die lekker ruisen in de wind. Op een associatieve wijze wordt zo duidelijk dat de kasteelruïnes aan de kust gelegen hebben, dat de schans aan de kust gelegen heeft, dat het havenhoofd aan de kust gelegen heeft, dat de dijk de grens tussen het oude land en het nieuw land vormt. De stroken ruisende bomen vormen de lijnen waarop de geschiedenissen van Kuinre geschreven zijn. Als je goed luistert hoor je de zee.

Verspreid in het bos staan gebeeldhouwd boomstronken. Door de beeldingen te laten verwijzen naar de geschiedenissen van Kuinre, bieden ze aanknopingspunten voor geschiedenissen. Door een slimme plaatsing te kiezen vertellen de beeldingen zèlf een verhaal, een verhaal over piraten en vissers, vriend en vijand, jonkvrouw en schandknaap, pioniers en polderwerkers, nieuwe land en Zuiderzee.

De setting van de afzonderlijke ruïnes wordt verhelderd door het openleggen van het zichtveld naar de volgende kustlijn: zicht op zee.

De ruïne van het eerste (of tweede) Kasteel van Kuinre krijgt een aanduiding van zijn oorspronkelijke grote door het hergraven van de ringgrachten. De ruïne van het tweede (derde) Kasteel van Kuinre, verborgen onder het maaiveld, krijgt een subtiële aanduiding door het inzaaien van verschillende grassoorten naar de vormen van kasteel, wallen en grachten. Als je het weet zie je het, als je het niet weet geeft het te denken.

Jacoba, Jacoba
Of de jonkvrouw van Teylingen

Met Kasteel Teylingen is niet zo gek veel aan de hand. Het heeft de aandacht, het wordt goed beheerd, er komen bezoekers, er is veel over bekend, er zijn ansichtkaarten. Het probleem van Teylingen heeft te maken met de toeristisch-recreatieve infrastructuur van de regio. De keukenhof is voor een paar weken de belangrijkste trekker en er liggen particuliere initiatieven om naast het Kasteel van Teylingen een jaarronde attractie te vestigen. Aan de ene kant is er de angst om buiten de stromen toeristen te vallen, daarmee bezoekers en entreegelden te missen. Aan de andere kant is er de angst om overstroomd te raken met bezoekers, daarmee slijtage in de hand te werken, daarmee de kans op vandalisme te vergroten, daarmee te beleving van het Kasteel te reduceren. Het grootste probleem van Teylingen is eigenlijk dat de omgeving zo'n puinhoop is. Voor deze vraagstukken en meer heeft het bureau H+N+S al een uitstekende ontwikkelingsstrategie ontworpen. Dat hoeven we niet nog een keer te doen.

Daarnaast is een belangrijke opgave voor Kasteel Teylingen om de geschiedenis tot leven wekken. Op het ogenblik is het een ruïne die geen enkel ankerplaats biedt aan de herinnering van de verdwenen culturen. Temeer daar de belangrijkste gebouwen met het voorterrein verdwenen zijn. Het ontwerpen van ankerplaatsen is echter nauwelijks een opgave op het domein van het ruimtelijk ontwerp, maar eerder op het terrein van andere kunstdisciplines.

De eerste stap is het laten schrijven van een scenario over het krankzinnige leven van Jacoba van Beieren, gevuld met hartstocht, ontrouw, incest, politiek gekonkel, machtsstrijd en male chauvinisme. Voor de tweede stap krijgt elk jaar een kunstenaar de opdracht het scenario te bewerken, de ene keer als toneelstuk, dan weer als musical, film of opera. Het leven van Jacoba van Beieren wordt steeds opnieuw en steeds anders verteld. De uitvoering vindt uiteraard plaats in het Kasteel Teylingen en geeft zo de plek een bijzondere betekenis. Fysieke restanten van de uitvoeringen bieden als derde stap ankerplaatsen voor de herinnering aan (de uitvoering van) het leven van Jacoba van Beieren.

Op een andere wijze kan de prachtige ruimte van de donjon tot leven gewekt worden. Hier ligt het voor de hand om beelden te projecteren die verwijzen naar de opkomst en val van Teylingen en de verschillende culturen van hof, jacht en gevang.

En als laatste onderdeel komt er speciaal voor bruidsparen een groot kruis op het punt voor de meest romantische foto van Kasteel Teylingen. De verzameling van foto's die hier worden genomen krijgen een plek in het Kasteel.

Harma Horlings

Ontwerpen en tekst blijven het eigendom van de ontwerper

Ruïnes en kastelen, drie cases

De omgang met cultureel erfgoed

De samenleving stelt nieuwe eisen aan de historische beleving van een plek.

In onze globaliserende en steeds verder uniformiserende maatschappij ontstaat een behoefte aan onderscheid, aan een eigen plek en ruimtelijk vormgegeven identiteit. Men is op zoek naar kwalitatief hoogwaardige ervaringen die een zinvolle afwisseling vormen met de routine en structuur van alle dag.

Erfgoed bestaat bij de gratie van interpretatie. Historische realiteit moet worden gecreëerd en geactualiseerd. Het volstaat niet om de geschiedenis over te dragen door het louter presenteren van het overgeleverde object. De gewenste beleving staat voorop.

De manier waarop kan sterk verschillen. Keuzes bewegen zich op het spanningsvlak tussen o.a.:

- Ruimtelijke verbeelding versus regie: Hoe ver ga je in het sturen/ regisseren van de recreatieve beleving?
- Veiligheid en beheersbaarheid versus avontuur en kicks
- Fun versus educatie (trend: verpretparkisering van musea)
- Genius loci versus genius imagus oftewel: authenticiteit versus fake en kitsch (musealisering, disneyficatie, eftelinisering, esthetisering)
- Meervoudigheid van gebruik en betekenis (meerlagigheid) versus thematisering (identiteit en imago) Welk verleden dramatiseer je en hoever ga je daarmee?

Benadering van de opgave

We vinden het belangrijk de bezoeker een 'sense of place and time' te geven zonder dat alles tot in detail wordt uitgelegd. Verhalen kunnen daarbij een belangrijke rol spelen en kunnen tegemoet komen aan het verlangen van *skilled consumers* (Mommaas 2000) naar zoveel mogelijk (audio-)visuele en tactiele informatie, bij voorkeur in de vorm van verhalen (film, televisie-serie, documentaire, themapark).

Maar we concentreren ons in deze 3 cases op een landschapsarchitectonische benadering. Mede gezien de doelstellingen van de workshop.

In hun essay over 'De biografie van het landschap' schrijven Marjan Hidding, Jan Kolen en Theo Spek (2001):

'Wil de cultuurhistorie zich in de toekomst daadwerkelijk een plaats verwerven in de buitenwereld, dan dient vóór alles ruimte te worden geschapen voor interessante confrontaties tussen verschillende kennissoorten over het landschap. Het is daarbij van groot belang om in de publieke belevingswereld de aanknopingspunten op te sporen om historische verhalen breed toegankelijk en begrijpelijk te maken voor hedendaagse bewoners, bezoekers, gebruikers en vormgevers van onze landschappen. Nooit kan het daarbij de primaire opzet zijn om de rijkdom aan verhalen over het landschap te reduceren of ondergeschikt te maken aan wetenschappelijke constructies. Het Nederlandse landschap blijft een 'landschap in meervoud', en geldt niet alleen voor zijn economische gebruiksfuncties, maar evengoed voor zijn rol bij de productie van herinneringen en ervaringen'.

We willen de plekken een plaats in de actualiteit geven en het verleden als beleefde realiteit benaderen. De betekenis en attractiviteit van een historische plek kan worden versterkt door de relatie van het object met het landschap 'beter leesbaar' te maken. We zijn daarbij op zoek naar ingrepen die 'geschiedenislagen' met elkaar verbinden en die net genoeg lading hebben om de blik te vangen van voorbijgangers. Ingrepen die niet eenduidig zijn maar de 'meerlagigheid' van het landschap recht doen. Het plan dient ruimte te bieden voor mystiek en verbeelding en de suggestie geven dat er een ander landschap zou kunnen zijn of is geweest.

Aanknopingspunten voor ontwerp kunnen gevonden worden in bijvoorbeeld het nadenken over de vroegere betekenis van het object, de uniciteit, de toegankelijkheid (bijvoorbeeld vormgeven van de route naar het relict), de mate van zichtbaarheid, de sfeer, de doelgroep/ambitie, historische relaties (zoals zichtlijnen), etc.

Analyse cases

De drie cases zijn in meerdere opzichten sterk verschillend:

1. *Morfologische verschijningsvorm/ mate van zichtbaarheid:*

- Pronkenburg is geheel onzichtbaar. Het relict is onzichtbaar. In het terrein zijn bij toeval restanten van (dikke) muren gevonden bij het graven van een nieuwe sloot.
- De burchten van Kuinre zijn slechts deels zichtbaar: als verhoging in het bos, fraai waarneembaar vanaf de voormalige vuilstortheuvel (burcht 1) of als vlekken in het geploegde veld (burcht 2) verscholen achter een campingterrein.
- De ruïne van Teylingen is een bouwkundig object (ruïne), echter slecht zichtbaar vanaf de weg.

2. *De vroegere en huidige landschappelijke 'setting':*

In alle drie case geldt dat het landschap sterk verschilt met de oorspronkelijke 'setting'.

- Pronkenburg: over de vroegere context is niets bekend. Het terrein ligt nu naast een woonwijk aan en voor de helft op agrarisch land.
- Kuinre: De burcht van Kuinre (1) lag toen het werd gebouwd aan de Zuiderzee. Het land Kuinre besloeg een oppervlakte van de huidige Noordoost Polder. De burchten liggen nu (deels) in een boslandschap, deels in een agrarische landschap
- Teylingen: Teylingen is gebouwd op een strategische plek in een laagte tussen twee strandwallen. De verschijningsvorm van het landschap is daarna meerdere malen veranderd. Zo maakte Teylingen in de 18^e eeuw onderdeel uit van een reeks landgoederen. Teylingen is op dit moment nagenoeg geheel ingebouwd en bevindt zich in een 'ruineus' landschap (bollengebied).

3. *Kennis/ verhalen/ bewoners:*

- Pronkenburg: Er bestaan geen kaarten of afbeeldingen van Pronkenburg en er is weinig bekend over het terrein. Naar alle waarschijnlijkheid heeft hier een kasteel gestaan. Aannemelijk is dat Pronkenburg, op basis van onderzoek naar de aangetroffen grachten en op basis van andere kastelen in de omgeving (Maelstede en Bruelis) een omvang heeft gehad van ca. 50 x 50 of 75 meter.
- Kuinre: De vroegere bewoners spreken tot de verbeelding. De hoofdpersonen van Kuinre zijn de Heren van Kuinre, zeerovers. Om zich te verrijken sloegen ze munten (met een lager zilveragehalte). Intrigerend is het verhaal over de verdronken dochter van de Heer van Kuinre (23 oktober 1406) die rondspookte als de kleine geest of Luttelgeest.
- Teylingen: Over Teylingen is zeer veel informatie beschikbaar. Bekendste bewoner van Teylingen is Jacoba van Beieren.

4. *Vroegere betekenis / uniciteit/ historische relaties*

- Pronkenburg: onbekend
- Kuinre: Dit heeft vooral te maken met de strijd tegen het water en de vijand. De uniciteit ligt vooral in de nu niet meer herkenbare ringvormige grachten.
- Teylingen had een regionale betekenis als houtvesterij en fungeerde als uitvalsbasis voor de jacht. Relatie met Keukenhof, zichtrelatie Rijnsburg. Bijzonder is vooral de langdurige ruïneuze staat.

5. *Ligging/ toegankelijkheid/ aanwezigheid bestaande recreatieve trekkers:*

- Pronkenburg: goed toegankelijk voor bewoners, Kapelle heeft een geringe toeristische betekenis

- Kuinre: In recreatief opzicht heeft Kuinre een gunstige ligging: Kuinre ligt op de grens van drie provincies en jaarlijks komen er 10.000 toervaarders langs (Kuinre ligt nabij de Weerribben en het Friese merengebied). Burcht 1 ligt in een attractief bos en is ontsloten via fiets-, ruiters- en wandelroutes en een parkeerplaats. Burcht 2 is nauwelijks toegankelijk.
- Teylingen: slecht toegankelijk maar heeft een gunstige ligging (tussen duinen en plassen, nabij A4).

6. *Toeristisch recreatieve ambitie/ type bezoeker:*

- Pronkenburg: De ambitie voor Pronkenburg speelt zich vooral op een lokaal schaalniveau af, men heeft het gebied voor een deel bestemd als een combinatie van groenvoorziening en spelen voor de nieuwe wijk Overtieringe.
- Kuinre: men wil het relict primair beleefbaar laten zijn voor de (reeds aanwezige) recreant, maar het ook een rol laten spelen in relatie tot andere archeologische relictten in de NOP.
- Teylingen: Teylingen heeft een hoge ambitie: De ruïne zou een ikoon van de streek moeten worden, mogelijk zelfs een toeristische attractie.

7 *Ontwikkelingen in de omgeving/ dynamiek:*

- Pronkenburg: recent een woonwijk gerealiseerd. Weinig dynamiek.
- Kuinre: er zijn plannen waarop mogelijk geeanticipeerd kan worden: er wordt gedacht aan een groene verbinding van Emmeloord naar Kuinre. De realisering van het 'vergeten randmeer' wordt niet erg waarschijnlijk geacht.
- Teylingen: veel dynamiek, actuele ontwikkelingen (aankoop percelen)

Insteek

De verschillen tussen de cases nodigen uit – binnen de geschetste filosofie - tot een verschillende uitwerking.

Pronkenburg

Over *Pronkenburg* is weinig bekend en er is niets zichtbaar. Een gebrek aan fysieke restanten hoeft echter geen belemmering te zijn voor het ontdekken van interessante mogelijkheden voor ontwerp (aldus Robert Broesi uit Limes Atlas).

De case Pronkenburg doet vanwege zijn maatvoering en groenbestemming in een woonwijk denken aan voorbeelden als het archeologiepark in Leidsche Rijn, de Stadstuinen in Almere Hout en de Limes-ideeën voor het Landschapspark Overbetuwe. Interessant aan deze voorbeelden is dat de vindplaatsen een nieuwe betekenis krijgen als bijzondere openbare ruimte in de occupatie. Ze zijn daar als het ware het negatief van. Dit betekent een omkering met de betekenis van de plek in het verleden. Markering speelt hierbij een belangrijke rol. Tegelijk fungeren ze als ankerpunten voor herinnering in een nieuw gemaakte omgeving.

Het gegeven dat er iets verborgen ligt in de bodem, zonder te weten wat het precies is, heeft iets geheimzinnigs. Ongrijpbaar als een mythe die de fantasie prikkelt. Het gaat om het versterken en voeden van deze mythe zonder het al te letterlijk te maken, dan verdwijnt de mythe.

De aanpak kan zich inspireren op denkbeelden over de ervaring van objecten in de ruimte van *minimal en landart* kunstenaars zoals Robert Smithson, Richard Long en Carl Donald Judd (Taverne 2002). Een referentie van een groene recreatieve plek met een vormgeving die de verbeelding prikkelt (overigens zonder archeologische site) is de groene kathedraal in Zuidelijk Flevoland.

Kuinre

We willen de positie en betekenis van *Kuinre* op de grens van het oude en nieuwe land als invalshoek gebruiken. We doen dit niét door het – voor de hand liggende - ontwerp middel ‘water’ te gebruiken. Het opnemen van de burchten in bijvoorbeeld een – verbeterd - waternetwerk voor de polder, of het anticiperen op de plannen voor het randmeer leidt tot ingewikkelde en verstrekkende ingrepen die niet in verhouding staan tot de ambities voor de burchten. In plaats daarvan koppelen we de burchten aan een meer abstract, ‘onzichtbaar’ netwerk geënt op de ontginningsgeschiedenis van de Noordoostpolder. Door de elementen met elkaar te verbinden is het mogelijk een verhaal te vertellen dat de beleving van het object overstijgt.

Teylingen

De ruïne van Teylingen ligt ingeklemd tussen bebouwing, is nauwelijks landschappelijk ‘aangekleed’ en slecht toegankelijk. Er is weinig te beleven. De ambitie is de ruïne om te vormen tot regionale toeristische trekpleister.

Door H+N+S is daartoe in 2005 een strategische visie ontwikkeld. In de visie is o.a. aangegeven dat de belevingswaarde vergroot kan worden door o.m. ‘kritische massa’ en programma toe te voegen.

Het plan kiest niet voor extreme encenering of voor opname in het dagelijkse leven maar voor positionering in het landschap en voor het leggen van relaties met het landschap. Bijzonder aan Teylingen is de lange ruïneuze staat. Daarom blijft, onder het motto ‘Nederland is rijk aan kastelen maar arm aan ruïnes’, de ruïne gehandhaafd als ruïne.

De tuin- en parkaanleg uit de achttiende eeuw, een landschappelijk hoogtepunt uit de geschiedenis van de ruïne is bij het plan als inspiratiebron gebruikt bij het ontwikkelen van een groene structuur die gefaseerd tot stand kan komen. Inmiddels blijkt er sprake te zijn van een nieuwe ontwikkeling: een groot bedrijfspand zal in gebruik worden door een commerciële attractie (Tulipland). Wij zien dit niet zozeer als bedreiging voor de ruïne of het plan maar als kans extra bezoekers te trekken naar de ruïne en relaties te leggen met de bollenteeltgeschiedenis. Tulipland kan vrij eenvoudig opgenomen worden in de groene structuur.

Uitwerking

Pronkenburg; Zeeuws labyrinth

Het enige dat bekend is over Pronkenburg is dat er restanten van muren in de bodem liggen, die verschillen in dikte. Het is waarschijnlijk dat hier een kasteel heeft gestaan dat min of meer vergelijkbaar is met een ander kasteel in Kapelle (Maelstede).

We stellen voor de contouren van de muren beleefbaar te maken door ze 'in te pakken' met een Zeeuwse Haag*. Aan weerszijden van de muren wordt struweel geplant waardoor de muren als 'negatief' ruimtelijk zichtbaar worden.

Er ontstaat zo een groen labyrinth dat als spelaanleiding kan dienen voor de kinderen uit de buurt. Door de variatie in dikte van de muren ontstaat een interessante ruimtelijke beleving en worden de muren 'voelbaar'.

De omgeving wordt ingezaaid met bloemrijk grasland en beplant met zoveel mogelijk verschillende oude rassen hoogstam-fruitbomen. Dit o.a. als referentie naar het omliggende agrarische gebruik en de sfeer van de groenvoorziening van de wijk Overtieringe maar vooral om een relatie te leggen met het fruitteelmuseum in Kappelle. Het terrein zou de 'buitenexpositie' kunnen aanvullen van het museum.

Op het terrein worden geplastificeerde picknickleden gelegd in een zeeuws ruitje voor de recreant of incidentele toerist (geïnspireerd op de 'biggematjes' in het park in Eberswalde, Duitsland, van het buro Topotek 1)

Indien de sloot verlegd kan worden is ook de vindplaats als plek herkenbaar. Zo niet, dan fungeert het groene dwaallabyrinth als 'pleister' die de twee delen van het terrein met elkaar verbindt.

* Het recept van een Zeeuwse Haag

Men neme: 60% meidoorn, 20% sleedoorn, 20% veldesdoorn

men voege er hier en daar aan toe een: hondsroos, egelantier, vlier, (koe)braam

Park in Eberswalde (D), Buro Topotek (foto uit Landscape Design Today; Barcelona, Arian Mostaedi)

De burchten van Kuinre; De verborgen ordening van de Noordoostpolder

Kuinre ligt in de Noordoostpolder op de grens met het oude land. Een rationeel ontworpen en ingericht landschap, gericht op de landbouw met karakteristieke rechte lijnen. De Noordoostpolder heeft sinds 1999 de status van Belvederegebied vanwege zijn inrichtingsstructuur en ontstaansgeschiedenis.

Interessant gegeven in de geschiedenis van de Noordoostpolder is dat de polder is uitgezet aan de hand van herkenningspunten op het oude land zoals kerk- en watertorens, schoorstenen van gemalen etc. Deze lijnen zijn nog steeds zichtbaar in de huidige ordening van de polder.

Nabij burcht 2 liggen twee lijnen: een lijn van Emmeloord naar de kerktoren van Wolvega (in het verlengde van de Kuinderweg) en een lijn van de watertoren van Kuinre naar de kerktoren van Blokzijl. Bij burcht 1, in het bos ligt nog een lijn, parallel aan de Kuinderweg, gericht op de watertoren van Kuinre.

We stellen voor de burchten op te nemen in deze ordening. Extra aanleiding is dat de eerst bekende burchtheer van Kuinre als *locator* betiteld mag worden. (Een locator was een persoon die een leidende rol speelde bij ontginningen en belast was met een breed terrein van activiteiten, variërend van de verkaveling en de uitgifte van land tot allerlei vormen van verpachting en inning van belastingen).

Door de burchten te relateren aan deze ontginningslijnen worden op een abstracte manier de verschillende geschiedenislagen van de polder met elkaar in verband gebracht: het land van Kuinre en het ontstaan van de polder. Bovendien wordt, op een subtiële manier de, door de gemeente nagestreefde, relatie met Emmeloord benadrukt.

De lijn door het bos wordt vormgegeven als vista en vormt een directe route van de parkeerplaats naar de uitzichtsheuvel van waar burcht 1 fraai zichtbaar is. Een informele route langs burcht 1 verbindt de twee lijnen en brengt de twee burchten met elkaar in verband. De route volgt de ringen van de voormalige grachten en een bestaande waterloop. Burcht 1 zou verder verbijzonderd kunnen worden ten opzichte van zijn omgeving door het bijvoorbeeld in te planten met blauw siergras. De brug naar de burcht wordt weggehaald. Bijzonder aan de burcht zijn vooral de vele ringvormige grachten. Deze worden uitgehakt in het bos en landschappelijk geaccentueerd. Bijvoorbeeld door het gras kort te maaien in contrast met het overige (bloemrijke) gras, of door de ringen in te planten met stinzeplanten.

De tweede lijn wordt benadrukt door het agrarische kavelpad als voetpad door te zetten naar de dijk.

Het kruispunt met de lijn gericht op Blokzijl, (deze valt samen met de vroegere grens tussen water en land) wordt gemarkeerd door een uitzichtpunt geïnspireerd op een voor de ontginningsgeschiedenis van de polder kenmerkend fenomeen: een 'meetstoel' (meetstoelen waren tijdens de drooglegging van de polders het ijkpunt voor de landmeters bij het vastleggen van het vaarten- en wegenpatroon van het nieuwe land).

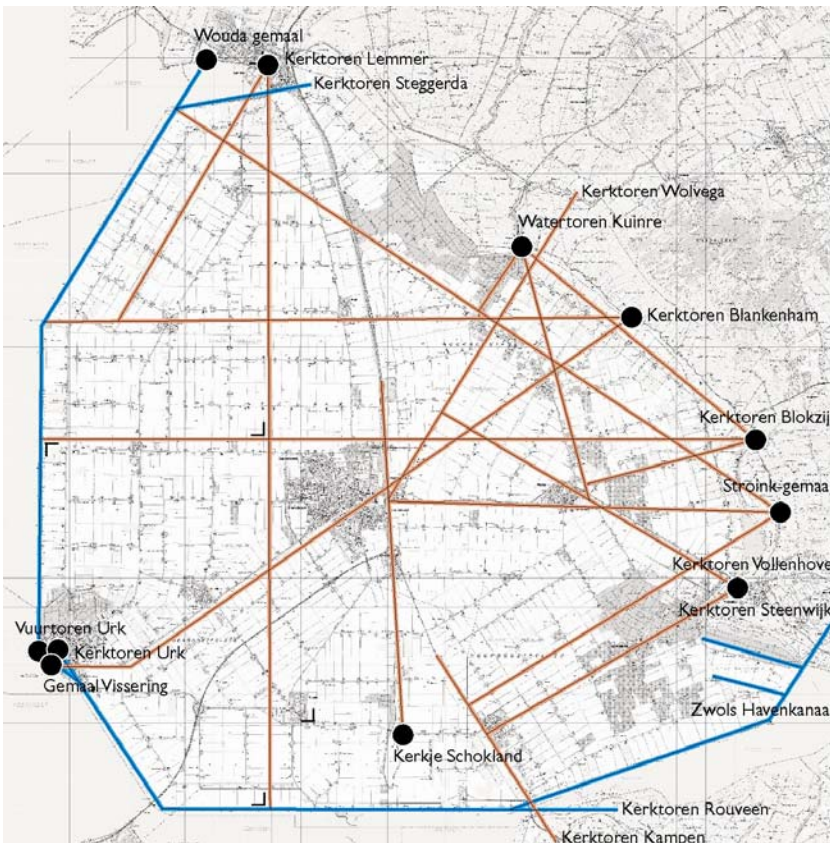

meetstoel

watertoren Kuinre

Vanaf deze 'uitgerekte' meetstoel is burcht 2 één keer per jaar te zien: Na het ploegen manifesteert de burcht zich als mysterieus patroon dat doet denken aan graancirkels. Het vormt het decor van een jaarlijks terugkerend evenement voor de bewoners van Kuinre.

Ontginningslijnen NOP
 Afbeelding uit Kaartenset
 Cultuurhistorie, Kwaliteitskaart
 Noordoostpolder Urk Deel 1,
 H+N+S i.s.m. Beek en Kooiman
 Cultuurhistorie

Zicht op Teylingen; Brug tussen oud en nieuw

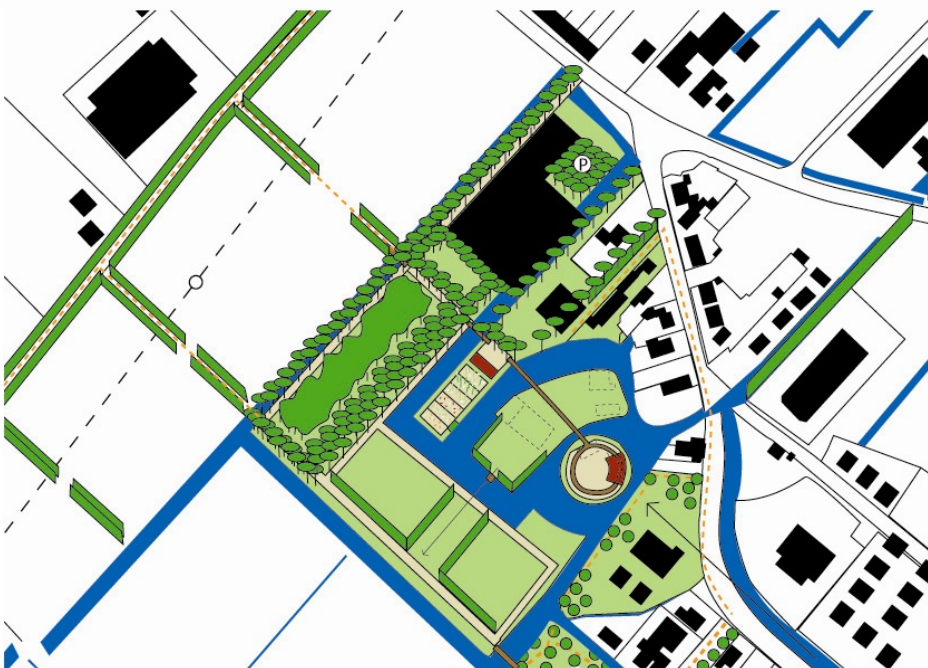
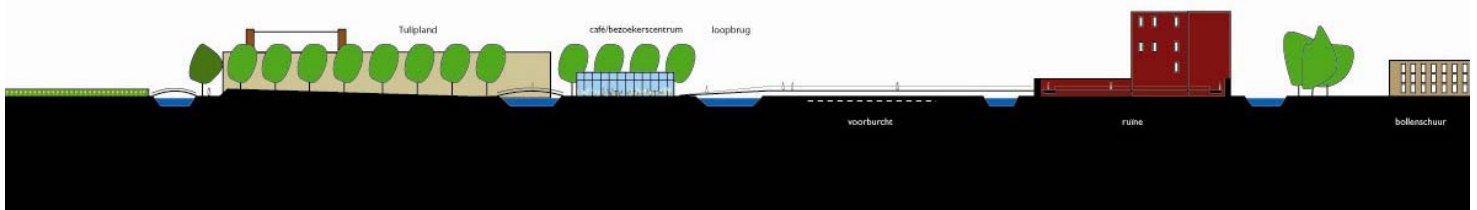
Voorgesteld wordt de hoofdas (gericht op de ruïne) om te vormen tot een brug. Vanaf het punt waar een nieuw bezoekerscentrum is gedacht stijgt het pad. Vervolgens steekt het pad de voorburcht over om op een hoger punt de ruïne binnen te komen op een steigerachtige constructie. Vanaf deze 'rondgang' is het mogelijk de burcht te beleven zonder dat de ruïne 'onder de voet wordt gelopen'.

Op de voorburcht kunnen opgravingen en onderzoek plaatsvinden die vanaf de brug te zien zijn.

De brug vormt de letterlijke verbinding tussen verschillende tijdperiodes uit de turbulente geschiedenis van het Teylingse landschap: de bollenteelt, het landgoederenlandschap uit de 18^e eeuw, het woonhuis op de voorburcht uit ca. 1400-1600 en de 13^e-eeuwse burcht.

Harma Horlings i.s.m. Dennis Martens en Jutta Raith
H+N+S Landschapsarchitecten
16 mei 2006

Machiel Spaan

Ontwerpen en tekst blijven het eigendom van de ontwerper

Ontwerpen aan kasteelruïnes, Machiel Spaan, M3H

Algemeen

Integrale aanpak

Het ontwerpen aan of met kasteelruïnes is nooit een doel op zichzelf. De opgave zal onderdeel zijn van een integraal project: het verbeteren van de landschappelijke en / of belevingswaarde van een gebied; het duiden van de geschiedenis van de plek; het integreren van een historische plek binnen stedenbouwkundige, maatschappelijke en / of commerciële ontwikkelingen, etc. Dit vraagt om een integrale aanpak van het proces, waarbij wordt samengewerkt met archeologen, historici, landschapsarchitecten en stedenbouwers. Daarnaast is de rol van de opdrachtgever (gemeente, de kastelenstichting, Staatsbosbeheer, ...) erg belangrijk. De eerste en steeds weer terugkerende vraag is voor wie je het eigenlijk doet? Wie wil je ermee bereiken en waarom?

Actuele interpretatie

Essentieel bij ieder ontwerp is dat er voor de bezoekers iets te interpreteren valt. Het moet mogelijk zijn je eigen verhaal te maken. Het "kasteel" moet zich door ontwikkelen tot in deze tijd. Het kasteel moet tot de hedendaagse verbinding spreken. Een hedendaagse actuele interpretatie is noodzakelijk. Anders dan het romantische en nostalgische gevoel dat in pretparken als de Efteling of het land van Ooit opgeroepen wordt.

Voorbeeld: Varus Schlachtmuseum en Park, Kalkriese, Giron en Guyer (zie afbeelding rechtsboven)

Authenticiteit

Wat is authenticiteit? We kijken nu met hele andere ogen dan decennia, laat staan eeuwen geleden. Het gaat dus niet om het nabootsen van het verleden, maar om het representeren. Dit zal met hedendaagse middelen moeten gebeuren om de beeldtaal aan te laten sluiten bij de ervaring van de huidige bezoekers en gebruikers. Het gaat dus niet alleen om fysieke object authenticiteit, maar vooral om emotionele, belevings authenticiteit.

Voorbeeld: Nieuwe toren Castello Lissabon, Fernando Tavora (zie afbeelding volgend blad)

Schoonheid

Het laten ervaren van de onaantastbaarheid, nurksheid en robuustheid van de architectuur en de ambachtelijkheid van de gestapelde stenen, dikke muren en diepe ramen. De pragmatische vormgeving en de ongenaakbaarheid van zowel landschap, gebouw als ruimte. Het gaat om het heruitvinden van de kasteelarchitectuur. Niet direct letterlijk en fysiek, maar als beleving en ervaring.

Voorbeeld: Castelgrande Bellinzona, Aurelio Galfetti (zie afbeelding rechtsonder)

Drie kasteel cases

De gevraagde visies op drie kasteelruïnes vormen een eerste verkenning. De vraag aan mij als architect is mijn houding ten opzichte van de drie cases te beschrijven en te illustreren wat mijn antwoord op de vraag zou kunnen zijn. Gezien de individuele aanpak en de korte tijd heb ik daarbij bewust ingezoomd op het architectonische object. Wat kan de architect bijdragen aan het bewustmaken van de geschiedenis van het object en de plek? Wat kan de architectuur bijdragen aan het verhaal van de ruïne?

De stedenbouwkundige en landschappelijke opgaven die er op alle locaties liggen zijn daarbij nadrukkelijk nog niet opgelost. De ideeën kunnen een discussie op gang brengen over de ontwerpthema's en de (on) mogelijkheden van de drie locaties.

Belevingsmachines

De voorgestelde objecten zijn belevingsinstrumenten die de bezoeker ervaringen en inzicht geven in het kasteelcomplex, het terrein en de dynamische geschiedenis. Het zijn nieuwe hedendaagse lagen in de ruïne en in het landschap die de bezoeker zintuiglijke ervaringen meegeven.

De voorstellen zijn slechts een eerste verbeelding van mijn houding tegenover de opgave hoe om te gaan met kasteelruïnes. Het zijn gedachtecronkels in een zoektocht naar de vraag achter de opgave en naar architectonische instrumenten die het kasteel en zijn omgeving ruimtelijk proberen te vangen.

In Teylingen wordt de nog aanwezige architectonische ruimte versterkt en beter beleefbaar gemaakt door het verbeteren van de logistiek van het complex.

Bij de cases Kuinre gaat het om het ensceneren van architectonische belevingen en het prikkelen van de zintuigen, die de kasteelcomplexen in hun tijd en het dynamische steeds weer veranderende landschap plaatsen.

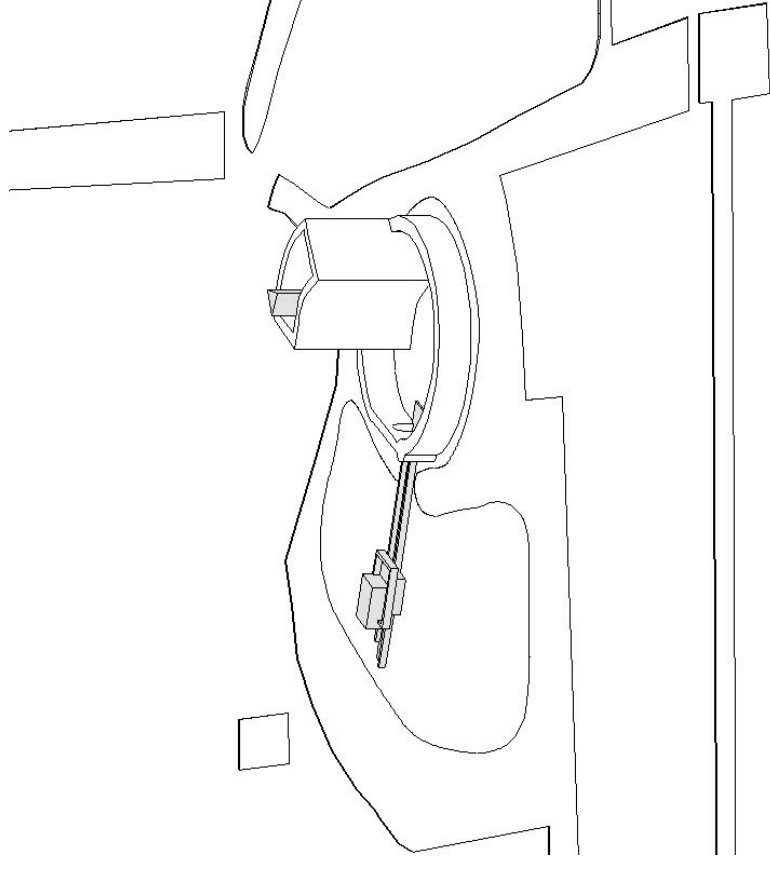
Het mysterie van het kasteel Pronckenburg in Kapelle vraagt om een herinneringsinstrument om het "luchtkasteel" meer geschiedenis en nieuwe identiteit te geven.

Teylingen

Het ontwikkelingsplan van HNS voor het gebied rond de ruïne van Teylingen geeft veel aanknopingspunten voor een betere landschappelijke setting van de ruïne. In dit plan is heel goed een klein bezoekerscentrum met kaartverkoop voor de ruïne op te nemen. Daarnaast is de komst van "Panorama Tullip" uitstekend te implementeren in het plan en kan dit een impuls zijn voor het herinrichten van het totale gebied, het gezamenlijk exploiteren van een cafe en het versterken van de positie van het kasteel. Dit betekent groter aantal bezoekers en een interessant spanningsveld tussen toerisme en behoud van de ruïne.

Voor de ruïne zelf beter dit dat deze toegankelijk en leesbaar gemaakt moet worden. Op dit moment wordt de leesbaarheid verstoord door een aantal "oneigenlijke" toevoegingen zoals het verzinkt stalen hek op de brug en het infostandje op de fundamenteën van het verdwenen poortgebouw. Daarnaast is de ruïne van de donjon fascinerend als lege huls, maar legt deze weinig uit over de architectonische ruimten de erin besloten lagen.

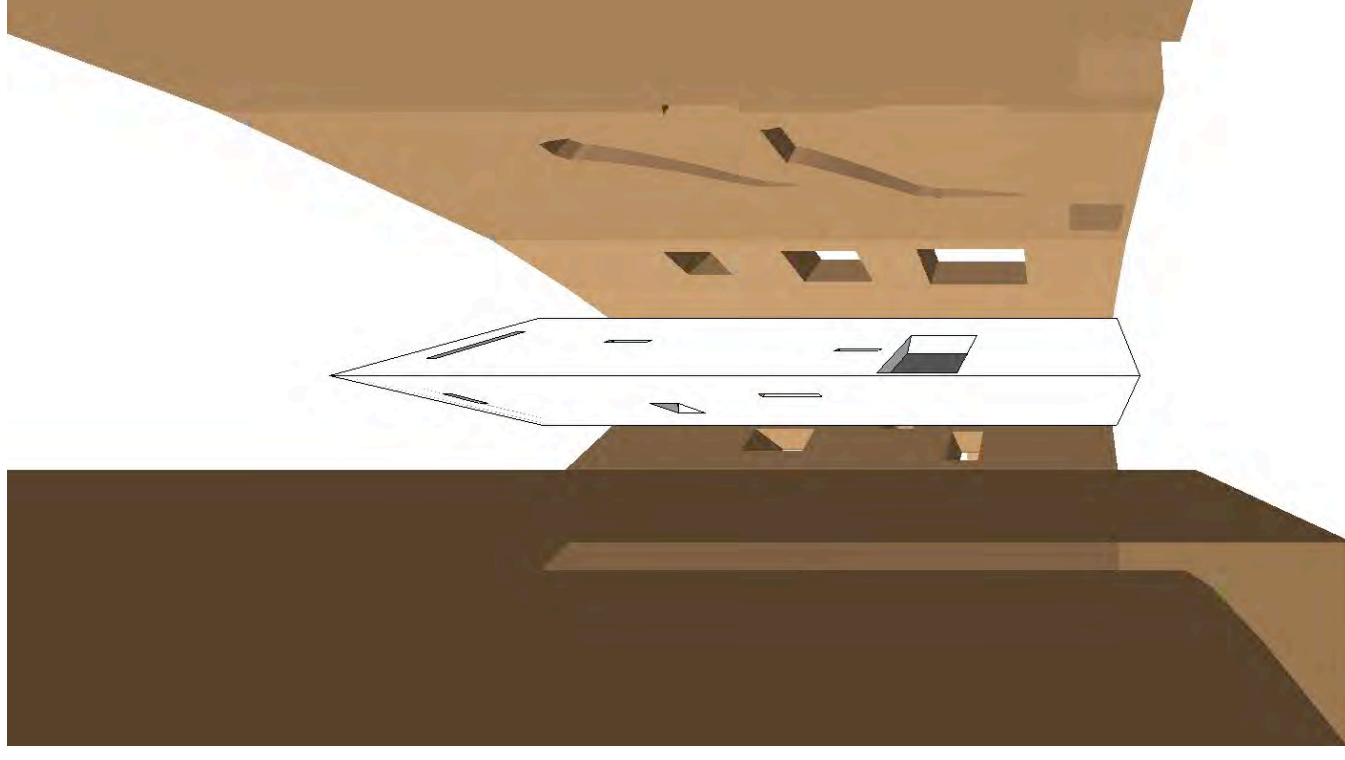

De opgave is tweeledig.

Ten eerste de verbetering van de entree van het complex, waardoor het gebouw meer bezoekers aantrekt. Een nieuwe brug met brughuisje reguleert de bezoekersstromen en organiseert het programma (bezoekerscentrum en kaartverkoop) en de toegang tot de ruïne. Tevens biedt een podium een andere perspectief op de ruïne.

In de tweede plaats het toevoegen van een architectonisch instrument dat de ruimtelijke beleving van de donjon verbetert, de ruimtelijke kwaliteit versterkt en uitleg geeft over de ruimtelijke en bouwkundige opzet van dit gebouw. Als een enthousiast stuurt de nieuwe trappentoren in de donjon de blik van de bezoeker naar de bijzondere nog aanwezige onderdelen van het gebouw en krijgt de beschouwer wisselende perspectieven van de architectonische ruimte. Bovenop het object kijkt de bezoeker langs door HNS voorgestelde nieuwe as het landschap in.

Beide ingrepen zijn robuust van karakter en ontlasten het kasteel. De ontsluiting wordt verbeterd er is een alternatief voor het wandelen op de muur, waardoor hier geen verstorende hekken en afscheidingen nodig zijn.

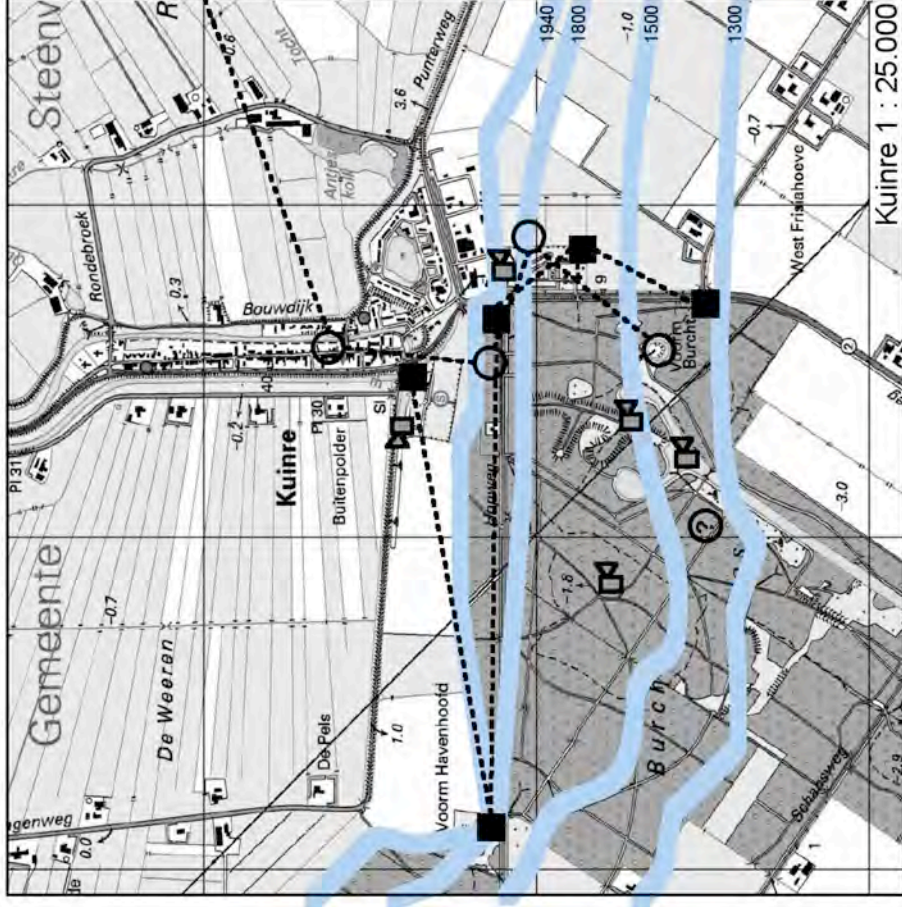

Kuinre

Het gebied rondom de burchten van Kuinre kenmerkt zich door een grote dynamiek. Een aantal malen is het al van gedaante veranderd. Door deze dynamiek is niet alleen de grens tussen land en water maar zijn ook de bestuurlijke centra (burchten en schans) en de haven van Kuinre diverse malen verplaatst. Van een aantal van deze stadia zijn nog sporen te vinden. Van een aantal ook helemaal niet.

De opgave behelst het beleefbaar maken van deze dynamiek. De verschillende sporen zijn over een groot deel van het Kuinderbos en het dorp verspreid.

Het huidige Kuinderbos is nogal statisch en eendimensionaal. Het geeft weinig bloot van het dynamische verleden. Alleen de gereconstrueerde burchtfundering en de oude haven uit 1940 ten westen van Kuinre zijn als relict bewaard. Verder zijn er archeologische resten onder de grond. De verschillende relictten worden echter niet met elkaar en niet met de dynamische geschiedenis en de strijd tegen het water in verband gebracht. Ook worden de relictten niet verbonden met het huidige dorp en de nieuwe haven, die alleen vanuit het 'land' bereikbaar is. Daarnaast ontbreken er in het bos (zintuiglijke) ervaringen die het dynamische en Zuiderzee verleden beleefbaar maken: het turen over de zee, het geluid van de golven, het trotseren van de wind, etc....

○ Voormalige voorname bouwwerken (burcht, schans, stadhuis)

■ (voormalige) haven

--- verplaatsing

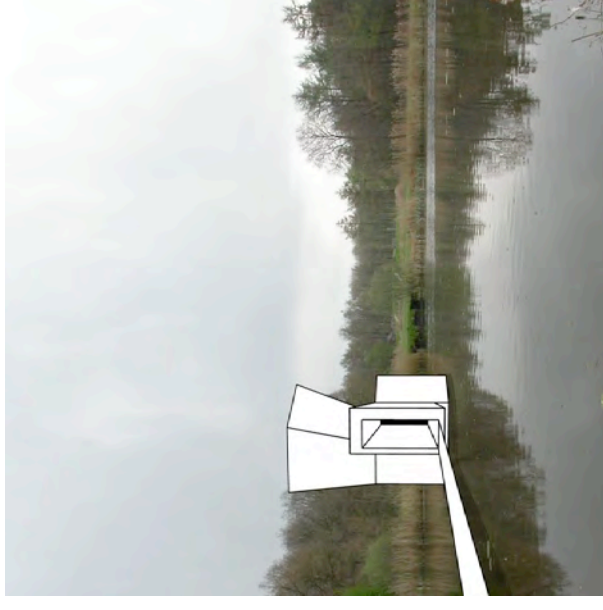
— grens land - water

□ mogelijke positie kijkdoos

Samen met een landschapsarchitect zou gekeken moeten worden hoe je het bos ruimtelijk interessanter kan maken en iets kunt uitleggen over het verleden. Een voor de hand liggende ingreep is het ontbossen van de grachten op de ruïne van de eerste burcht. Ook kunnen de verplaatsingen gedramatiseerd worden door een aantal paden van relict naar relict te verbijzonderen.

Een mentale kaart, waarop de beweging van land en water en de verplaatsingen van burchten en havens zijn ingetekend, kan als basis dienen voor een nieuwe laag over het bestaande landschap heen. Deze laag maakt de geschiedenis meer beleefbaar en probeert de verschillende relictten met elkaar en met een aantal zintuiglijke belevingen te verbinden.

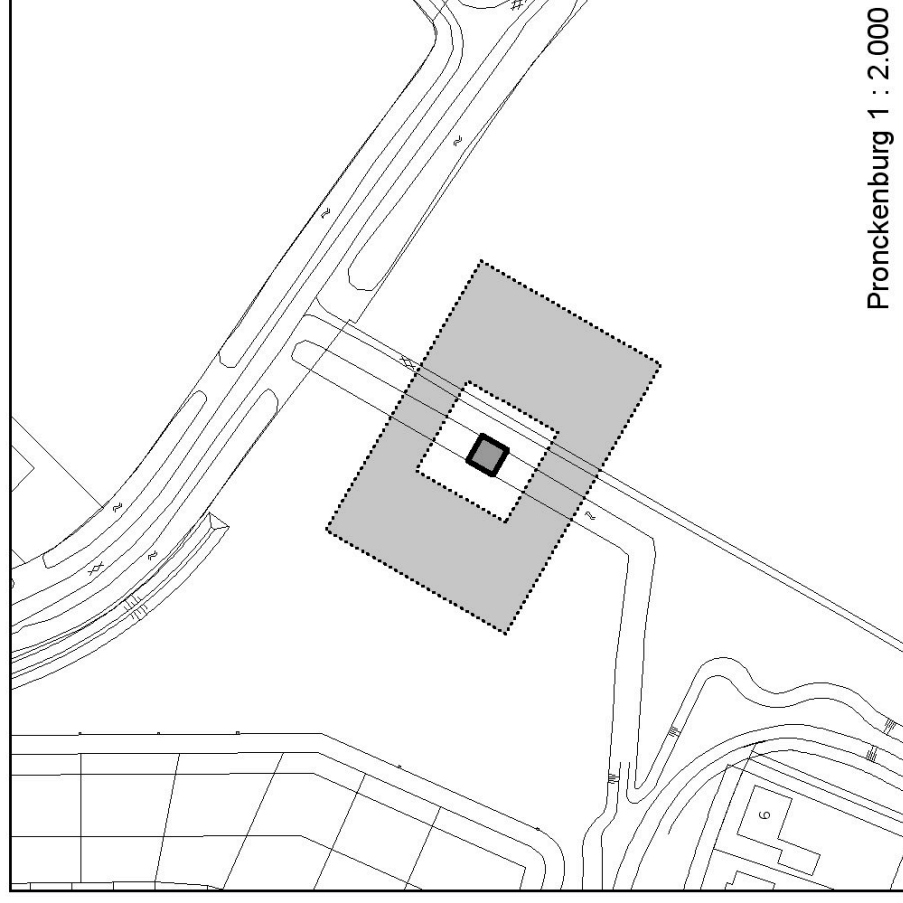
Een aantal nieuw over het gebied uitgestrooide "kijkdozen" kunnen een de nieuwe architectonische laag vormen. Deze dozen laten de bezoeker, zonder teveel uit te leggen, de sfeer van het verleden beleven of werpen een blik op verdwenen relictten als de schans en de tweede burcht. Oude relictten en nieuwe objecten tezamen zetten de bezoeker van het bos in beweging, leggen de dynamiek van het landschap uit en stimuleren een actuele interpretatie.

Pronckenburg

Het bijzondere van de locatie Pronckenburg in Kapelle zit hem in de toevallige vondst van resten van oude muren tijdens het graven van een sloot midden door het kasteelterrein. Hierdoor wordt de locatie van het oude kasteel in twee delen gesneden door een sloofje. Gevoelsmatig loopt de sloot midden door het huis. (nader onderzoek zou dit kunnen uitwijzen). Het terrein ten oosten van de sloot blijft landbouwgebied. Langs de sloot loopt een wandelpad. Het terrein ten westen van de sloot wordt ingericht als speelplek. Een landschapsarchitect kan hier een mooie invulling aan geven.

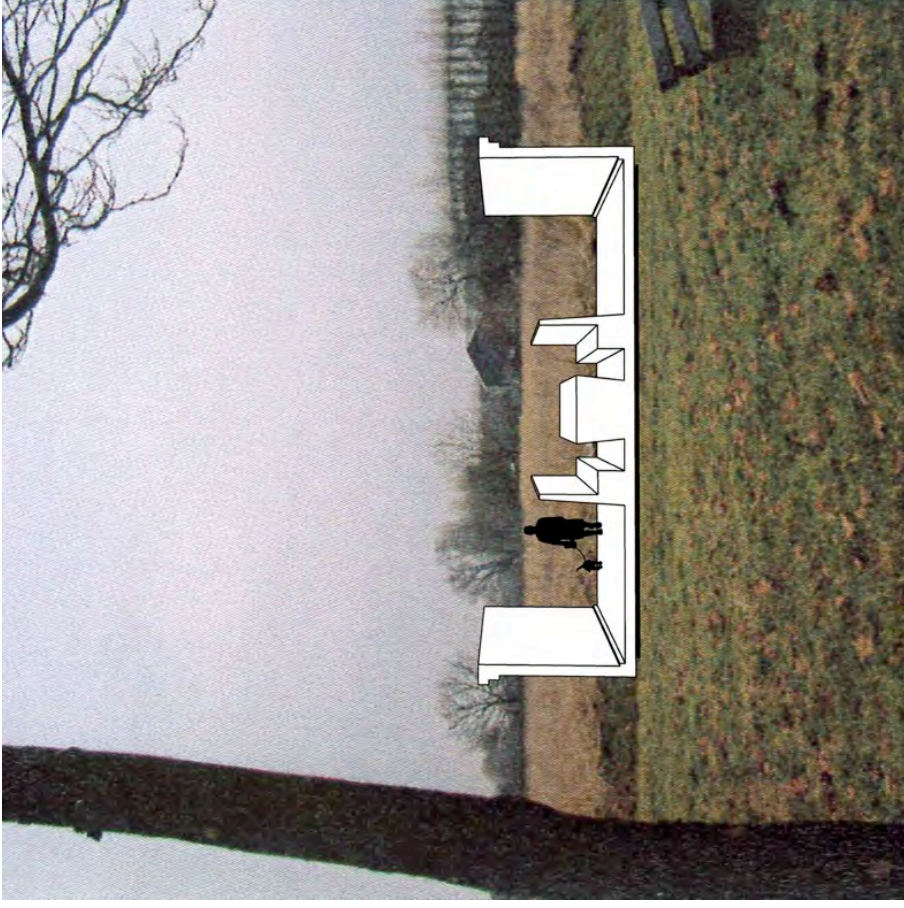
Over het oude kasteel Pronckenburg is nauwelijks iets bekend. Wellicht kan nader archeologisch onderzoek iets meer vertellen over de exacte locatie, maar beeldmateriaal van het kasteel is er niet. Meer reconstrueren dan de plattegrond is onmogelijk. In dit geval is het legitiem de fantasie de vrije loop te laten gaan.

- mogelijke burcht (25 x 25 meter)
- mogelijke burchtterrein (50 x 75 meter)
- picknickbrug (7 x 7 meter)

Het feit dat de sloot het kasteelterrein doorsnijdt is de enige houvast en dus een belangrijk uitgangspunt. Het ontworpen architectonische object ligt boven op de sloot waardoor het in twee delen geknipte burchterrein weer met elkaar verbonden wordt. De brug ligt op de plaats van het fictieve centrum van het kasteel. De brug verbindt het toekomstige speelterrein met het bestaande wandelpad aan de andere kant van de sloot.

De robuuste vormgeving en detaillering van het object verwijst naar de oude kasteeltijd maar is hier geen kopie van. Het nieuwe relict is een grafsteen voor het anonieme kasteel. Een betonnen afgietsel van de kasteelkeuken onderin het verdwenen Pronckenburg wordt een onderdeel van een cultuurhistorische route langs de kasteelterreinen van Kapelle en een picknickplaats voor de inwoners van Kapelle.

José Simonse

Ontwerpen en tekst blijven het eigendom van de ontwerper

ONTWERPSCHETSEN VOOR 3 KASTEELTERREINEN

INZENDING TBV BELVEDEREPROJECT 'KANSEN DOOR KENNIS, ONTWERPEN AAN KASTEELTERREINEN EN - RUINES'

PRONKENBURG TEYLINGEN KUINRE

Buro Ruimte & Groen
Tuin- en Landschapsarchitectuur

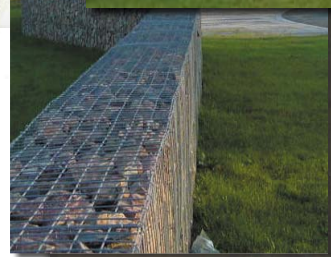
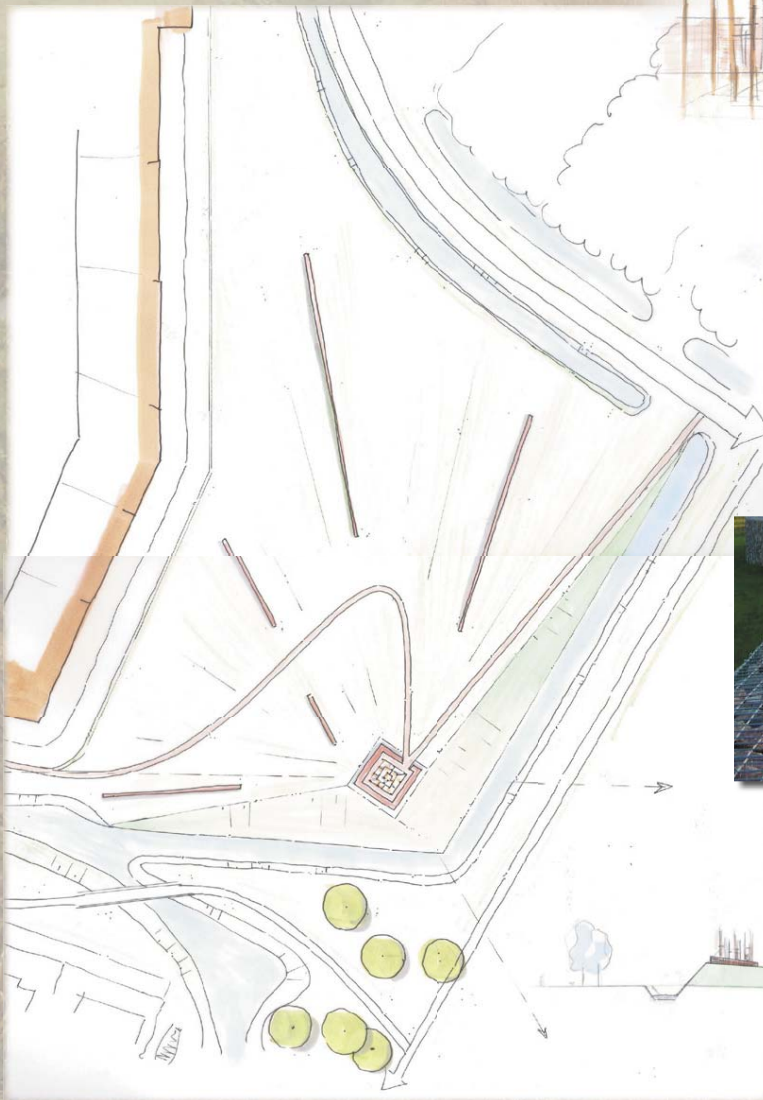
PRONKENBURG

VERDWENEN KASTEEL ? - ZOEKTOCHT NAAR HET ONBEKENDE PRONKENBURG

VERDWENEN KASTEEL ? -- ZOEKTOCHT NAAR HET ONBEKENDE PRONKENBURG

PRONKENBURG

PRONKENBURG: DE GROTE ONBEKENDE

INLEIDING

Van het kasteel Pronkenburg te Kapelle is zeer weinig bekend. Zeker is dat hier in de buurt een kasteel of versterkt huis heeft gestaan (ca 25x25m) met een gracht er omheen. De exacte locatie en verschijningsvorm is niet bekend. Over bewoners, gebruik, relatie met andere kastelen, etc is ook weinig bekend. Pronkenburg is dus (itt tot andere voormalige kastelen in de buurt)de grote onbekende!

Als archeologisch terrein is het (braakliggende) plangebied aangewezen en een gedeelte van de nabijgelegen landbouwgronden. Het perceel waar het om gaat ligt direct ten oosten van de Kapelse nieuwbouwwijk Overtiering. De centrale groenzone (open inrichting met water, gras en bomen) die dwars door de wijk loopt eindigt/verbreed ter plaatse van het plangebied. De locatie Pronkenburg ligt op de overgang van de nieuwe wijk met het buitengebied. Vanaf de locatie heeft men enerzijds een terugblik op de centrale groene zone in de wijk met een zichtlijn naar de markante kerktoren van Kapelle, anderzijds kijkt men uit op de boomgaarden en de weilanden in het buitengebied. Door de openheid van het landschap (Kapelse Moer: oudlandgebied met hollebollig liggende graslanden, etc) heeft men enkele kilometers vrij zicht.

UITGANGPUNTEN

Voor de inrichting van de locatie zijn enkele uitgangspunten opgesteld:

- verwijzing naar het vroegere kasteel of (versterkt) huis 'Pronkenburg'
- speelobject: aangezien (wat grotere) speelterreinen in de wijk nog ontbreken is een speelvoorziening op deze plek gewenst
- onderdeel van de overgang dorp-landschap: groen-blauwe inrichting met gras/vegetatie en water, doet mee in de (landschappelijke) inpassing van de dorpsrand
- hoogtepunt/eindpunt zichtas vanuit de wijk

Omdat er zo weinig bekend van Pronkenburg is het niet zinvol om een reconstructie of iets dergelijks uit te voeren. Toch is het waardevol om op de een of andere wijze duidelijk te maken dat in deze omgeving toch een belangrijk kasteel/bouwwerk gestaan heeft. Pronkenburg had wel degelijk een (belangrijke) functie voor Kapelle en omstreken toentertijd. Ook als parel aan de ketting van kastelen en historische gebouwen in en om Kapelle neemt Pronkenburg een plaats in. Door het opnieuw zichtbaar maken gaat een stukje historie herleven.

De vraag is hoe Pronkenburg zichtbaar gemaakt moet worden. Gedacht wordt aan een ludieke, speelse verwijzing naar het voormalige 'kasteel'. Het speelse komt tot uiting in de vormgeving maar ook in de functie die het terrein krijgt: een groene speelplek. Aangezien de locatie uitermate geschikt is om een uitzichtspunt te creëren met uitzicht op landschap en groenzone en wat tevens het eindpunt van de wijk markeert lijkt een hoger gelegen punt een goed uitgangspunt. Door vormgeving en materiaalgebruik krijgt men het idee dat hier iets gebeurt maar ook dat hier iets geweest is: vergane glorie.

PLAN

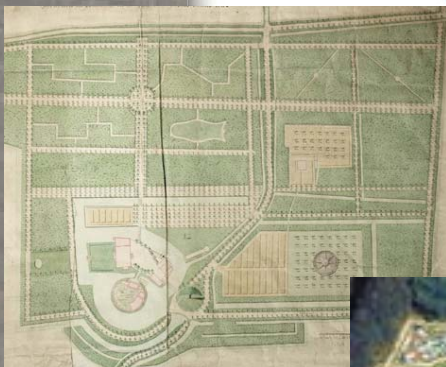
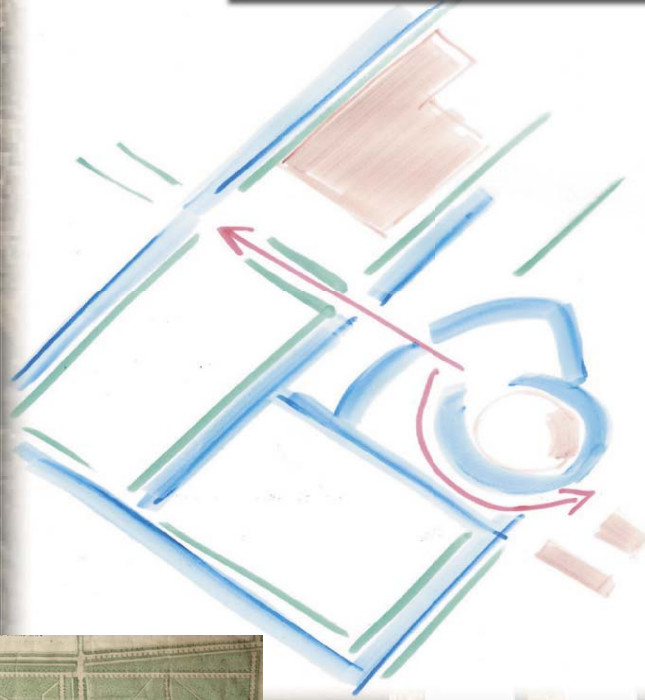
Het terrein krijgt een groene inrichting waarbij een langzaam in hoogte oplopende grondheuvel wordt aangebracht met een verwijzing naar het vroegere kasteel op het hoogtepunt in de zuid-oosthoek van het perceel. De grastaluds lopen vanuit de randen (maaiveldnivo) op tot een hoogte van ca 3m. Zo ontstaat één groot hellend vlak. Naast de decoratieve functie ontstaat ook een groot (hellend) speelveld wat ook als ligweide gebruikt kan worden. Aan de zuid en oostzijde worden steile taluds van 1:1 aangebracht, waardoor het geheel vanuit de waterpartij als het ware oprijst. Halverwege het flauwe talud zijn een aantal muurfragmenten aangebracht die als het ware in het talud verdwenen, waarmee het verdwenen Pronkenburg gesymboliseerd wordt. De muurtjes van schanskorven hebben een verschillende hoogte en hellingshoek en dienen naast de visuele functie als spelaanleiding en zitelement.

Het hoogtepunt wordt gevormd door de 'kasteeltoren' bovenop het hoogste punt van het grondlichaam, een verwijzing naar wat hier ooit geweest kan zijn. De toren bestaat uit omringende schanskorven muurtjes met daar binnenin een stelling van houten en/of stalen palen met horizontale verbindingen. Hiermee ontstaat een uitdagend klikelement voor de jeugd wat tevens fungeert als uitkijkpunt. Vanuit de omgeving oogt dit geheel als een ludieke verwijzing naar de resten van een toren, onderdeel van 'Pronkenburg'. Het hoogste punt is te bereiken via een slingerpad wat de bezoeker vanuit de wijk, tussen de muurfragmenten door, voert naar de 'toren'. Ook vanaf de Oostambachtweg is het punt middels een (halfverhard) pad te bereiken. Dit is met name ook voor passerende fietsers een mogelijkheid om het terrein op te kunnen. Via dit (rechte) pad en het slingerpad is een rondgang over het terrein mogelijk. Een informatiepaneel geeft weer wat er bekend is van Pronkenburg en wat deze creatie voorstelt: een verwijzing naar het verdwenen Pronkenburg. Door deze inrichting wordt de fantasie geprikkeld: was het een kasteel? Had het torens? Is er veel gevochten? Wie woonden er? Waarom is het verdwenen? De (her) inrichting brengt een denkproces op gang waardoor men zich bewust wordt dat hier 'iets' geweest is. Wat dat 'iets' is, wordt aan de fantasie van de mensen overgelaten!

PANORAMA TEYLINGEN -- KASTEELTERREIN RUINE TEYLINGEN

TEYLINGEN

LEGENDA

1. ringburcht met donjon: huidige inrichting handhaven
2. aanlegvoorziening/toegang pontje
3. voorburchterrein: voormalig binnenplein halfverharding, gebouwcontouren markeren met metselwerk baksteen met afwijkende invulling vloervlak (grind)
4. rondgaand verbindingspad naar museum/bezoekerscentrum
5. gras/gazon omsloten met haag, vlonder aan water
6. uitgraven/herstellen grachtenstructuur
7. voormalige bollenschuur met bezoekerscentrum/museum
8. kleinschalige parkeervoorziening
9. terras/horecafunctie met uitzicht op ruïne
10. verbinding naar wandelpaden omgeving
11. graspartijen (speelvelden) omzoomd met lanenstructuren bomen en hagen
12. historische zichtlijn naar kerktoeren Sassenheim
13. strip met voorbeeldtuinen met oude rassen/soorten kruiden, bollen, etc
14. voorportaal/entree: tijdvenster, informatieplateau, ipv verrekijker: 'terugkijker' in geschiedenis kasteel
15. verbindingspad naar Teylingerlaan
16. centrale bomenlaan/historische toegangsweg: verbinding met parkeerterrein
17. bomenlanenstructuur als groene omkadering parkeerplaats
18. grootschalig parkeerterrein met groene dooradering bomen en hagen
19. toegang TulipLand
20. entree parkeerterrein
21. mogelijke doorzetting hoofdas in toekomst
22. toegangsweg parkeerterrein
23. PanormaTulipLand: expositieruimte/hal
24. startpunt boottochtjes/pont

TEYLINGEN

PANORAMA TEYLINGEN

INLEIDING

De ruïne van Teylingen is een unieke historische plek in de regio en een begrip in de streek. De ruïne heeft door uitstraling en zeggingskracht potenties in zich om een belangrijke (toeristische) trekpleister te worden. De betrokken instanties en overheden zijn ook voornemens een ontwikkeling in gang te zetten om te komen tot een opwaardering van de ruïne in haar brede landschappelijke omgeving tot een regionale trekpleister.

In de huidige situatie zijn echter een aantal knelpunten.

- de ruïne is vanuit de omgeving (mn wegzijde) slecht zichtbaar, de ruïne ligt als het ware met de rug naar de bebouwing toe
- de ruïne is slecht ontsloten. Bezoekers worden niet uitgenodigd om de ruïne te ervaren door de slechte toegankelijkheid. Ook aansluiting op recreatieve netwerken/routes voor fietsen en wandelaars ontbreken.
- door allerlei ontwikkelingen (woningbouw, bedrijvigheid, particuliere initiatieven, etc) dreigt de directe omgeving steeds verder te verloederen. Er wordt wel gesproken van een ruïne in een ruïneus landschap. Een belangrijke ontwikkeling in dit verband is de komst van Panorama Tulipland, een grootschalige recreatieve accommodatie waarin het bollenlandschap en alles wat daarmee samenhang uitgebeeld wordt. Hoogtepunt hierin is het grootste panorama ter wereld: een 62m lang en 4m hoog schilderij. De komst van deze voorziening in de noordoosthoek van het plangebied betekent ook een enorme toename van de verkeersstromen. Gedacht wordt aan zo'n 80.000 bezoekers per jaar.

Doel is om met dit inrichtingsplan bovengenoemde knelpunten (die als kansen gezien worden) op te lossen.

UITGANGSPUNTEN

Hier toe zijn enkele uitgangspunten opgesteld:

1. ruïne de ruïne laten, deze heeft een grote attractieve/recreatieve waarde in huidige vorm als icoon voor de streek, wel de beleving ervan verbeteren (zichtbaarheid/toegankelijkheid)
2. omgeving opwaarderen, zodat het hoogtepunt van het toneel: de ruïne een passend en fraai (groen) decor krijgt.
3. mogelijkheden bieden om 'het verhaal' te vertellen. Niet alleen het verhaal van Teylingen (historie: jacht, Jacoba van Beieren, strijd, bloeitijd, verval, etc) maar ook het verhaal/de geschiedenis van de bollenstreek en de historie van 'Kastelen in Holland' in het algemeen.
4. verblijfsmogelijkheden bieden. Meer bezoekers betekent ook dat verblijfsmogelijkheden in de vorm van terrassen, theetuin, toiletten, museumcafé, etc in de directe omgeving voorhanden zijn. Hierbij kan een directe koppeling gelegd worden met Panorama Tulip-land.

De ruïne van Teylingen wordt gezien als een object wat het plaatselijk belang als icoon van de streek overstijgt, gezien de historie en de betekenis voor de omgeving is Teylingen ook van nationaal belang.

Een belangrijke ontwikkeling is de komst van Panorama Tulipland. De ontwikkeling van dit complex wordt gezien als een grote kans.

Een deel van de problemen waar Teylingen mee te kampen heeft kunnen hiermee worden opgelost. Dit geldt met name voor de opvang van de bezoekersstromen. Tulipland trekt enorm veel bezoekers en zal dus een grote parkeervervoorziening moeten krijgen. Deze kan tevens fungeren voor bezoekers van Teylingen. Het terrein van Tulipland zal in de herinrichting van het gehele gebied moeten worden betrokken. Aangezien dit deel een geheel eigen publiek trekt en totaal verschil qua inhoud wordt voorgesteld het bezoekerscentrum annex museum (geschiedenis duin- en bollenstreek, geschiedenis kastelen in Holland algemeen en Teylingen in het bijzonder) hiervan los te koppelen. De bestaande bollenschuur aan de Teylingerlaan lijkt hiervoor zeer geschikt. Dit monumentale gebouw past qua karakter zeer goed bij de ruïne en de beoogde inhoud van het museum.

PLAN

Er ontstaan dus een drietal belangrijke onderdelen in één groot groen park:

1. Panorama Tulipland
2. de ruïne en de voormalige voorburch van Teylingen
3. de bollenschuur/narcissenloods met daarin het bezoekerscentrum/museum en evt horeca

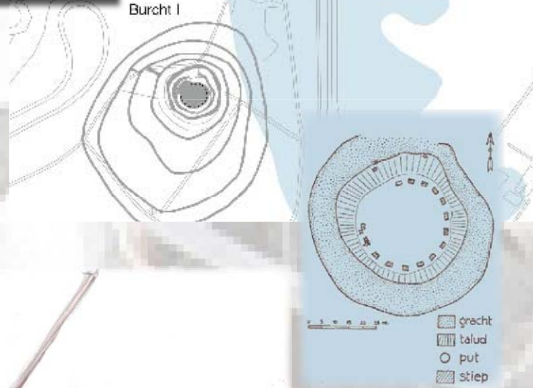
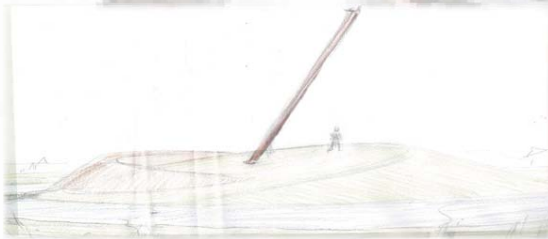
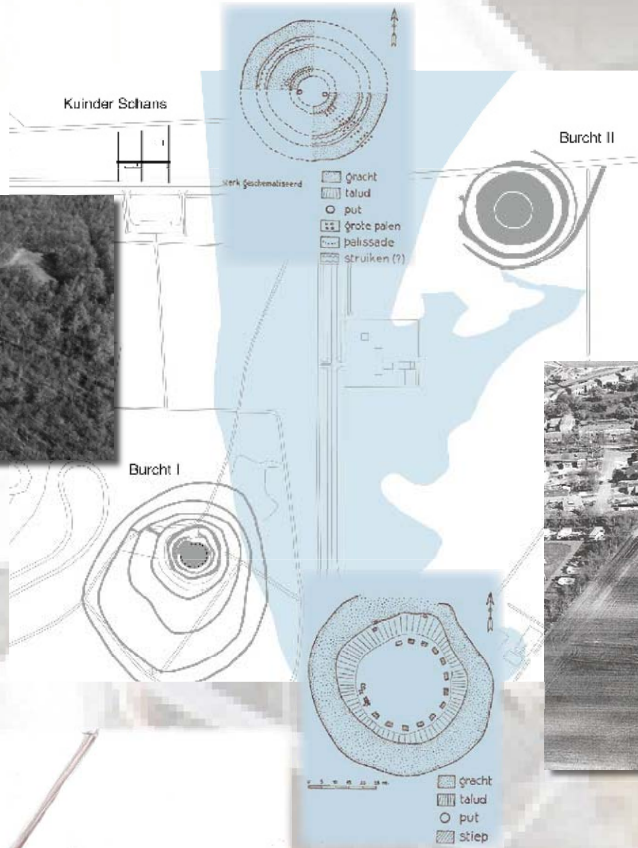
Deze 3 planonderdelen worden omgeven door een groen park. De hoofdlijnen van dit groene park worden gevormd door de hoofdstructuren van het landschap zelf en onderdelen van het ooit voor Teylingen opgestelde omgevingsplan (18^e eeuw). De historische verkavelingspatronen, lange zichtassen, lanenstructuur en het meervoudige grachtenstelsel rondom de burcht vormen de basis voor het plan. Binnen deze groene entourage vormt Teylingen de parel waar het om draait. De ruïne van ringburg met donjon blijft ruïne. Hier worden geen inrichtingsmaatregelen voorgesteld. Mogelijk kan het toevoegen of verwijderen van beplanting op detailniveau het zicht op de ruïne verfraaien. Ook wordt voorgesteld om op enkele markante plekken schijnwerpers te plaatsen die ook 's avonds de ruïne laten zien. De in de huidige situatie onzichtbare voorburch wordt weer zichtbaar gemaakt door het oude grachtenstelsel te herstellen waardoor de contouren weer te zien zijn. Aanvullend hierop worden de contouren van de vroegere gebouwen met een gemetselde baksteenrand gemarkeerd en ingevuld met een halfverharding. Centraal op de voorburch ontstaat een halfverhard plein. Hiervandaan voert een cirkelvormige pad om de ringburcht heen over water en land naar de nabijgelegen bollenschuur. Hierin is het museum/bezoekerscentrum opgenomen en is een horecagelegheid te vinden met een terras aan de water/burchtzijde. Een kleinschalige parkeergelegenheid voor mindervaliden/personeel etc is hier opgenomen. Het overige (bezoekers)parkeren vindt plaats op het grote (gezamenlijke) parkeerterrein op het terrein van Tulipland. Vanaf het 'voorburch-eiland' is dit te bereiken via een centraal pad/laan wat vroeger de hoofdlaan vormde in het omringende parklandschap. Deze laan voert de bezoeker vanaf de parkeerplaats over water naar het 'voorportaal' een langwerpige eiland (historische structuur!) met daarop centraal het tijlvenster. Hier wordt uitleg gegeven over de geschiedenis van Teylingen door de eeuwen heen. Via een aantal opgestelde verrekijker gericht op de ruïne wordt de geschiedenis op 3-dimensionale wijze zichtbaar gemaakt. De vloer van dit voorportaal bestaat uit een informatie 'mat' waarop allerlei informatie over Teylingen in verwerkt is. Na dit voorproefje komt men via een brug over de eerste gracht op de voorburch. Het parkdeel rondom de ruïne is bewust vrij open gehouden om het zicht vrij te houden. De inrichting bestaat met name uit waterpartijen, halfverharde pleinen en paden, graspartijen, haagstructuren en bomenlanen.

Het is overigens ook mogelijk om vaartochtjes te maken op de uitgestrekte waterpartijen rondom het slot. Een pontje voert de bezoeker vanaf de parkeerplaats naar het zijpoortje van de ruïne en naar het aan de overzijde gelegen museum.

Door het voorgestelde parklandschap ontstaat een fraai panorama op Teylingen. Naast Panorama Tulipland kan gesproken worden van Panorama TeylingerLand!

PIRATENZOEKTOCHT - DE BURCHTEN VAN KUINRE

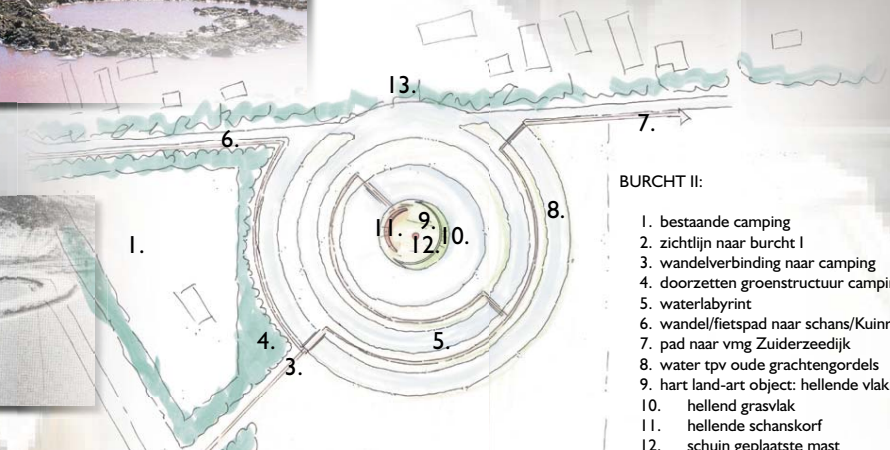
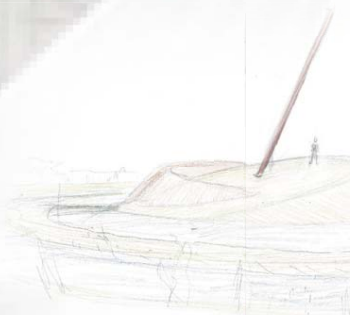
BURCHT II: LAND-ART

BURCHT I: RECONSTRUCTIE

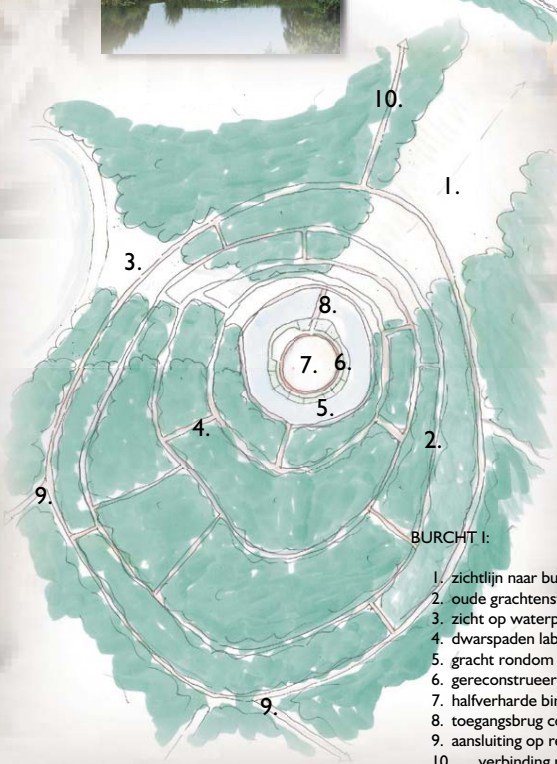
KUINRE

PIRATENZOEKTOCHT - DE BURCHTEN VAN KUINRE

BURCHT II:

1. bestaande camping
2. zichtlijn naar burcht I
3. wandelverbinding naar camping
4. doorzetten groenstructuur camping
5. waterlabyrint
6. wandel/fietspad naar schans/Kuinre
7. pad naar vmg Zuiderzeedijk
8. water tpv oude grachtengordels
9. hart land-art object: hellende vlakken
10. hellend grasvlak
11. hellende schanskorf
12. schuin geplaatste mast
13. groenstrook bedrijventerrein

BURCHT I:

1. zichtlijn naar burcht II/Kuinderweg
2. oude grachtenstelsels als gangen in het bos
3. zicht op waterpartij
4. dwarspaden labyrint
5. gracht rondom burcht
6. gereconstrueerde burcht met gesloten ringmuur
7. halverharde binnenplaats
8. toegangsbrug conform oude reconstructietekeningen (overkapt)
9. aansluiting op recreatieve paden omgeving
10. verbinding naar burcht II en schans/Kuinre

'ZOEKTOCHT NAAR DE PIRATEN'

INLEIDING

De burchten van Kuinre en hun bewoners hebben in de middeleeuwen op nationale en internationale schaal invloed gehad op de scheepvaart op en rond de voormalige Zuiderzee. Eeuwenlang (eerst Burcht I en daaropvolgend burcht II) waren de burchten een dominant gegeven. Dominant door de machtsdreiging die er vanuit ging. De heren van Kuinre stonden bekend als zeer wreed en schuwden valsemunterij en piraterij niet.

Ook dominant door de verschijningsvorm: een brede heuvel van enkele meters hoog met daaruit oprijzend een bakstenen ringmuur in een vlak en open landschap met uitgebreide grachtenstelsels eromheen. Hierdoor waren de burchten reeds van veraf zichtbaar. Ook nu nog imponeren de verhalen en gebeurtenissen uit de geschiedenis al zijn beide burchten in de loop der eeuwen verzwolgen door de oprukkende (zuider)zee. Door de enkele decennia geleden uitgevoerde (gedeeltelijke) reconstructie is de geschiedenis bij burcht I ook tastbaar aanwezig. Jammeer is echter dat het geheel erscholen ligt in een bosgebied en vanuit de omgeving niet beleefd kan worden. Ook doen de opgemetselde muurrestanten eerder afbreuk aan de machtsuitstraling van het fort dan dat ze hieraan bijdragen. Van burcht II is helemaal niets meer te zien. Alleen op een luchtfoto kunnen wat cirkelvormige patronen worden onderscheiden die het vroegere verloop van de grachtenstelsels verraden. Terwijl men vroeger niet naar de dominant aanwezige burchten moest zoeken en er (soms pijnlijk) mee werd geconfronteerd is het nu één grote zoektocht naar de voormalige piratennesten.

UITGANGSPUNTEN

Wat doe je met de burchten? Om deze vraag te beantwoorden zijn een aantal uitgangspunten gesteld:

- Eenheid/relatie tussen burchten herstellen door beide beter zichtbaar te maken en een zichtlijn tussen beide te creëren
- Leesbaar landschap: historie zichtbaar maken door reconstructie en/of nieuw toevoegingen waardoor burchten weer te zien zijn
- Koppeling historische plekken door middel van recreatief netwerk (Burchten I en II, schans, voormalig havenhoofd en plaatsje Kuinre) als onderdeel van toeristisch/recreatief zwaartepunt van Flevoland en omgeving
- Macht/dominantie speelt een belangrijke rol bij de burchten van Kuinre: de macht over het water, de macht van de overheersing, de macht om te roven en te plunderen (piraterij). De strijd die er mee gepaard gaat om machtig te blijven is hier nauw mee verbonden. Macht en strijd zijn kernbegrippen bij de 'opwaardering' van de burchten.

Hoewel de opgave met name toegespitst is op burcht I hebben wij gemeend burcht II ook bij het plan te betrekken. De relatie tussen beide is historisch gezien zo belangrijk dat beide ook (in samenhang met elkaar) gezien zijn. Beide forten hebben een duidelijke samenhang maar zijn onderling wel verschillend. Zo is burcht I veel ouder (eerder in gebruik geweest) en nu nog veel beter zichtbaar in het landschap dan burcht II. Dit verschil zal ook in de inrichting tot uiting moeten komen.

PLAN

Om de eenheid/relatie tussen de twee burchten te herstellen wordt voorgesteld om beiden beter zichtbaar te maken en een zichtlijn tussen beide forten te creëren. Dit wordt voor beide burchten verschillend uitgewerkt.

Burcht I

Burcht I is nog redelijk gaaf en intact en kan door een reconstructie nog beter zichtbaar gemaakt worden waardoor de historie tot leven komt. Hierbij wordt het oorspronkelijke grondprofiel hersteld en de bakstenen ringmuur geheel teruggeplaatst (zie reconstructietekening). Ook de brug er naar toe wordt in oude luister hersteld. Een belangrijk en bijzonder gegeven zijn de 6 grachten die rondom het fort hebben gelegen. Deze worden zichtbaar gemaakt door 'gangen' in het bos te kappen op de plaats van de voormalige grachten. Tevens wordt een uitgebreid netwerk van wandelpaden hieraan gekoppeld, zodanig dat een doolhof ontstaat waardoor men de burcht kan bereiken. Na enig zoeken in dit stelsel van groene gangen en paden vindt men uiteindelijk de piratenburcht! Zo ontstaat een (ook voor kinderen) spannend bos met als hoogtepunt een bezoek aan de burcht waar een als 'heer van Kuinre' verklede ridder je opwacht!

Daarnaast wordt een zichtlijn naar fort II gecreëerd. Hiertoe wordt een deel van het bosgebied gekapt waardoor een zichtlijn tussen beide ontstaat en ook burcht I beter zichtbaar wordt vanuit de omgeving. Rijdend over de Kuinderweg heeft men komend vanuit Kuinre zicht op het complex. De machtsuitstraling van voorheen wordt met de beoogde reconstructie van burcht en grachtenstelsels alsmede het opener maken van de omgeving, waardoor het geheel beter zichtbaar wordt, weer hersteld. De doolhofpaden op de plaats van de voormalige grachtenstelsels worden gekoppeld aan het uitgebreide padennetwerk van het Kuinderbos met verbindingen naar de voormalige schans, het havenhoofd, het plaatsje Kuinre zelf en burcht II.

Burcht II

Het feit dat van deze burcht minder bekend is hoe deze er heeft uitgezien en er ook in het veld niets van te zien is geeft andere uitgangspunten voor deze locatie. Deze burcht was nieuwer en volgde nr I op in de loop van de tijd. Dit gegeven samen met de grondvorm voor de burcht: de cirkel en het machtsvertoon/de strijd die zich hier vroeger afspeelde, vormt de inspiratie voor de herinrichting van deze locatie. Voorgesteld wordt om de burcht zichtbaar te maken door het creëren van een Land-art object, geïnspireerd op de grondvormen en het gebruik van het voormalige burchtcomplex. De cirkelvorm is hierbij leidend. Het centerpunt wordt gevormd door een tweetal onderuitgezakte cirkelvlakken die de burchtvorm en de afgespeelde strijd ('vergame glorie') verbeelden. Het ene vlak bestaat uit gras (verwijst naar de vroegere grondwal), het andere uit een gebogen schanskorf (verwijst naar de vroegere ringmuur). Hiertussen rijst een hoge cortenstalen mast op (verwijst naar de scheepvaart en de strijdwapens/vaandels) die van veraf zichtbaar is. De schuine vlakken glijden als het ware af in het water van de omringende gracht en verwijzen naar de altijd durende strijd tegen het water waarin de mens op en onder gaat. De cirkelvorm komt terug in het stelsel van sloten op de plaats van de voormalige grachtenstelsels van het fort. Smalle dammetjes verbinden de tussenliggende grondvlakken en vormen zo een waterlabyrint wat de toegang vormt tot de eigenlijke 'burcht'. Zo ontstaat ook hier (op een eigentijdse manier) een 'burcht' die op een spannende manier bereikt kan worden!

Yuri Werner

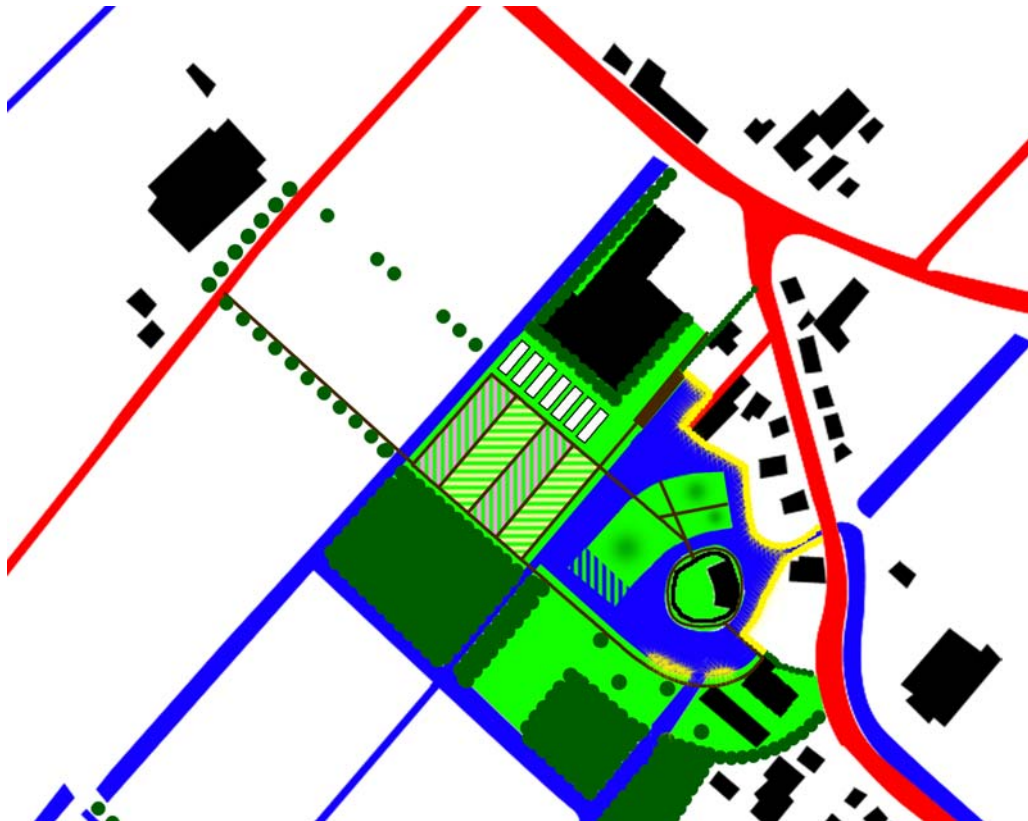
Ontwerpen en tekst blijven het eigendom van de ontwerper

Casus Teylingen

Waar bij de andere twee cases de kastelen opgeslokt werden door bos, velden of akkers en het erom gaat de kastelen weer zichtbaar te maken, verdwijnt de ruïne Teylingen binnen de rommelige dynamiek van achtertuinen en industrieterreinen, terwijl er aan de ruïne zelf weinig mankeert.

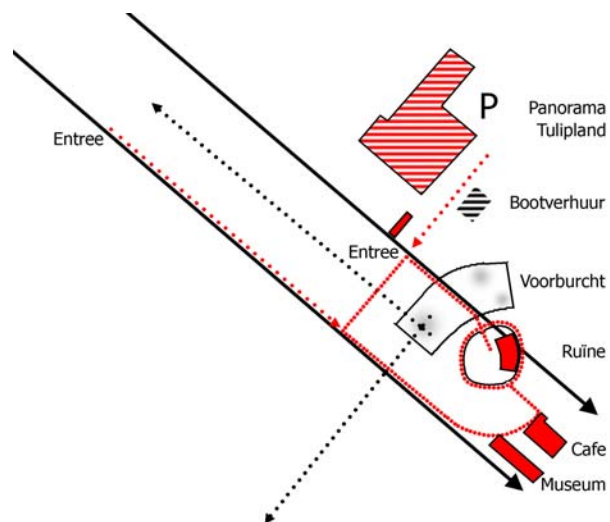
Het is naar mijn mening niet nodig om bij de ringburcht "architectuur" toe te voegen. Het weghalen van het huidige glazen expositiedoosje lijkt me de meest zinvolle ingreep.

De opgave ligt hier vooral op landschappelijk niveau, bij het optimaliseren van het samenspel van architectuur en landschap. Door Teylingen binnen een park op te nemen en (oude) zichtlijnen ervaarbaar te maken is het mogelijk de ruïne weer architectonisch tot haar recht te laten komen. Een herstructurering van de omgeving geeft bovendien de kans om toegevoegde functies te integreren.

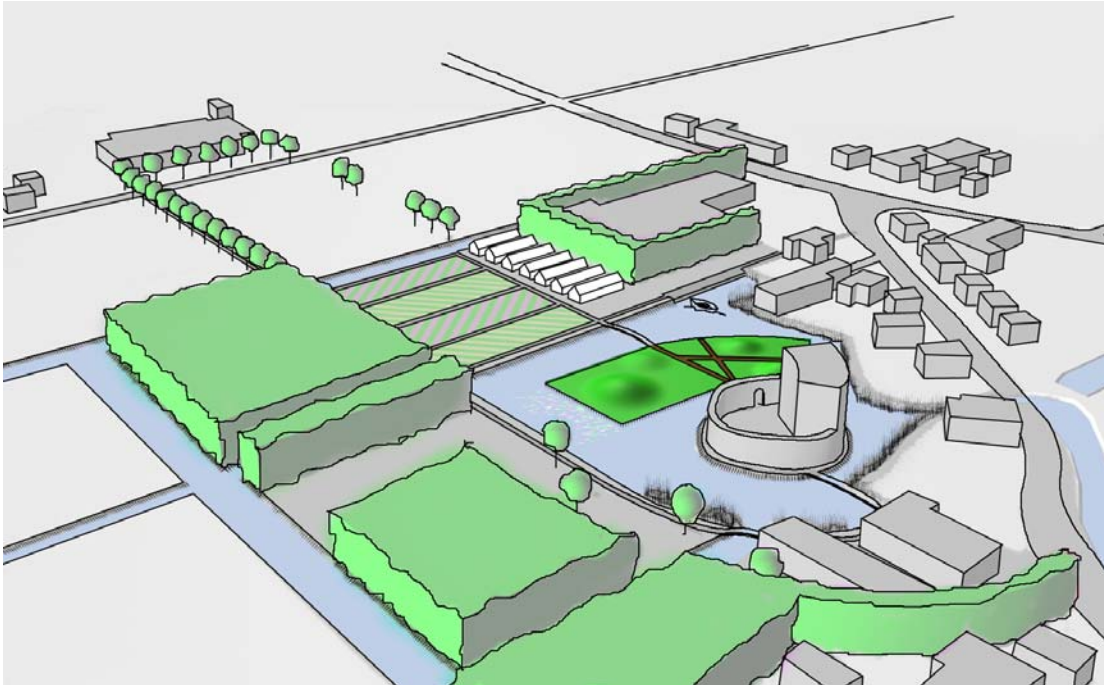

overzicht

Deels wordt in deze schets teruggegrepen op oude zichtlijnen en assen, met name uit het 17e-eeuwse park. Bossen, boomrijen maar ook het bouwvolume van Panorama Tulipland en kassen zijn de hoofdingrediënten om deze lijnen aan te geven. Maar in plaats van een centrale hoofdas naar de burcht hebben we nu te maken met parallelle assen die de ruïne "omkaderen". Een museum in de oude bollenschuur en panorama tulipland sluiten meer of minder direct aan op de route die op dit kader uitgestippeld wordt.

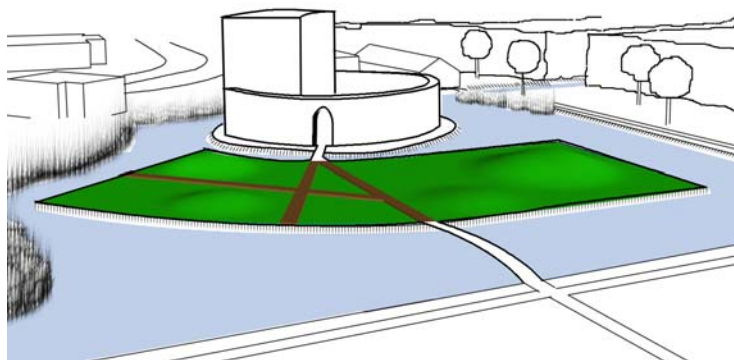
Het terrein van de voorburcht wordt weer als in het verleden door een grachtenstelsel omgeven. Een reconstructie van de gebouwen zelf vind ik echter niet opwegen tegen de afbreuk die deze zouden doen aan de ruïne van de ringburcht en de donjon. Dit nog redelijk authentieke gedeelte verdwijnt dan achter de coulissen. Ik kies ervoor om het terrein van de voorburcht vrij te houden van bomen of gebouwen. Het wordt een voorplein voor de ringburcht en wat betreft openheid een tegenpool van de omsloten ruimte binnen de ruïne.

vogelvlucht

Naast de huidige hoofdroute worden twee historische toegangsroutes van dezelfde bestrating voorzien en door het grasveld getrokken om aan de gracht dood te lopen. Buiten in het grasvlak geven de globale ligging van de bebouwing aan. Uit historische bronnen en eventueel ook uit opgravingen kunnen wij de omvang van de vroegere bebouwing opmaken. Uit het bouwvolume laat zich vervolgens een bepaalde hoeveelheid puin afleiden. De afmetingen van de grasbulten zijn hierop gebaseerd. Kiest men ervoor de voorburcht middels uitgravingen te onderzoeken, dan kan het toegevoegde gewicht van de bulten geen schade meer veroorzaken en kan de aarde van de heruitgegraven gracht voor de ophoging gebruikt worden. Bij conservatie van de resten in de grond bestaat de mogelijkheid om de bulten met een lichte kern uit te voeren en van een gewapende grasmat te voorzien.

In dit vrij vlakke land roepen heuvels vragen op. Meestal zijn deze door mensen opgeworpen, soms ter bescherming als terp of vluchtheuvel, soms als grafheuvel, soms ter herinnering aan een veldslag. Men kan echter ook geheel onbevangen erop klimmen en een van de hoofdrichtlijnen die hier loopt vervolgen of de ruïne vanuit een ander perspectief bekijken.

de voorburcht

Yuri Werner 2006

Casus Pronkenburg, Kapelle

We weten vrij weinig over de kasteelresten die hier gevonden werden. Oude tekeningen ontbreken en een archeologische uitgraving lijkt op dit moment onwaarschijnlijk.

Maar hoe relevant is uitgebreide kennis überhaupt om Pronkenburg erfahrbaar te maken? Is Pronkenburg dan wellicht de plek bij uitstek om onze kasteelfantasieën en verwachtingen te projecteren? Hoe zou het zijn om de toekomstige bewoners van de aangrenzende nieuwbouwwijk Overtieringe een stapel sloophout te geven en te vragen in de weekeinden hun eigen kasteel te timmeren? Zou Pronkenburg dan ook op een willekeurige andere plek kunnen staan? Draagt het specifieke van een plek niet ook bij aan zijn mysterie?

In het begin waren dit de meest brandende vragen. Het werd tijd om de locatie te bezoeken.

Overtieringe: Mooie waterpartijen, grote huizen en grote tuinen, fruitbomen en elzenhagen op de achtergrond. Maar ook een wijds uitzicht over velden met bossen in de verte. Lopend over het terrein Pronkenburg zijn er ontelbare appelscheutjes, rode bessen struiken, een heg met verwilderde kersen, appels en sleedoorn waarin kinderen een hut hadden gebouwd. Eveneens een hut boven in de magnifieke treurwilg op de hoek. Het terrein schijnt al als speelterrein voor Overtieringse kinderen te functioneren.

In het kort: een overwoekerd terrein met een Doornroosje-sfeer en een verleidelijk coulissenlandschap op de achtergrond, kwaliteiten die bij de ontwikkeling van deze plek even zwaar moeten wegen als de archeologische fondsen. Mijn conclusie is het kasteelterrein als intermediair tussen nieuwbouwwijk en cultuurlandschap te benaderen en te gebruiken om de overgang van dorp naar land structuur te geven.

180° panorama van het huidige terrein

Om kasteel Pronkenburg als structurerend middel te kunnen gebruiken is het uitgangspunt van mijn schets dat middels sonderingen de globale ligging van de funderingen bepaald wordt. Het zal blijken dat de funderingen zich vrij weinig van het toegewezen terrein aantrekken, verdraaid liggen, de sloot oversteken en ook in de aangrenzende velden te vinden zijn. Omdat deze gegevens nog ontbreken heb ik, om toch de werkwijze te kunnen illustreren, de plattegrond van kasteel Maelstede op het terrein geprojecteerd.

Vervolgens worden op het terrein ter plaatse van de gelokaliseerde funderingen paden op het terrein aangelegd. Afhankelijk van de zwaarte van de fundering zullen deze paden in breedte variëren. Waar de fundering een sloot of waterpartij doorkruist kan het pad middels drijvende, houten vlonders vrij gemakkelijk voortgezet worden. Het gebied zal in vakken van verschillende afmeting verdeeld worden.

Langs deze vakken worden deels heggen aangelegd. Deze ontstaan uit de aanwezige, verwilderde appelscheuten en andere struiken en worden waar nodig met "verwilderde" of wilde (fruit)struiken aangevuld: hazelnoot, bramen, bessen, sleedoorn, vlierbessen..... Er ontstaat een coulissenlandschap op kleine schaal met een verwijzing naar de cultivatie van talrijke wilde fruitsoorten in klooster en kasteeltuinen. De coulissen zullen ook aan de opbouw van talrijke kastelen herinneren waar gebouwen van verschillende hoogtes en afmetingen een ensemble van ruimtelijke gelaagdheid vormden.

De vakken zelf krijgen verschillende invullingen: ligt een vak in het water, dan kan hier een waterspeeltuin gerealiseerd worden. Is het vak vrij groot, dan komt er een gazon om een balletje te trappen. Op de kleinste velden worden gecultiveerde fruitstruiken aangeplant die duidelijk lager zijn dan de heggen en het coulisseneffect versterken.

De middengrote velden worden deels als speeltuinen voor kinderen ingericht en deels zouden hier ook "kasteeltuinen" of schooltuinen gecultiveerd kunnen worden. Deze vlakken ontstaan op vroegere

vertrekken of hoven; door een gedeeltelijke omsluiting door beplanting zullen deze ruimtes weer erfahrbaar kunnen worden.

De aansluiting met de woonwijk wordt verbeterd door een licht golvende haag in plaats van een rijbaan als begrenzing van het terrein aan te leggen. Deze haag wordt aan de achterzijde maar voor een derde door de gemeente uitgevoerd door de tussenafstanden tussen de struiken vrij ruim te houden. Toekomstige bewoners vullen deze tussenafstanden naar eigen inzicht aan en bepalen op deze manier zelf in hoe verre hun achtertuin in verbinding staat met het terrein Pronkenburg. De groenstrook langs de waterpartij, die de voornaamste verbinding tussen woonwijk en kasteelterrein vormt, kan op deze manier autovrij en breder uitgevoerd worden. Langs de waterpartij wordt ook een zichtlijn naar de velden open gehouden.

overzicht van het plan

1 watertuin

2 kasteeltuin of schooltuin

3 speeltuin

De paden volgen de fundering:
van gerecycled baksteen en op water drijvende vlonders

4 grasvelden

5 fruitstruiken

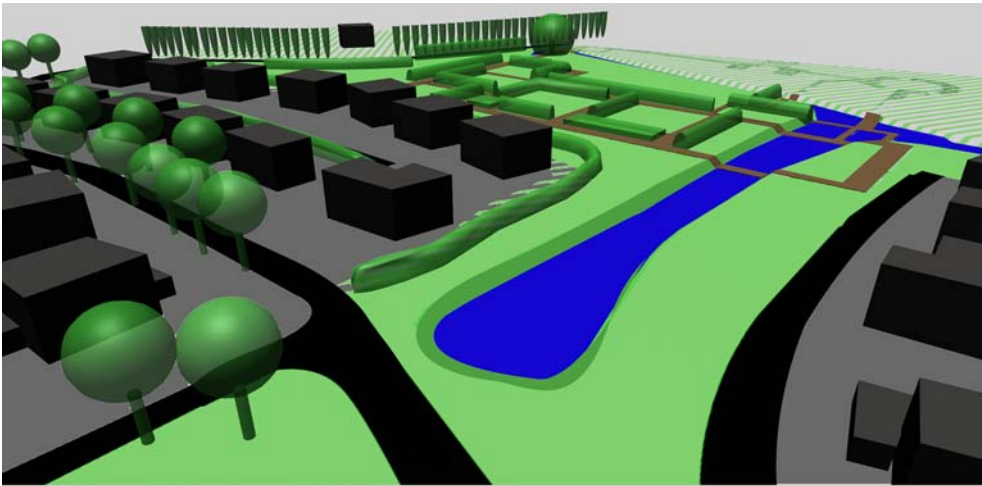

6 projectie verborgen fundering

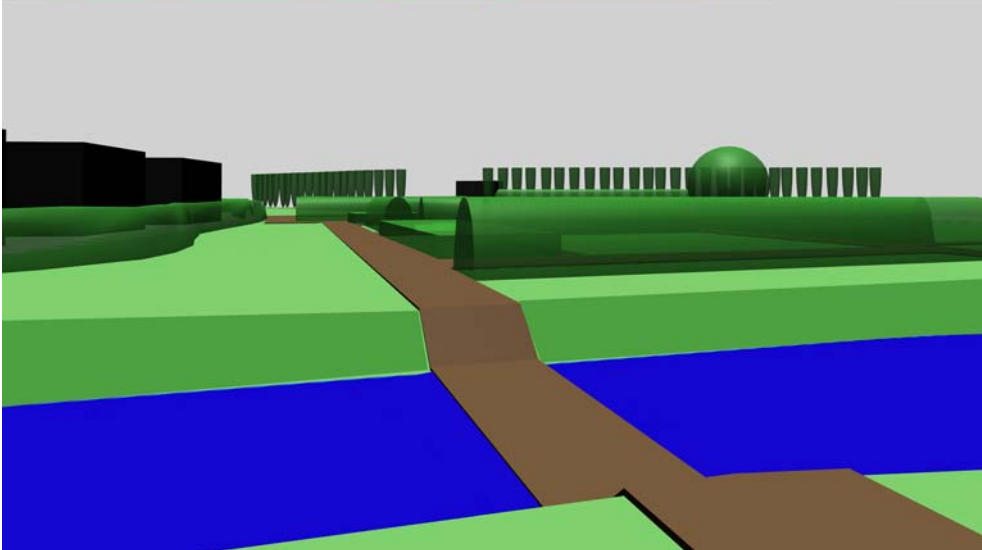
Heggen

7 +8 aanwezige elzenheg en treurwilg

overzicht van terrein
Pronkenburg

Het
coulissenlandschap

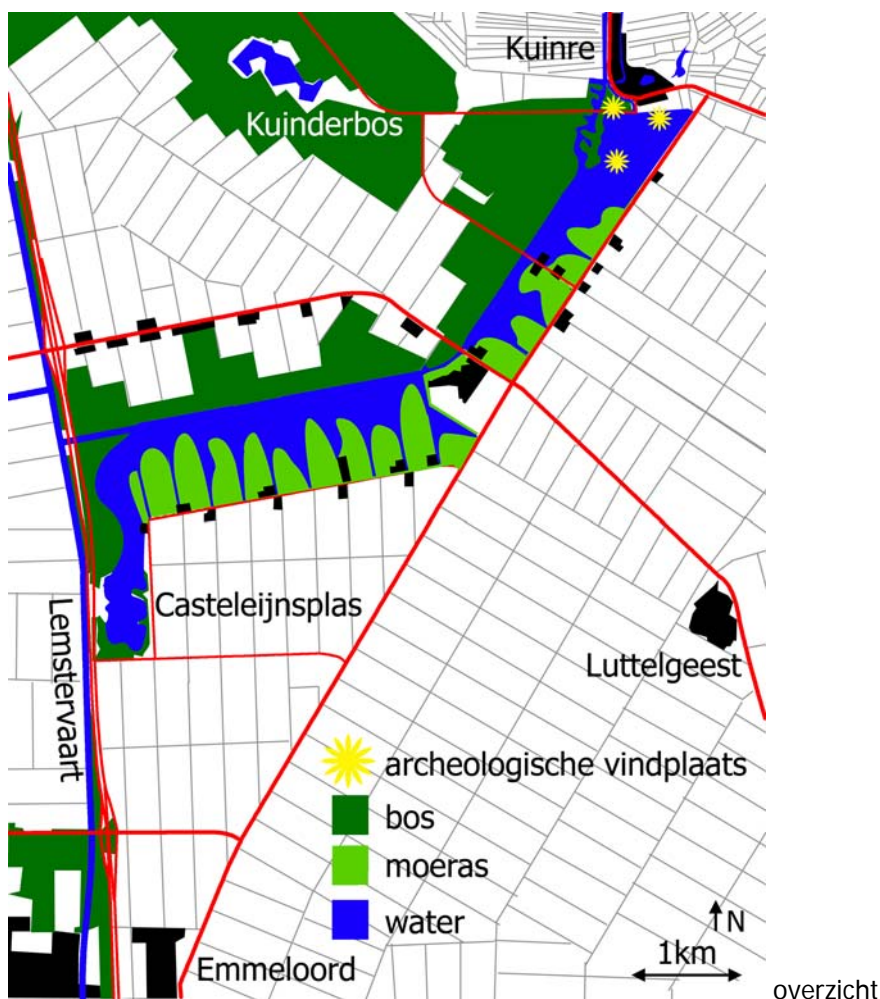
Yuri Werner 2006

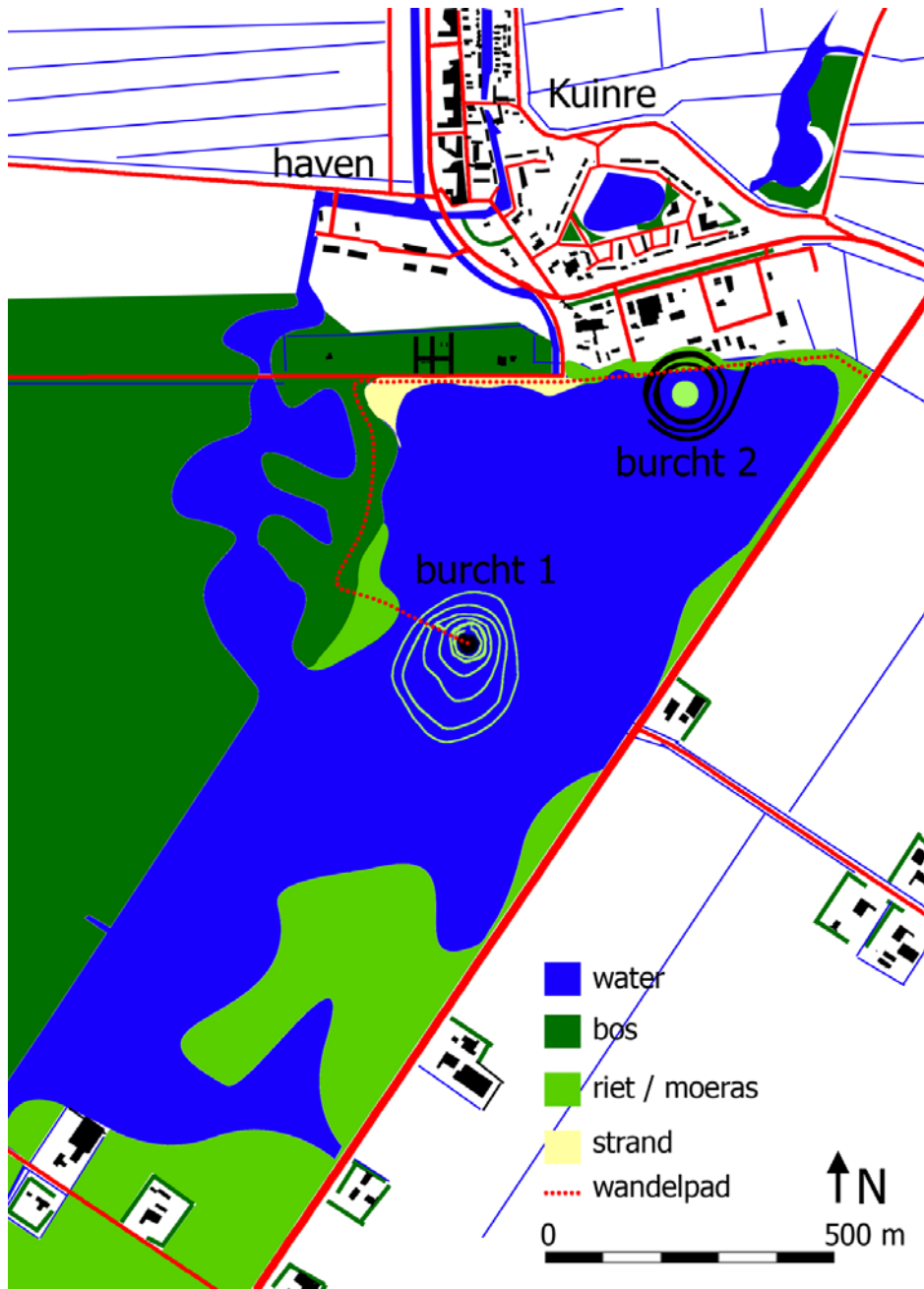
Casus Kuinre

De burchten van Kuinre zijn als mottekastelen en waterburchten van grote archeologische waarde. Om deze voor een breed publiek toegankelijk te maken is de reconstructie van een van de burchten een geschikt middel. De vraag die vervolgens opkomt is wat men dan precies zou moeten reconstrueren. Het gevaar om zich in eindeloze discussies over de aan te houden periode, deurkrukjes, dakpannen enzovoort te verliezen ligt op de loer. Het is de vraag of "authenticiteit" überhaupt de vorm van een nieuw gebouw kan aannemen.

Bekijkt men het geheel op een grotere, landschappelijke schaal dan wordt vrij snel duidelijk wat de essentie van de burchten is. Een haast monolithische, cirkelvormige burcht op een motte en het grachtencomplex moeten een indrukwekkend geheel hebben gevormd dat de Zuiderzee uitdaagde en trotseerde om uiteindelijk erin te verdwijnen. Een verleden dat nog steeds velen kan inspireren. Bij dit voorstel concentreer ik mij er vooral op om dit verhaal erfahrbaar te maken.

Het uitbeelden van de strijd tegen het water heeft een grote waterpartij nodig. De afmetingen van de Zuiderzee zijn moeilijk te evenaren maar het waterschap Zuiderzeeland scheidt een interessante context met het streven een zone tussen Emmeloord, de Casteleijnsplas en Kuinre als waterrijk, recreatief natuurgebied te ontwikkelen. Een meer ter plaatse van de burchten zou in dit plan opgenomen kunnen worden.

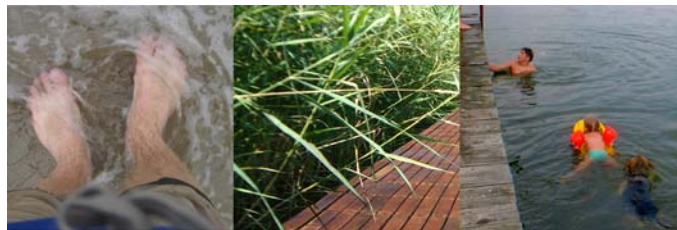
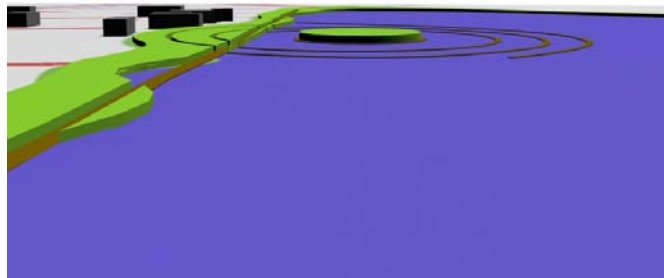

Het ensemble burcht 1 en 2

<p>Burcht 1 wordt als cilindrisch volume gemarkeerd (hieronder meer over het gebouw zelf). De motte en de grachten worden gereconstrueerd. Vrijstaand binnen het meer zal deze burcht vooral de overwinning over het water belichamen.</p>	
---	--

Burcht 2 daarentegen symboliseert het verlies aan het water. De contouren van grachten en motte worden door cirkelvormige, drijvende houten steigers gemarkeerd. Deze zijn te belopen maar zullen gedeeltelijk bij belasting tot net aan of net onder waterniveau dalen. Deels zullen de steigers in de rietkraag verdwijnen. Riet geeft ook de plek van de motte aan. Een functie als zwemplatform is een aanvulling op het strand iets verder op die middels een looproute in verbinding met burcht 2 staat.

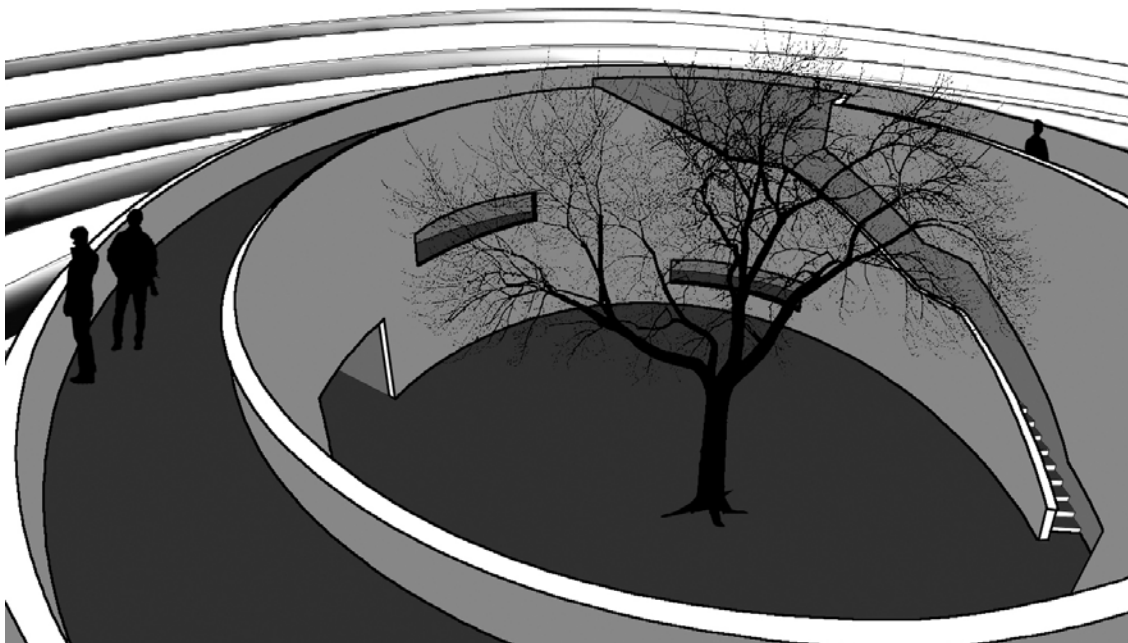

sfeerbeelden burcht2

"Reconstructie" burcht 1

Door een zuivere geometrische vorm, de cylinder, in één materiaal en met zo min mogelijk detail uit te voeren, zal een monumentaliteit ontstaan die de bezoeker het gevoel geeft dat hier de natuur uitgedaagd wordt. Het contrast met het omringend landschap moet deze belevenis versterken, abstractie of geometrie worden hier vermeden.

Kloostermoppen zijn een geschikt materiaal om het massief karakter te onderstrepen. Door de cylinder dubbelwandig met een tussenruimte van ca 3,5m uit te voeren kunnen hierin een aantal functies opgenomen worden: een tentoonstelling over het verleden van de burchten, een trap naar een uitzichtsplatform, voorzieningen als bar en toiletten. In het midden van de cilinder wordt een boom, bij voorbeeld een eik, kastanje of lindenboom geplant.

impressie

Nabeschouwing

Hanneke Ronnes

Inleiding

In deze nabeschouwing volgt slechts een korte reflectie op de 6 x 3 ontwerpen. De kwaliteit van de ontwerpen en de relevantie van deze ontwerpen voor de kasteelterreinen Kuinre, Teylingen en Pronkenburg vraagt om een vervolgmeeting waarin een terugkoppeling naar de vertegenwoordigers van de drie kasteelterreinen en de 'deskundigen' kan plaatshebben. Tijdens deze vervolgmeeting zou bovendien gesproken kunnen worden over de realiseerbaarheid van de geopperde plannen, en de mogelijkheid om enkele schetsen uit te werken tot volwaardige ontwerpen die vervolgens geïmplementeerd kunnen worden. In het hiernavolgende dus niet een laatste woord over dit project, slechts een eerste reflectie.

De ontwerpschetsen zoals gepresenteerd in dit verslag, zijn niet alleen van waarde voor de kasteelterreinen Kuinre, Teylingen en Pronkenburg; ze zijn tevens bruikbaar voor andere kastelensites. Dat wil zeggen, alhoewel de ontwerpen specifiek betrekking hebben op de hier besproken cases, hebben deze een meerwaarde op basis van de uitwisseling van kennis en deskundigheid tussen ontwerpers, 'deskundigen' en de vertegenwoordigers van de kasteelterreinen. Het is wellicht gebruikelijk dat een ontwerper met zijn of haar opdrachtgever(s) (beheerders en/of eigenaren van kastelensites) van gedachten wisselt, echter een uitwisseling tussen ontwerpers, vertegenwoordigers van kasteelterreinen *en* deskundigen (archeologen, kunsthistorici, historici, architectuurhistorici en bouwhistorici), is zeldzaam. Dat deze ontmoeting zin heeft gehad en een verrijking betekende voor alle partijen bleek wel uit de reacties van de 'deskundigen' volgend op het inspiratieatelier en uit de ontwerpen waarin de kennis, ideeën en zorgen uitgesproken tijdens het inspiratieatelier door de deskundigen een plek hebben gekregen. Ik denk dan bijvoorbeeld aan de suggesties in de ontwerpschetsen om in sommige gevallen de kasteelterreinen op te hogen om er zodoende voor te zorgen dat het archeologisch bodemmateriaal niet aangetast wordt. De meerwaarde van het project ligt bovendien besloten in het feit dat, met name tijdens het inspiratieatelier, *best and worst practices* op het gebied van kasteelinrichtingen uitgebreid aan bod zijn gekomen en de ontwerpers geïnspireerd hebben.

De ontwerpschetsen zullen dan ook als voorbeeld kunnen dienen voor vergelijkbare kasteelterreininrichtingen. Het is nadrukkelijk de bedoeling dit verslag in de nabije toekomst in boekvorm te laten verschijnen zodat gemeenten en andere kasteel eigenaren kunnen profiteren van de kennis, ervaring en kruisbestuiving voortkomend uit dit project. Studenten erfgoed, archeologie, en tot op zekere hoogte studenten kunstgeschiedenis, kunnen ontegenzeggelijk ook baat hebben bij een dergelijke publicatie. Docenten betrokken bij Erfgoedstudies aan de *Vrije Universiteit* hebben aangegeven van een dergelijke publicatie gebruik te zullen maken als collegestof; ikzelf zal dat zeker doen bij Erfgoedstudies aan de *Universiteit van Amsterdam*.

De ontwerpen

Tot nu toe is steeds gesproken van 'ontwerpers' en 'deskundigen', waarbij voor het gemak voorbij werd gegaan aan de verschillende (in meerdere of mindere mate elkaar overlappende) disciplines die achter deze generalistische termen schuilgaan. Bij de 'deskundigen' zijn dat de disciplines archeologie, kunstgeschiedenis, geschiedenis, planologie, architectuurgeschiedenis en bouwgeschiedenis. Voor de 'ontwerpers' geldt dat architecten (Machiel Spaan en Yuri Werner), (tuin- en) landschapsarchitecten (Harma Horlings en José Simonse), hoveniers/tuinarchitecten (Kees Beelaerts van Blokland, Annemieke Bakker en Melle Wierper van Groenpartners), en een stedenbouwkundige (Sjoerd Cusveller) aan het project hebben deelgenomen. De vertegenwoordiging van deze verschillende richtingen binnen de ontwerpdiscipline komt goed tot uitdrukking in de bijdragen – zo is Machiel Spaan als architect bijvoorbeeld heel nadrukkelijk gaan 'bouwen', en heeft Sjoerd Cusveller, naast stedenbouwkundige ook criticus en docent, een uitvoerige beschouwing op het ontwerpvragestuk aangedragen. Door deze verschillende invalshoeken worden heel diverse oplossingen geboden en vullen de bijdragen van de ontwerpers elkaar goed aan.

- *Kuinre* -

De meeste ontwerpen omvatten niet alleen burcht 1; burcht 2 en in sommige gevallen ook de schans, worden in alle ontwerpschetsen van Kuinre meegenomen. Peter de Boer gaf tijdens het inspiratieatelier aan dat er bij een eventuele nieuwe inrichting de voorkeur zal worden gegeven aan een ontwerp dat een link legt tussen de twee burchten en de schans. In alle gevallen is met deze wens rekening gehouden, waarbij als verbindend element genoemd wordt het alom aanwezige water (Groenpartners en Werner), (wandel-)paden (Spaans), een zichtlijn en recreatief netwerk (Simonse), ratelpopulieren en gebeeldhouwde boomstronken (Cusveller), dan wel een 'onzichtbaar' netwerk geënt op de ontginningsgeschiedenis van de Noordoostpolder' (Horlings). Een ander onderwerp dat aan de orde kwam tijdens het inspiratieatelier en dat terug te vinden is in de ontwerpen, heeft betrekking op de voormalige ligging van de burchten aan het water en in een veen- en weidelandschap, in plaats van op het droge en in de bossen zoals nu het geval is. Groenpartners en Werner pleiten ervoor de burchten opnieuw in of aan het water te leggen; wat betreft de ontbossing van de kasteelterreinen is men over het algemeen, gezien het mogelijk verzet van omwonenden, voorzigtiger. Horlings en Spaans houden het bij ontbossing van voormalige grachten, Simonse spreekt van het kappen van 'een deel van het bosgebied' en Cusveller, zo op het eerste gezicht het meest gedurfd, heeft het over het 'openleggen van het zichtveld'. De grachten - vijf rondom de ene, en vijf rondom de andere burcht - zijn sowieso een aantrekkelijke verschijnsel gebleken, opgenomen in de herinrichtingsplannen van alle ontwerpers. De grachten worden zichtbaar en beleefbaar gemaakt door het weggakken van bomen, door het inplanten van gewassen, door reconstructie, of door in het water dat na de herinrichting opnieuw rondom een van de burchten zal stromen cirkelvormige, drijvende houten steigers aan te leggen. Het beplanten van de contouren van de grachten of het voormalige kasteel wordt vaak genoemd in verband met Kuinre en het betreft hier een al vaker beproefd concept. Zoals we zagen in hoofdstuk 4 is deze methode ook toegepast op het vroegere Kasteel Culemborg. Het reconstrueren van één van de burchten zoals Werner en Simonse voorstaan, is eveneens een bekende wijze van herinrichten, echter de exacte invulling van deze burchten met tentoonstellingsruimte, uitzichtspunt, bar (Werner), doolhof en living history (Simonse), is uitvoerig en

eigentijds. Vernieuwend voor de inrichting van kasteelterreinen zijn verder de bewerkte boomstronken met iconografische verwijzingen naar de geschiedenis van Kuinre (Cusveller); het gebruik van een deel van de burcht als zwemplatform (Werner); 'kijkdozen' die kunnen dienen als vitrine van archeologische objecten maar ook als architectonische objecten die de blik sturen langs historische (zicht)assen (Spaans); en een extra hoge 'meetstoel' (welke ten tijde van de drooglegging van de polders als ijkpunt voor de landmeters dienst deed) die één keer per jaar, na het ploegen, zicht biedt op burcht 2 (Horlings). Dit laatste concept is des te toepasselijker voor een archeologische site omdat hiermee wordt verwezen naar beroemde prehistorische monumenten zoals Newgrange (Ierland) waar al eeuwen lang één keer per jaar (op 21 december) een lichtstraal de tombe binnenvalt.

- Teylingen -

De discussie over Teylingen tijdens het inspiratieatelier spitste zich met name toe op de relatie tussen de ruïne en de komst op een aangrenzend perceel van Panorama Tulipland. De ontwerpers lijken unaniem de mening toegedaan dat Panorama Tulipland eerder een kans dan een gevaar betekent voor Teylingen. 'Wij zien dit [Panorama Tulipland] niet zozeer als bedreiging voor de ruïne of het plan maar als kans extra bezoekers te trekken naar de ruïne en relaties te leggen met de bollenteeltgeschiedenis. Tulipland kan vrij eenvoudig opgenomen worden in de groene structuur', aldus Horlings. Groenpartners zijn een vergelijkbare mening toegedaan en integreren Panorama Tulipland eveneens in hun plannen: 'Vanaf de parkeerplaats, die wordt gedeeld met Panorama Tuliphouse, kun je door de bollenvelden op de burcht af lopen. Dit was ooit ook de voornaamste toegangsroute'.

Verschillende ontwerpers, waaronder Simonse, stellen voor het complete grachtenstelsel van Teylingen weer terug te brengen in oude staat waarmee zij reageren op Elizabeth den Hartog, directeur van de *Kastelenstichting Holland en Zeeland*, die tijdens het inspiratieatelier opmerkte dat de onaantrekkelijke context van Teylingen niet alleen te maken heeft met de huidige entree van stelconplaten maar ook met het feit dat een deel van het grachtenstelsel gedempt is. Simonse stelt naast het terugbrengen van de grachten ook voor 'de contouren van de vroegere gebouwen [op de voorburcht] met een gemetselde baksteenrand' te markeren en in te vullen. Hoewel het opmetselen van contouren zoals gezegd een veelgebruikte oplossing is om verdwenen burchten weer zichtbaar te maken, noopt deze vorm van kasteelinrichten met het oog op het vaak genoemde voorbeeld van Heusden als een *bad practice*, tot voorzichtigheid. In een vervolgmeeting zou één van de onderwerpen dan ook kunnen zijn, hoe een dergelijke markering van kasteelcontouren gestalte gegeven kan worden zonder het debacle van Heusden te herhalen.

Werner kiest er in haar ontwerp voor niet de contouren van de verdwenen gebouwen van Teylingen zichtbaar te maken maar het bouwvolume van deze voormalige gebouwen uit te drukken in een equivalente hoeveelheid puin onder een grasheuvel. Groenpartners opperen eveneens een aantrekkelijke wijze van visualiseren van kasteelgebouwen: 'Langs de assen kunnen ... transparante panelen worden geplaatst met tekeningen van de burcht zoals deze ooit geweest is. Zo kijkt men door het verleden naar het heden'.

De semi-permanente tent die Groenpartners bedacht hadden voor op de binnenplaats van de ruïne welke bijvoorbeeld als theater kan dienen, is misschien een minder geslaagde oplossing, aangezien een dergelijke tent de ruimtewerking en dus ook de beleving en het begrip van het kasteel zal aantasten. Spaan's plan om een toren te bouwen op de binnenplaats welke de nu niet toegankelijke hogere verdiepingen die de bezoeker van beneden aantrekken opnieuw zouden ontsluiten, is wellicht wenselijker. Ook Cusveller's idee om de ruïne te gebruiken voor opvoeringen (eveneens geopperd door Groenpartners, zie hierboven) is interessant. Zijn idee daarbij is de volgende:

"De eerste stap is het laten schrijven van een scenario over het krankzinnige leven van Jacoba van Beieren, gevuld met hartstocht, ontrouw, incest, politiek gekonkel, machtsstrijd en male chauvinisme. Voor de tweede stap krijgt elk jaar een kunstenaar de opdracht het scenario te bewerken, de ene keer als toneelstuk, dan weer als musical, film of opera ... Fysieke restanten van de uitvoeringen bieden als derde stap ankerplaatsen voor de herinnering aan (de uitvoering van) het leven van Jacoba van Beieren."

- *Pronkenburg* -

Veel van de ontwerpen voor Pronkenburg houden rekening met de uitgesproken wens van de vertegenwoordigers van Pronkenburg om het kasteelterrein in te richten als speelplek. Groenpartners doen dit onder meer door middel van een doolhof; Simonse richt de (speel)plek in als een piramide van gras welke vagelijk doet denken aan de grasheuvel op het Museumplein in Amsterdam. Hoewel 'de wei van Amsterdam' in eerste instantie bekritiseerd werd, is deze toch zeer populair gebleken en ik neem aan dat de inrichting van Pronkenburg door Simonse op een zelfde positieve reactie kan rekenen. De piramide integreert het kasteel door middel van muren die de contouren zichtbaar maken maar – symbolisch voor het gebrek aan kennis over Pronkenburg – af en toe ook de piramide induiken en zodoende uit het zicht verdwijnen. Ook Horlings en Werner maken de muren van het voormalige Pronkenburg op een aantrekkelijke wijze zichtbaar, Horlings als een 'negatief' door aan weerszijden van de voormalige muren struweel te planten; Werner door middel van paden waarbij de breedte van deze paden de zwaarte van de funderingen aangeeft. Spaans presenteert een attractieve picknickplek voor Pronkenburg, een idee dat ook Horlings oppert. Overigens is het beplanten van archeologische monumenten niet zonder complicaties. Door de wortels van de beplanting kan ernstige schade worden toegebracht aan de archeologische waarden.

Gezien het feit dat er zo weinig bekend is over de historie van Pronkenburg heeft dit kasteel, meer nog dan de twee andere kasteelterreinen, geappelleerd aan de fantasie en vindingrijkheid van de ontwerpers. Deze onbekendheid met de historische situatie is door verschillende ontwerpers visueel uitgedrukt. Cusveller vertaalt de mythe in ruimte door te pleiten voor een doornenbos van precies 50 bij 50 meter (de vermoedelijke omvang van het kasteel), dat een bijna ondoordringbare wildernis vormt; Groenpartners door middel van een doolhof waarbij zij voorstellen de grond met 1 m op te hogen - een oplossing die rekening houdt met de door de 'deskundigen' uitgesproken wens om het bodemarchief niet te verstoren.

Cusveller's idee voor het doornenbos – en dat geldt voor meerdere ontwerpen van de drie hier besproken kasteelterreinen – roept de vraag op of dit geen potentieel problematische plek wordt die eerder een negatieve dan een positieve

bijdrage zal leveren aan de buurtgemeenschap. De huidige inrichting van Kuinre, zo wordt wel gezegd, werkt het vandalisme waar men daar mee te maken heeft, in de hand. In hoeverre heeft men bij de inrichtingsplannen voor met name Kuinre en Pronkenburg, voor zover mogelijk, rekening gehouden met het gevaar van vandalisme en andere vergelijkbare problemen?

Een andere kritische kanttekening heeft betrekking op de wijze waarop verschillende ontwerpers het kasteel Pronkenburg en de twee andere kasteelgebouwen representeren. Groenpartners bijvoorbeeld spreken van de constructie van een speekasteel op het terrein van Pronkenburg dat, naar het aanziet, van het (proto)type Muiderslot is. Ook bij andere ontwerpers vinden we deze enigszins clichématige benadering van het kasteel alsook van de voormalige kasteelbewoners terug, waarbij Cusveller het in verband met Pronkenburg over 'Ivanhoe' heeft en met betrekking tot Kuinre over 'jonkvrouwen'; Simonse spreekt in verband met Kuinre over een 'piratenburcht'. In hoeverre een dergelijke archetypische (en herkenbare), in plaats van unieke, benadering van het concept kasteel een probleem dan wel een vereiste is, zou een ander vruchtbaar onderwerp zijn voor een vervolgmeeting.

BIJLAGEN

Bibliografie

- Archeoplan/Hermans T., J Kamphuis, *Omgaan met Ruines, een Inventarisatie ten behoeve van Huis ter Kleef te Haarlem*. Delft, 1992.
- Bergmans, A. e.a., red. *Negentiende-eeuwse restauratiepraktijk en actuele monumentenzorg*. Leuven, 1999.
- Boer, B. de, P.R. Bosch, R. Brouwer en F. Duijnhouwer. *Monetarisering van milieuverliezen. Eindrapport van het informele discussieplatform*. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg, 1997.
- Colenbrander, B, red. *Limes Atlas*. Rotterdam, 2005.
- Ennen, E. *Heritage in fragments: the meaning of pasts for city center residents*. Diss. Rijksuniversiteit Groningen, Groningen, 1999.
- H+N+S i.s.m. Beek & Kooiman Cultuurhistorie. *Kaartenset Cultuurhistorie, Kwaliteitskaart Noordoostpolder*. Urk (dl. 1), 2004.
- H+N+S Landschapsarchitecten i.s.m. Beek & Kooiman Cultuurhistorie en bbn Adviseurs. *Zicht op de ruïne van Teylingen*. Voorhout, 2006.
- Hartog, E. den, H. Koopmanschap. *Teylingen. Bezoekersgids*. Haarlem, 2004.
- *Het verdrag van Malta. Europees verdrag inzake de bescherming van het archeologische erfgoed*. Valetta: Europese Economische Gemeenschap, 1992.
- Hoevenagel, R. *The contingent valuation method: scope and validity*. Diss. Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam, 1994.
- Huizinga, J. *Verzamelde werken* (7 dln). Haarlem, 1995 [1926].
- *Initiatiefnota ruïne van Teylingen en omgeving*. Gemeente Voorhout, Voorhout, 2005.
- Jong, A. de. *De dirigenten van de herinnering, musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815-1940*. Nijmegen, 2001.
- Kempen, P. van, C. Hom. *Verborgen kastelen in zicht. Archeologisch onderzoek en inrichting van kasteelterreinen*. Amsterdam, 2005.
- Kolen, J., T. Lemaire, red. *Landschap in meervoud*. Utrecht, 1999.
- Kuipers-Verbuijs, M.J. e.a. *Ruines in Nederland*. Zwolle, 1997.
- Laarse, R. van der, red. *Bezeten van vroeger*. Amsterdam, 2005.
- Macaulay, R. *Pleasure of ruins*. Londen, 1953.
- MacCannell, D. *The Tourist. A new theory of the leisure class*. Londen, 1999.
- *Masterplan Kasteellandschap Asten*. Stichting Behoud Kasteelerfgoed Asten. Arnhem, 2004.
- Mommaas, H., W. Knulst en M. van den Heuvel. *Skilled consumers. De vrijetijdsindustrie in stad en land. Een studie naar de markt van belevenissen*. Den Haag, 2000.
- Mostaedi, A. *Landscape Design Today*. Barcelona, 2003.
- *Nota Belvédère: beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke ordening*. OC&W. Den Haag, 1999.
- Renaud, J. 'Moet dat zo nu wel? Overpeinzingen in het kasteelpark van Heusden.' *Bulletin KNOB*, (1988): 4.
- Ronnes, H. *Architecture and elite culture in the United provinces, England and Ireland 1500-1700*. Diss. University College Dublin, 2004.

- Ruijgrok, E. *Economische waardering van cultuurhistorie, case studie Tieler- en Culemborgerwaard.*
- *Ruimte maken, ruimte delen: Vijfde Nota over de Ruimtelijke Ordening.* VROM. Den Haag, 2001.
- Ruskin, J. *The Seven Lamps of Architecture.* Londen, 1849.
- Taverne, E. *Staats-Spaanse Linies, Valorisering van frontierland Zeeuwsch-Vlaanderen.* Utrecht, 2003.
- Tollebeek, J., F. Ankersmit, W. Krul, red. *Romantiek en historische cultuur.* Groningen, 1996.
- *Tussenstand besluitvorming, ontwikkeling ruine van Teylingen en omgeving.* Gemeente Voorhout, Voorhout, 2005.
- Urry, J. *The Tourist Gaze.* Londen, 1990.
- Werk, L. van de. *Het verleden verbeeld. De musealisering van kasteelruïnes, -terreinen en buitenplaatsen.* Masterscriptie Universiteit van Amsterdam, 2006.

Curricula Vitae ontwerpers

Groenpartners;

Een bedrijf met passie voor Groen en Geschiedenis.

Houdt zich o.a. bezig met het opstellen van ontwerpplannen, beplanting- en onderhouds-adviezen voor diverse particulier bewoonde buitenplaatsen en historische boerderijen. Vooral de link naar de praktijk speelt een grote rol. Kennis van historisch verantwoorde materialen, technieken en bouwwijzen is in grote mate aanwezig en Groenpartners is eveneens bekend met directievoering, vergunning- en subsidietrajecten.

Ontwerpers:

Kees Beelaerts van Blokland, Annemieke Bakker, Melle Wierper

www.groenpartners.nl

Sjoerd Cusveller (1954) is sinds 2005 zelfstandig adviseur onder de naam CUSVELLERstedebouwkundige.

Hij is actief als onderzoeker, curator, adviseur, criticus, publicist en docent. Het voornaamste veld van aandacht is de relatie tussen ruimtelijk ontwerp en cultuurhistorie en de betekenis van de kunsten voor het ruimtelijk planproces. Dat krijgt vorm in onder meer studies en essays over de naoorlogse woonwijken, onderzoek naar militaire landschappen en projecten over regionale identiteiten op het snijvlak van kunst en ontwerp.

Sjoerd Cusveller
CUSVELLERstedebouwkundige
Oudeschans 83
1011 KW Amsterdam
s.cusveller@cpluss.nl
06 5386 4808

Harma Horlings (1962) is in 1994 afgestudeerd aan de Academie van Bouwkunst in Amsterdam als landschapsarchitect. Sinds 1993 werkt zij bij H+N+S Landschapsarchitecten (vanaf 2002 als senior).

Recente projecten op het gebied van cultuurhistorie zijn o.a.

de mede-organisatie van de 'Karavaan van Verbeelding' en visies op het archeologisch erfgoed van Drenthe, de ruïne van Teylingen en een landgoed nabij Utrecht. Vanaf 1 september 2006 werkt Horlings bij Staatsbosbeheer als senior-landschapsarchitect met accent op cultuurhistorie. Naast het werk houdt zij zich bezig met het schrijven van recensies en lesgeven.

harmat4@xs4all.nl

Machiel Spaan is architect en medeoprichter van het architectenbureau M3H architecten in Amsterdam. Het werk van M3H wordt gekarakteriseerd door een geëngageerde benadering van het ontwerpprobleem, waarbij niet zo zeer het conflictueuze, dan wel het confluyente als uitgangspunt wordt genomen. M3H werkt onder andere aan woningbouwopgaven in de bestaande en historische stad en aan diverse gebouwen en bruggen en in het Hollandse landschap. Bij iedere opgave staat een hedendaagse interpretatie van de opgave en de context centraal.

Machiel Spaan
M3H architecten
Overtoom 197
1054 HT Amsterdam

W M3H.nl
T 020 625 77 33
E m.spaan@m3h.nl

J.H. Simonse

Tuin- en landschapsarchitect José Simonse (1973) is werkzaam bij het Zeeuwse bureau Ruimte & Groen uit Borssele. Dit onafhankelijke adviesbureau richt zich op het ontwerp en de vormgeving van de buitenruimte. Het bureau is actief op zowel regionaal als lokaal niveau: van grootschalige projecten tot particuliere tuinen, zowel in het stedelijke als in het landelijke gebied. In elk project worden oplossingen aangedragen voor ruimtelijke vraagstukken. Hiertoe wordt een concept ontwikkeld waarin functionaliteit en visuele aantrekkelijkheid samen komen.

www.ruimte-groen.nl

Yuri Werner

Leefde tot 1992 in Japan en Duitsland en kwam toen naar Nederland om aan de HTS en de Academie van Bouwkunst in Amsterdam te studeren.

Werkte tussen 1996 en 2002 voor verschillende architectenbureaus, waaronder UN studio.

Ontving 2003 met haar afstudeerproject een eervolle vermelding bij de Archiprix en vestigt zich vervolgens als zelfstandig architect.

Naast architect is zij ook freelance docent aan de Academie van Bouwkunst Amsterdam en de HTS.

Yuri Werner, architect BNA
1e Looiersdwarsstraat 19
1016VL Amsterdam
info@yuriwerner.nl

Interviews

Het eerste deel van het interview bestond uit enkele open vragen, het tweede deel uit een hoeveelheid zogeheten 'attitudevragen'. De open vragen luiden:

01. Wat vindt u kenmerkend en belangrijk aan kasteelterreinen/ruïnes? (benoem enkele punten)
02. Waarmee zou u rekening houden bij het ontwikkelen van een kasteelterrein of ruïne?
03. Wat zou er volgens u juist niet mee moeten gebeuren?
04. Kent u een of meer goede voorbeelden van inrichtingen van ruïnes/kasteelterreinen (welke)?
05. Kent u slechte voorbeelden (welke)?
06. Wat zijn of kunnen spanningen kunnen opleveren / wat zijn de harde keuzes die moeten worden gemaakt? Wat kunnen discussiepunten zijn?

Hieronder worden de meer bijzondere uitspraken gegroepeerd, anoniem en per vraag weergegeven. De uitspraken geven een indruk hoe door de verschillende ondervraagde groepen wordt gedacht ten aanzien van de specifieke vragen. Niet zelden is hierbij het antwoord emotioneel geladen.

Ontwerpers

1. Wat vindt u kenmerkend en belangrijk aan kasteelterreinen/ruïnes? (benoem enkele punten)

- de associaties met Ivanhoe en de beheersing van zijn omgeving
- mooi, interessant en kenmerkend zijn uitgesproken, fraai aangelegde én goed onderhouden stijtuinen
- (bij ruïnes) de sfeer: vervallen, een zekere verlatenheid, het idee dat er iets te ontdekken valt
- de onaantastbaarheid, nurksheid en robuustheid van de architectuur versus de ambachtelijkheid van de gestapelde stenen, dikke muren en diepe ramen
- kastelen, -terreinen en -ruïnes dwingen respect af
- de stilte, de rust en het gevoel dat tijd een tamelijk betrekkelijk begrip is waardoor de hectiek van het alledaagse leven gerelativeerd wordt
- de fantasie en nieuwsgierigheid wordt geprikkeld, het verleden is heel erg aanwezig en men probeert zich een beeld van vroegere activiteiten en bewoners te maken
- sommige kastelen/ruïnes lijken wel organische stolselen van menselijke activiteit door de eeuwen/millennia heen

2. Waarmee zou u rekening houden bij het ontwikkelen van een kasteelterrein of ruïne?

- landschappelijke context, economische context (kasteel als deel van een samenleving), provocatie van verhalen
- de uniciteit van het object
- hedendaagse trends/interesses
- op culinair gebied heeft fast-food de 'slow-food'-beweging als tegenhanger gekregen, wellicht is het ook wat ruimtelijke ontwikkeling betreft het moment om bewust voor langzaam maar kwalitatief te kiezen?

3. *Wat zou er volgens u juist niet mee moeten gebeuren?*

- ik zie het toerisme als een belangrijke economische drager van ontwikkeling, een mogelijkheid om een plan haalbaar te maken maar niet als de spil of het doel van een ruimtelijke ontwikkeling op zich
- in vergetelheid raken
- bevriezen in de tijd

4. *Kent u een of meer goede voorbeelden van inrichtingen van ruïnes/kasteelterreinen (welke)?*

- Alhambra in Granada, Spanje
- Castelgrande Bellinzona, Aurelio Calfetti
- Kasteel van Praag, Josip Plecnik
- Sintra, paleis versus castello dos Mouros
- weekendpark : Suomolina, Helsinki
- cultuurpark : Eco kathedraal, Louis le Roy, Groningen
- ervaringsmachine: Gigon en Guyer
- Nieuwe toren Castello Lissabon, Fernando Tavora
- Overkapping opgraving in Welschdorfly, Peter Zumthor
- kampeerhotel Sao Joao Baptistafort, Ilha Berlinga, Portugal
- Chaumont-sur Loire
- Jardin du Roi, Versailles
- Vaux-le-Vicomte
- paleistuin het Loo
- Villa Gamberaia, Italië
- Kasteelterrein Westhove
- Stowe gardens, Engeland

5. *Kent u slechte voorbeelden (welke)?*

- Huis Dever
- Nagoya, Japan
- Chantilly, nabij Parijs
- kasteel van Doornroosje, Efteling

6. *Wat zijn of kunnen spanningen kunnen opleveren / wat zijn de harde keuzes die moeten worden gemaakt? Wat kunnen discussiepunten zijn?*

- kasteel van heldenmoed of kasteel van repressie
- kasteel als historisch relict of als spannende hedendaagse omgeving
- kasteel als een object of als deel van een (landschappelijke) context
- winstgevendheid op korte termijn versus langetermijninvesteringen
- conservatie als statisch object versus de benadering van een kasteel als een knooppunt van menselijke activiteiten in het verleden, heden en toekomst. Deze kwestie zal op elk schaalniveau opnieuw aan de orde komen met wellicht verschillende uitkomsten
- toeristen versus omwonenden; een synergie als deze in balans zijn, kan omslaan in vervreemding en belemmering van elkaar
- het historisch materiaal versus het dagelijkse gebruik
- robuuste architectuur versus beschaafd programma
- meervoudigheid van gebruik en betekenis (meerlagigheid) versus thematisering (identiteit en imago); welk verleden dramatiseer je en hoever ga je daarmee?
- fun versus educatie
- veiligheid en beheersbaarheid versus avontuur en kicks (ook in concreet opzicht; denk bijvoorbeeld aan hekjes en verlichting)

- een taboe in Nederland: een ruïne verder laten verruïneren
- bestaande waarden versus nieuwe potenties (om een voorbeeld te noemen: voor de kasteeltuin Vaux-le-Vicomte is wel het hele landschap omgeschoffeld. Maar daar kraait nu geen haan meer naar, want het eindresultaat is prachtig.) In deze tijd ondenkbaar. Men is al in rep en roer als er bomen moeten worden gekapt om bijvoorbeeld een landschapstuin in oude luister te herstellen.

Deskundigen

1. Wat vindt u kenmerkend en belangrijk aan kasteelterreinen/ruïnes? (benoem enkele punten)

- de herkenbaarheid en beleefbaarheid van de plek, associatie
- het romantische idee, de historische sensatie, de zo min mogelijk aangetaste of gereconstrueerde situatie
- referentie aan een roemrucht verleden; ridders & jonkvrouwen
- oorlog, repressie, geweld
- de rust, het verstilde, de romantiek
- herkenbaarheid van plattegrond (op hoofdlijnen) en de verschillende onderdelen: contouren gracht(en), brug, omwalling, binnenterrein, etc.
- (zicht)relatie met het omliggende landschap en infrastructuur (water, wegen) en eventuele andere kasteelterreinen (zie bijvoorbeeld Langebroekerwetering)

2. Waarmee zou u rekening houden bij het ontwikkelen van een kasteelterrein of ruïne?

- de context en het behoud van de originele bouws substantie, mag nooit ten koste gaan van het originele
- visualisatie is van belang, de bouwsporen laten zien
- ik wil de ruïne en het bijbehorende landschap juist niet 'ontwikkelen', afkeer van het Nederlandse oppoetsen
- iets waarbij de fantasie wordt aangesproken
- nog aanwezige resten van muren, houtconstructies boven- en ondergronds en overige sporen zoals grachten moeten als basis dienen voor inrichting
- minimale bodemverstoring
- inrichting moet passen in omringende landschap
- indien daarover info bestaat (bijvoorbeeld op basis van onderzoek) gebruik maken van beplanting uit de bestaansperiode van het kasteel

3. Wat zou er volgens u juist niet mee moeten gebeuren?

- het vernietigen van originele bestanddelen
- het inbouwen van ruïnes door bebouwing/infrastructuur
- een ontwikkelingsbeleid er op loslaten, het willen ontwikkelen komt uit de planologie en brengt schade aan
- geen bloedeloze reconstructie
- hordes toeristen
- bij voorkeur geen traditionele inrichting dwz. blootleggen van funderingen en op metselen van muurtjes, tenzij dit een doel heeft in het overbrengen van het verhaal van de plek

4. Kent u een of meer goede voorbeelden van inrichtingen van ruïnes/kasteelterreinen (welke)?

- Nieuwburg, Alkmaar
- Hedel
- Heidelberg

- Acre
- Red Fort Delhi
- Caernavoon
- Kessel, Limburg
- Oostvoorne
- Wijk bij Duurstede
- waterburcht Eelde (Drente)
- Uniastate Beers (Friesland)
- Berg van Troje in Borsele (Zeeland)

5. *Kent u slechte voorbeelden (welke)?*

- Mathenesse ruine, Schiedam
- Schagen, kitch (3 keer genoemd)
- Wouw, gemeente Roosendaal
- Vredenburg, gemeente Utrecht
- kasteel van Almere

6. *Wat zijn of kunnen spanningen kunnen opleveren / wat zijn de harde keuzes die moeten worden gemaakt? Wat kunnen discussiepunten zijn?*

- door het visualiseren van erfgoed verdwijnt er gemakkelijk wetenschappelijke informatie, eerst onderzoek is noodzakelijk
- beleving tot stand brengen door (her)inrichting is goed, maar het onderhoud moet daarna voortduren. Vaak vermindert echter na afloop van een project het enthousiasme en verloederd de plek
- een object zonder omgeving is niks. Bij Belvedere spreekt men wel van het belang van ensemblewaarde, maar de ontwikkelingsfilosofie is bedreigend. De ensemblewaarde wordt namelijk vanuit het perspectief van de planoloog gezien, het is hier meer een 'designedachte'
- wat precies ga je laten zien van het kasteelterrein, welke periode
- wel/niet zichtbaar maken
- sobere of grootse inrichting (afhankelijk van beschikbare budget)
- kosten voor onderhoud en beheer
- wel/niet toegankelijk voor publiek
- aankoop van terreinen die nog in agrarisch gebruik zijn

Betrokkenen

1. *Wat vindt u kenmerkend en belangrijk aan kasteelterreinen/ruïnes? (benoem enkele punten)*

- belangrijk is dat het duidelijk is wat er gestaan heeft. Een verhaal, een bord, contouren in het terrein, een beeld, een wapen van het geslacht wat er woonde, vondsten die er eventueel gedaan zijn niet in een depot, maar in een leuke vitrine ergens in het dorp (gemeentehuis, bank o.i.d.) daardoor gaat het meer leven. De omgevingswaarden dienen meer bij de mensen te worden gebracht. Dit vergroot de belevingswaarde van de plaats waar je bent.
- dat bewoners betrokken worden
- cultuurtoerisme en cultuureducatie
- grachten, sfeer, landschap
- de herinneringswaarde, wat hebben zij betekend voor de omgeving, wat is nog herkenbaar, wat weet de bevolking over het betreffende kasteel?
- nostalgie/geschiedenis

2. Waarmee zou u rekening houden bij het ontwikkelen van een kasteelterrein of ruïne?

- als ik het zou mogen doen dan zou ik me baseren op dat wat er nog aanwezig is; zijn er nog muren, dan conserveren en in het zicht brengen, zijn er vondsten dan exposeren, is er misschien alleen een mooie gravure van hoe het eens was dan deze op een groot bord afdrukken met een verhaal erbij en neerzetten op de plaats
- het moet een herkenningspunt worden, de identiteit van de streek moet worden benadrukt
- directe omgeving van het kasteel
- wat is er bekend van het kasteel, wat zijn de kenmerken en hoe kunnen die worden benut

3. Wat zou er volgens u juist niet mee moeten gebeuren?

- het moet niet zo zijn dat het terrein er uit ziet als het gemiddelde grasveldje in een vinexwijk
- geen standaard speelvoorzieningen en niet rommelig
- geen pretpark
- opbouwen of aanvullen van wat verdwenen is

4. Kent u een of meer goede voorbeelden van inrichtingen van ruïnes/kasteelterreinen (welke)?

- ruïne klooster Vrouwenpolder
- Pont du Gard, Frankrijk
- Hellenburg, Baarland
- cultuur optredens in de Franse kastelen spreken mij aan

5. Kent u slechte voorbeelden (welke)?

- Maelstede, gemeente Kapelle
- Westhove, zuidelijke vleugel
- kasteel Schagen
- kasteel Schiedam
- Dever

6. Wat zijn of kunnen spanningen kunnen opleveren / wat zijn de harde keuzes die moeten worden gemaakt? Wat kunnen discussiepunten zijn?

- het geld zal altijd het probleem zijn (3 keer genoemd)
- verminderde toegankelijkheid door de inrichting (2 keer genoemd)
- spelende voorziening versus hondenuitlaatplaats
- door onvermijdelijke spanningsvelden is wijs beleid nodig
- natuur en omgeving

De losse antwoorden door de verschillende groepen (ontwerpers, deskundigen, betrokkenen) hebben elk hun eigen dynamiek en zwaartepunten. In het algemeen lijken de ontwerpers het verst uiteen te liggen met de deskundigen, iets dat ook tot uiting kwam tijdens het inspiratieatelier. De antwoorden op de verschillende vragen hebben een waarde op zich: het geeft inzicht in hoe vanuit verschillende groepen op de problematiek en kansen rond de ontwikkeling van kasteelterreinen en –ruïnes wordt gekeken. Deze gezichtspunten kunnen worden meegenomen bij ontwerp opgaven elders in Nederland. Ook de genoemde goede en minder geslaagde inrichtingen in binnen- en buitenland kunnen inspiratievol zijn voor toekomstige ontwerp opgaven.

Ter afsluiting een laatste losse opmerking van een kasteeldeskundige: *'De ruïne van Teylingen straalt tegenwoordig uit wat mensen in Nederland van de geschiedenis weten: rommelig en onsamenhangend. De geschiedenis is echter belangrijk!'*

(Co-)Financiering bij inrichting van kasteelterreinen en kasteelruïnes

Het inrichten en met name ook het beheren van een kasteelterrein of kasteelruïne kost tijd en geld. Voor de inrichting van een kasteelterrein of ruïne bestaan diverse subsidieregelingen op Europees, nationaal en regionaal gebied. Hierbij kan worden gedacht aan inrichtingsmaatregelen, presentaties, educatieprojecten of recreatieve/toeristische ontsluiting.

Veel steden, gemeenten en provincies hebben een monumentenfonds of een subsidieregeling cultuurbeheer, specifiek voor de desbetreffende stad of regio. Via de gemeentelijke of provinciale website of simpelweg via een zoekmachine als 'Google', kan per plek worden nagegaan wat hiervoor de mogelijkheden zijn.

Of men wel of niet in aanmerking komt voor een subsidie voor kasteelterrein of ruïne hangt in sterke mate af van het beoogde doel (bescherming/restauratie, publieksbereik, erfgoededucatie) en de betreffende subsidieverstrekker. Bij bijvoorbeeld het donatiebeleid ten aanzien van Kunst en Cultuur bij het VSB fonds wordt gesteld: *'Het VSBfonds ondersteunt ontwikkelingen in de kunsten en in het behoud van cultureel erfgoed. Steunwaardige projecten dienen een 'verrijking' te zijn van de Nederlandse samenleving: zij vormen een inhoudelijke aanvulling op het bestaande aanbod. (...)'*. Succes voor een aanvraag hangt in dit specifieke geval dus af van de 'steunwaardigheid' van het project (en de formulering van de projectaanvraag).

Interessante ingangen voor financiering of ondersteuning zijn:

- www.fondsenboek.nl
- www.subsidie.pagina.nl
- www.subsidies.nl
- www.subsidietotaal.nl
- www.fondswervingonline.nl
- www.subsidieshop.nl

Het aanvragen van een subsidie kost vaak veel tijd. Gericht zoeken is daarbij belangrijk. Aanvraagtips zijn te vinden via:

http://www.verenigingvanfondsen.nl/pagina%27s/fondsenboek/index_fb.htm

Op verzoek van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) heeft ADC Heritage in 2005 ten behoeve van de website Projectenbank Cultuurhistorie een overzicht gemaakt van beschikbare fondsen en subsidies. Ook worden op deze website diverse fondsen belicht waarbij men terecht kan voor (mede)financiering van diverse projecten. Enkele belangrijke fondsen zijn:

- Bouwfonds Cultuurfonds
- Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij
- Prins Bernhard Cultuurfonds
- VSB fonds
- Stichting KF Hein fonds

Enkele interessante subsidieverstrekkers zijn:

- Stichting Kunst en Openbare Ruimte
- Mondriaanstichting
- Leader+
- Budget Investerings Ruimtelijke Kwaliteit

De website waarop bovenstaande fondsen en subsidies bijeen zijn gebracht:
www.projectenbankcultuurhistorie.nl/content/toc/menu-3-1.asp

Ook kan op deze website naar voorbeelden worden gezocht van ingerichte kasteelterrein en kasteelruines, waaronder de motte De Klinkenberg te Gees, de waterburcht te Eelde en het borgterrein Nittersum te Stedum.

Uitnodiging symposium *Kastelen en Buiten-
plaatsen in ontwikkeling*

Wijk bij Duurstede, augustus 2005

Betreft: ***Symposium Kastelen en Buitenplaatsen in Ontwikkeling***

Geachte heer, geachte mevrouw,

Het is ons een genoegen u uit te nodigen voor het symposium *Kastelen en Buitenplaatsen in ontwikkeling*. Dit symposium vindt plaats op woensdag **28 september 2005** op kasteel **Groeneveld**.

In het kader van het Jaar van het Kasteel 2005 organiseren de *Nederlandse Kastelenstichting, Stichting tot behoud van Particuliere Historische Buitenplaatsen, Staatsbosbeheer, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Nationaal Contact Monumenten, Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit* deze inhoudelijke ontmoeting tussen kasteel- en buitenplaatsseigenaren en de andere spelers in het veld: de overheden, de landelijke en provinciale kastelenstichtingen en andere monumentenorganisaties.

Het hoofdonderwerp van de dag is de rol van kastelen, buitenplaatsen en hun directe omgeving binnen alle veranderingen in de Ruimtelijke Ordening. In het ochtendprogramma zullen een tweetal objecten worden behandeld. Het middagprogramma bestaat uit een aantal workshops. **U kunt zich voor het symposium aanmelden door bijgevoegd aanmeldingsformulier vóór 6 september 2005 te sturen of te faxen naar de Nederlandse Kastelenstichting. Omdat het aantal deelnemers beperkt is verdient het aanbeveling zo spoedig mogelijk te reageren.**

Van harte hopen wij u op 28 september te mogen begroeten,

met vriendelijke groet,
mede namens de deelnemende organisaties,

Annemieke Wielinga
Directeur Nederlandse Kastelenstichting

Dagprogramma:

Dagvoorzitter: **M.C. van Schendelen**

Mevrouw van Schendelen is planologe en sociaal-geografe

09.30 Ontvangst, inschrijving, koffie

10.00 *Openingswoord*, door J.M.M. Wielinga

Mevrouw J.M.M. Wielinga is directeur van de Nederlandse Kastelenstichting

10.15 *Kasteel Groeneveld*, door S. Visser

De heer S. Visser is directeur van kasteel Groeneveld

10.30 *Kastelen en buitenplaatsen in ontwikkeling. Kader van de dag*, door A.L.L.M. Asselbergs,

De heer A.L.L.M. Asselbergs was directeur van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, en is momenteel Rijksadviseur voor het cultureel erfgoed

11.00 -koffiepauze-

11.15 *Buitenplaats Oranjewoud*, door A. Boersma

De heer A. Boersma werkt voor Staatsbosbeheer aan de reconstructie van een deel van het landgoed Oranjewoud (Heerenveen, Friesland)

11.45 *Buitenplaats Vredenoord*, door J.C. Borgdorff

De heer J.C. Borgdorff is eigenaar van de buitenplaats Vredenoord (Rijswijk, Zuid-Holland)

12.15 Lunch, mogelijkheid tot wandelen en het bezichtigen van een film over landgoed Groeneveld

start middagprogramma:

14.00 **workshops**

15.15 -theepauze-

16.00 Samenvatting workshopgroepen, paneldiscussie en ruimte voor vragen en aanbevelingen

16.30 *Dagsluiting*, door A. van der Zande

De heer A. van der Zande is directeur-generaal van het ministerie van LNV

17.00 -borrel-

Locatie van het symposium:

Kasteel Groeneveld

Groeneveld 2

3744 ML Baarn

Voor een routebeschrijving zie: www.kasteelgroeneveld.nl

U kunt in de ochtend en in de namiddag gebruik maken van een pendelbus tussen kasteel Groeneveld en het station van Baarn. U dient dit aan te geven in het deelnameformulier.

DEELNAMEFORMULIER

Symposium

Kastelen en Buitenplaatsen in Ontwikkeling

28 september 2005

Locatie : Kasteel Groeneveld, Baarn

Naam en Organisatie

Adres.....

Postcode.....Woonplaats.....

Telefoon..... e-mail.....

Maakt wel/niet gebruik van het pendelbusje

De kosten van het symposium bedragen € 35,- per persoon. U kunt dit bedrag overmaken op rekeningnummer 48.94.25.526 t.n.v. Nederlandse Kastelenstichting o.v.v. symposium 2005.

NB: Uw betaling geldt als reservering.

Gaarne de twee workshops van uw voorkeur aankruisen.

Kastelen en historische buitenplaatsen en:

- Oprukkende bebouwing; industrie, stedelijke bebouwing en infrastructuur
- Creatief beheren en ontwikkelen van kastelen, kasteelterreinen en historische buitenplaatsen
- Kastelen en historische buitenplaatsen; financiële mogelijkheden
- Wet- en regelgeving
- Het behoud van kastelen en historische buitenplaatsen; Cultuur versus Natuur?

Datum..... Handtekening.....

Dit formulier graag vóór 6 september terugsturen naar:

Nederlandse Kastelenstichting

Antwoordnummer 7504

3960 WB Wijk Bij Duurstede

Uitnodiging inspiratieatelier

Bijlage brief aan genodigden inspiratieatelier

Provincie Flevoland
T.a.v. dhr. Drs. André A. Kerkhoven
Postbus 55
8200 AB Lelystad

Geachte heer Kerkhoven,

Donderdag 13 april a.s. gaat het inspiratieatelier van start ten behoeve van het Belvedereproject 'Kansen door Kennis, ontwerpen aan kasteelterreinen en –ruines'. U bent daarvoor uitgenodigd.

Het belooft een leuke en interessante dag te worden, wat ondermeer blijkt uit de spontane reacties van verschillende kastelendeskundigen, ontwerpers en betrokkenen vanuit de cases.

Hoewel het inspiratieatelier vooral wordt bepaald door de inbreng van de deelnemers op deze dag zélf, sturen we u toch ter voorbereiding en inspiratie enige informatie toe, te weten een deelnemerslijst, korte achtergrondinformatie over de casuslocaties, het programma van de dag en een routebeschrijving.

Wij zien uit naar een vruchtbare discussiedag op donderdag 13 april aanstaande. Mocht u vragen hebben, dan kunt u vanzelfsprekend contact met ons opnemen – contactgegevens vindt u bovenaan deze brief. Tot slot willen wij u vragen uw aanwezigheid via het volgende mailadres te bevestigen: a.cruysheer@archeologie.nl .

Met vriendelijke groet, mede namens het bureauteam,

Anton Cruysheer

Deelnemerslijst/Genodigden

Bureauteam

01. Hanneke Ronnes
02. Leonoor van de Werk
03. Elke Ennen
04. Anton Cruysheer

Ontwerpers

05. Kees Beelaers van Blokland
06. Machiel Spaan
07. Sjoerd Cusveller
08. Harma Hurlings
09. José Simonse
10. Yuri Werner

Cases

Teylingen

11. Elizabeth den Hartog
12. Herman Jepkema
13. M. van de Fliert
14. Vincent Collette

Kuinre

15. André Kerkhoven
16. Harco Bergman
17. Nico Roelofsen
18. Cisca Roefs

Pronkenburg

19. Peter Vogel
20. Wieland Zwemer
21. Bas Oele

Deskundigen

22. Jan Kolen
23. Jan van Doesburg
24. Gregory Ashworth
25. Peter de Boer
26. Hans Janssen
27. Ben Olde Meierink
28. Johan Carel Bierens de Haan
29. Rob van der Laarse
30. Taco Hermans
31. Paul van Kempen

Programma Inspiratieatelier 'Cases Pronkenburg, Teylingen, en Kuinre'

Datum donderdag 13 april 10.00 – 17.00 uur

Locatie

Archeologisch Diensten Centrum, Nijverheidsweg-Noord 114, Amersfoort

Voorzitter

Dr. Hanneke Ronnes, Nederlandse Kastelenstichting

Projectorganisatie

ADC Heritage, Elke Ennen en Anton Cruysheer

Notulisten

Leonoor van de Werk en Anton Cruysheer

Sprekers & Cases

Peter de Boer, archeoloog ADC ArcheoProjecten, casus Kuinre

Elizabeth den Hartog, Kastelenstichting Holland en Zeeland, casus Teylingen

Peter Vogel, gemeente Kapelle, casus Pronkenburg

Gregory Ashworth, Rijksuniversiteit Groningen

Programma

10.00-10.15 uur	Inloop met koffie/thee
10.15-10.30 uur	Opening, voorstelronde en toelichting door de dagvoorzitter
10.30-10.50 uur	Toelichting casus Kuinre door <i>Peter de Boer</i>
10.50-11.15 uur	Korte reactie, vragen en discussie
11.15-11.35 uur	Toelichting casus Teylingen door <i>Elizabeth den Hartog</i>
11.35-12.00 uur	Korte reactie, vragen en discussie
12.00-13.00 uur	Lunchpauze
13.00-13.20 uur	Toelichting casus Pronkenburg door <i>Peter Vogel</i>
13.20-13.45 uur	Korte reactie, vragen en discussie
13.45-14.10 uur	Lezing door <i>Prof. Dr. Gregory Ashworth</i>
14.10-14.30 uur	Korte reactie, vragen en discussie
14.30-15.00 uur	Theepauze
15.00-16.45 uur	Paneldiscussie onder leiding van de dagvoorzitter
16.45-17.00 uur	Slotbeschouwing en afronding door de dagvoorzitter
17.00-17.30 uur	Afsluitende borrel

Paneldiscussie

Onder leiding van de dagvoorzitter zal aan het panel een aantal discussiepunten worden voorgelegd betreffende de (on)mogelijkheden van de drie casuslocaties. Deze discussie kan de ontwerpers helpen meer de randvoorwaarden, aandachtspunten en onderscheiden kwaliteiten van de verschillende locaties goed voor ogen te krijgen ten aanzien van de te maken ontwerpschetsen met toelichting.

OV routebeschrijving

Bereikbaarheid per openbaar vervoer

Heen

Het Archeologisch Diensten Centrum (ADC) is goed te bereiken met het openbaar vervoer. U neemt de trein naar Amersfoort CS en stapt hier uit. Vanaf het station kunt u bus 1 nemen, naar het bedrijventerrein De Isselt. De bus heen vertrekt vijf minuten voor elk heel en elk half uur vanaf Amersfoort CS. U dient uit te stappen bij **halte Heliumweg**, aan het eind van de Nijverheidsweg-Noord. Het ADC is gevestigd op de Nijverheidsweg-Noord 116, op de hoek met de Heliumweg.

Terug

De bus terug naar het station vertrekt tien minuten over elk heel en elk half uur vanaf de halte Heliumweg tegenover het bedrijfspand. De rit met de bus duurt 10 tot 15 minuten.

Auto routebeschrijving

Met de auto

Vanaf de A1

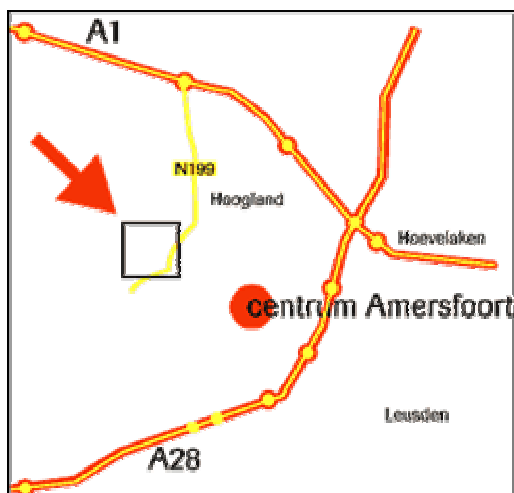
U neemt afslag 12, Amersfoort/Bunschoten en volgt de N119 richting Amersfoort. Bij het derde stoplicht, na enkele rotondes, gaat u rechts (na de brug over de Eem). U bent nu op de Nijverheidsweg-Noord. U volgt de weg ongeveer 200, met de bocht mee naar links. U vindt het ADC, Nijverheidsweg-Noord 116, aan uw rechterhand op de hoek met de Heliumweg.

Vanaf de A28

U neemt afslag 5, Amersfoort-Zuid/Dierenpark/Isselt. U volgt daarna de borden Isselt/Dierenpark.

Deze leiden u na de A28 via de N227 naar de N221 (Soest/Isselt/Dierenpark). U blijft de borden Isselt volgen. U rijdt dan via de Stichtse Rotonde, de Daan Fockemalaan, de Barchman Wuytierslaan (over het spoor en langs het Dierenpark) tot u op de T-splitsing komt met de Amsterdamseweg. Bij deze T-splitsing (met stoplichten), gaat u naar rechts.

Op de Amsterdamseweg gaat u een viaduct over. Na dit viaduct gaat u meteen bij het eerste stoplicht links en houdt dan rechts aan. Dit is de Heliumweg. Deze weg rijdt u helemaal uit. Op de hoek met de Nijverheidsweg-Noord, waar de weg een bocht naar rechts maakt, vindt u het bedrijfspand.

Archeologisch Diensten Centrum
Nijverheidsweg-Noord 114/116
3812 PN Amersfoort
T. 033-2998181 (secretariaat)